

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Dienes Eszter, Lidik Éva, Kupcsulik Ágnes,
Vályi-Nagy Erika, Kondor Ilona, Gát Anna,
Lajta Erika, Murányi Zita, Pohánka Erika,
Kiss Ildikó versei, novellái

Madách-díjasok 2003.
Interjú Korill Ferencsel

A televíziós irodalmi műfajok
tündöklése és bukása
Farkas Katalin tanulmánya

Dermot Bolger: Jeromos passiója
drámarészlet és interjú
a Dublinban élő íróval

Recenziók
Nógrád megyei könyvekről

*Bojtor Károly:
Lovasok (részlet)*

Névjegy

DIENES ESZTER Törökszentmiklóson élő költőnő. Legutóbbi kötete *Szerető, este* címmel 2002-ben jelent meg.

LIDIK ÉVA ritkán publikáló költő, Karancslapujtón él.

KUPCSULIK ÁGNES Salgótarjánban élő költő. Rendszeresen publikál lapunkban.

VÁLYI-NAGY ERIKA Budapesten élő író, újságíró, szerkesztő. Lapunkban most publikál először.

KONDOR ILONA Veszprémben élő költőnő.

GÁT ANNA első kötete idén jelent meg *Felütés* címmel. Budapesten él.

LAJTA ERIKA Budapesten élő írónő. Legutóbbi kötete *A törpeóriás* címmel 2002-ben jelent meg.

MURÁNYI ZITA az ELTE hallgatója. Lapunkban először a Költészeti különszámunkban publikált.

POHÁNKA ERIKA Balassagyarmaton élő költő. Kötete *Rezdülések* címmel jelent meg.

KISS ILDIKÓ Salgótarjánban a Bolyai Gimnázium érettségiző diákja. Pásztón él.

BERTHA ZOLTÁN irodalomtörténész, kritikus, a Debreceni Egyetemen tanít. *Sorsűkör* címmel 2001-ben jelent meg tanulmányainak, esszéinek, kritikáinak válogatott kötete.

KERÉK IMRE Sopronban élő költő. Gyűjteményes kötete 2002-ben jelent meg *Virágvölgy* címmel.

VASY GÉZA irodalomtörténész, az ELTE tanára.

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ Veszprémben élő költő, dramaturg, irodalomszervező. Legutóbbi kötete 2002-ben jelent meg *Amorgosz II–III.* címmel.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára.

DR. BARÁTHI OTTÓ közgazdász, közíró, a Nógrád Megyei Hírlap külső munkatársa, lapunk rendszeres szerzője. Salgótarjánban él.

FARKAS KATALIN 1970–1999 között a Magyar Televízió irodalmi szerkesztője. 1999-től művelődésszervező.

MOLNÁR ZSOLT salgótarjáni származású újságíró, költő, művészetíró. Rendszeresen publikál irodalmi lapokban.

SZENTMÁRTONI JÁNOS költő, a *Magyar Napló* szerkesztője. Legutóbbi kötete *Itt, a papíron* címmel jelent meg 2002-ben. Dunavarsányban él.

PRÁGAI TAMÁS író, költő, a *Kortárs* és a *Szépirodalmi Figyelő* szerkesztője. Legutóbbi kötete *Sötétvilágos* címmel jelent meg 2002-ben.

FALUDI ÁDÁM író, költő. Legutóbbi kötete 2002-ben *Napraforgó* címmel jelent meg. Tatabányán él.

KILJÁN LÁSZLÓ Veszprémben élő író, esszéista. A *Váruca Műhely* című folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete *Kártyaszépsz* címmel jelent meg.

KURDI MÁRIA a Pécsi Tudományegyetem Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékének tanára. Kutatási területe a modern irodalom. E témakörben megjelent műve: *Nemzeti önszemlélet a mai ir drámában 1960–1990* (Budapest, 1999)

DERMOT BOLGER Dublinban élő író, költő. Számos kötet és díj birtokosa.

SZIGETHY GÁBOR író, irodalomtörténész. A Színház- és Filmművészeti Egyetemen dráma- és színháztörténetet, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen magyar irodalomtörténetet, a Veszprémi Egyetemen politikatörténetet tanít. Legutóbb megjelent könyve: *A kövér Szendrő* (Budapest, 2002)

KIRÁLY NINA színháztörténész, a színházelmélet szakértője. A 19–20. századi közép-kelet európai színházművészet történetét kutatja.

BÍRÓ JÓZSEF költő, performer, képzőművész. 1997-ben megjelent kötetének címe: *Százjár*. Budapesten él.

DR. CSONGRÁDY BÉLA újságíró, kritikus. Salgótarjánban él.

ELEKES ÉVA újságíró. Balassagyarmaton él.

SULYOK BERNADETT a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa Budapesten.

BOJTOR KÁROLY (1933–1999) Mátraverebélyi születésű festőművész.

Tartalom

<i>Dienes Eszter</i>	Dal; Daráló; Mérleg (versek)	107
<i>Lidik Éva</i>	Öregszem; Nyárbúcsúztató (versek)	108
<i>Kupcsulik Ágnes</i>	Nem szerelem; Csak úgy álldigálok (versek)	109
<i>Vályi-Nagy Erika</i>	A tor (elbeszélés)	111
<i>Kondor Ilona</i>	Az árvaság; Hajadat megmosnám	114
<i>Gát Anna</i>	Este jó; Egyoldalú dialógus (versek)	115
<i>Lajta Erika</i>	Málna és ecet (elbeszélés)	118
<i>Murányi Zita</i>	Befelé fordulok; Hogy fejemre olvassa (versek)	124
<i>Pohánka Erika</i>	Pontszerűen (vers)	126
<i>Kiss Ildikó</i>	Történet; Nyári emlék; Szeretlek (versek)	127
<i>Bertha Zoltán</i>	A fény-tisztások költője (Cseh Károly köszöntése)	128
<i>Kerék Imre</i>	Köszöntő sorok Cseh Károlynak (vers)	131
<i>Vasy Géza</i>	Pintér Lajos ötvenedik évére	132
<i>Széki Patka László</i>	Bojtor Károly: Emlékezet című festményére (vers)	132
<i>Madách-díjasok – 2003</i>	„...ha hagynak dolgozni, akkor jól vagyok” – Korill Ferencsel Baráthi Ottó beszélget	133
<i>Farkas Katalin</i>	„Vers, eredj...” – A televíziós irodalmi műfajok tündöklése és bukása (tanulmány)	141
<i>Molnár Zsolt</i>	Háló (vers)	157
<i>Szentmártoni János</i>	Tengertelen; Pásztorok; Esti válasz; Egy kertben (versek)	157
<i>Prágai Tamás</i>	Szokványos happening; Káosz (versek)	159
<i>Bíró József</i>	Harc a nihil apoteózisa ellen – negatív térben (re- cenzió)	160
<i>Faludi Ádám</i>	A tizenkilences (novella)	164
<i>Kilián László</i>	Szótér trilógia/3. – Szárny III. (esszé)	166
<i>Kurdi Mária</i>	„Joyce-szal nem lehet versenyezni, az ember egy- szerűen legyen önmaga” – interjú Delmot Bolger Dublinban élő íróval	173
<i>Dermot Bolger</i>	Jeromos passiója (drámarészlet)	189
<i>Szigethy Gábor</i>	Egy tollvonás (tanulmány)	195
<i>Király Nina</i>	Dosztojevszkij: a Szelíd teremtés – az emlékezés színháza (tanulmány)	197
<i>Csongrády Béla</i>	„...Nógrád megye legfontosabb értékfordozója” (a Palócföld Könyvek új Madách-köteteiről)	207
<i>Elekes Éva</i>	Három település – három könyv	212
<i>Sulyok Bernadett</i>	Egy elhivatott pedagógus vallomásai	221

E számunkban Bojtor Károly rajzait közöljük.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLIX. évfolyam
2003. 2. szám, március–április

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ *szervezőségi titkár*

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
POLAR STÚDIÓ, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2003-ban megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

Lapunkat előfizetéssel támogatják:
GÉGÁZ Fűtéstechnikai Kft., Salgótarján;
BD Center Számviteli, Számítástechnikai,
Oktatási és Művészeti Kft., Salgótarján

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

DAL

Legelő birkát éhesen,
teremtett Isten éhesen
s tikkadt mezőkön pásztorom
bégetők között átkozom.

Adott az Isten szeretőt,
előlem váltig rejtezőt.
Egyhétig-édes eljövőt,
nem is az elsőt. Elmenőt.

Uram, ha adsz még szeretőt,
csak repedt szívem beszegőt.
Szememnek kedves földlakót,
álmomban álmát álmodót.

DARÁLÓ

Ülök itt köztetek,
mint aki senkié,
sok rossz szerető közt
egyiké, másiké.

MÉRLEG

Hazudni nem tudok,
én vagyok a mérleg,
lehet, hogy tévedek,
de magamnak mérek.

ÖREGSZEM

Az idő úgy ragad hozzám
mint a fél napja rágott rágógumi,
ha kiveszem a számból.

Üldöz.

Hiába bújok szemfestékek mögé.
Paranoiás leszek az érintésétől.
Meszes artériámról a múltamat kaparom.
Lábujjaim közül a halál sarát
harapdálom fogatlan számmal.
Egy szál vörös rózsát tűzök
szűk pupillámba, és csupasz
térdkaláccsal mászok előled élet.

NYÁRBÚCSÚZTATÓ

Augusztusi pára lebegett
a szunnyadó tó felett.
Az égen lustán mászott föl a Hold,
mintha nem is érdekelné őt a világ.
A fekete vízben előttem úszott a csönd.
Ujjaimmal tükörkép szádat simogattam mosolyogva.

Aztán hussssssss!
Szétrebbent és hullám lett belőle.
Fülemben a szívem zakatol,
hátam mögött a vonat.

Tak-tak, tak-tak, tak-tak, tak-tak...
Sikoltanak a kerekek ááááááá!!!
Vér fröccsen a nyár arcába.

A víz selymébe burkolva ringat,
és a parti fák alól széna-illatot
ciripelnek a tücskök.
Koronáriámra csomót kötött simogató kezed,
hogy ne feledjem el szerelmedet,
amely örökké itt fog zsibogni a bal vállamban.

A közeledő ősz deret lehelt a hajamba.
Még halszagú derengésben lógotom a lábamat,
és szárazra sírt szemmel
bámulok a távolodó nyár után.

Kupcsulik Ágnes

NEM SZERELEM

ez nem szerelem pontosan tudom
csak megszállottként keresem azt a (mit)
amitől egyszerre fontossá vált ilyesmiket
önvédelemből leszögezmem
csak megtaláljam
nem hogy takargassam vagy kiirtsam
inkább (vesszek el) nagyítsam és felmutassam
nem zúgolódni miért
a dolgom (mi) kell véghezvigyem itt

(A kis barackfák már lefagytak, de a cseresznye még virágtalan.
Egy arcra gondolok, ha egyetlen részletét sem tudom hitelesen
felidézni.)

majd elhagy
el kell hagyjon
lázadás düh kétségbeesés
és nevetek hogy míg fáradhatatlan törekszik
valami nem létező nemes állapot felé
egyként atom és akarat
útját állja úgyis (mi)
a neve nem fontos van ezer
és elindul mindig megint
– tiltakozom vagy vállalom –
egy köznapi kémiai folyamat

(Hajad rigó,
köldököd cseresznyemag.
Ha hunyt szemmel is látom: elvesztem.
Térdre kényszerít a száanalom.)

CSAK ÚGY ÁLLDIGÁLOK

Lábam ujjánál fészekből kiesett fióka.
Sír. Gyönyörűen és nagyon hangosan.
Két órája már, hogy mozdulatlan állok.
Nagy csendesen és nagyon magasan.

Várom. Valakit, ostobát, dobozt kérni tőlem
– mozdulok, csak csordultjáig jóság legyen!
Nézni, muszáj hosszan, hosszan nézni,
ahogy nem siet: úszik, lebeg,
nyelve hegyén madárhoz illő nevek forognak,
és övé már, övé egészen a hóna alatt, dobozva zárva – – –

(A holnapra gondolni, sárga szemetesvödörre,
krumplihéjra, szétszaggatott, címesemvölt versre,
kávészaccra, neveisvan madártetemre: nem szép dolog.

Szép messze menni,
nem zavarni dolgában a macskát.)

Én csak úgy álldigálok.
Hólyagos aszfalton mezítláb.

A TOR

– Siratóasszony nem kell – mondta Erzsike, és kezeivel a terít ő szélét morzsolgatta. A szeme megtelt könnyel. Az édesapjára gondolt. Nem akart hangos, visítózó temetést az ő csöndes apjának. Ó, bárcsak megkérdezte volna tőle, hogy milyen szertartást szeretne! Hogy kit hívna meg? Hogy mit főzzenek a toron? Akkor most nem kellene órákig a hűgával a hideg konyhában egy papírlap fölött görnyedniük.

– Rendben – válaszolt Magdi, a papíron kihúzta a sirató szót, majd tovább olvasott. – Virág. Beszéljük meg, hogy ki mit rendel, nehogy mindenki ugyanolyan koszorút készítesen. Én rózsára gondoltam, mégis az a legszébb.

– Igen – sóhajtott fel Erzsike. A vörös rózsza. Még bimbósan, hogy a harmat megüljön a szirmokon. Te vegyél akkor sárga rózsát, az is olyan elegáns. Szóljunk a gyerekeknek is!

A fiúk kelletlen arccal vonultak ki a tévészobából, feleségeikkel a nyomokban. A fiúkat nem érdekelte a virág, csak a vállukat vonogatták. A nagyobbik felesége viszont egyből rávágta:

– Fehér szegfű. És a lehető legkisebb koszorút szeretnénk. Szinte megdermedt a levegő. Erzsike felháborodva nézett fel a papírlapról. A nagyfiú, a férj, idegesen krákogott egyet, és a felesége karjába csípve vette át a szót.

– Dehogy a legkisebbet. A legnagyobbat? Szép, nagy, fehér szegfűs koszorút csináltatunk. Írjátok! – mutatott a papírlapra. Az asztalnál mindenki megkönnyebbülve sóhajtott fel. A fiatal nő azonban nem hagyta annyiban.

– Apus biztosan a kis koszorút választaná. Soha nem szerette a hivalkodást, a túlzásokat...

– De ez a temetése – vágott közbe Magdi. Az pedig más. Nem egy virágcsokron fogunk spórolni. Meg kell adni a módját! A fiatal nő elhallgatott. A többiek helyeslően bólogattak. A lap kezdett betelni. Erzsike pedig csak körmölt. Aztán a fiúk visszamentek a tévészobába, újra csak ketten maradtak.

– De hogy miért pont a legkisebbet?! – szólalt meg Magdi. Én mindenestre művirágból is készítek egyet. Az legalább jövőre is ugyanolyan lesz, mint az élő. Erzsike helyeselt. Aztán a torról beszélgettek. Hogy a fasírt mellé töltött dagadó legyen vagy kolbászos szűzérme? Majonézes krumpli

vagy francia saláta? Legyen-e főtt étel? Mire összeírták a menüt, a papír végére is jutottak. Végül kiszámolták, hogy mi mennyibe fog kerülni, elosztották egymás között, majd elbúcsúztak. Éjszaka Erzsike alig bírt elaludni. A temetésre gondolt. Még öt nap. Öt nap alatt kell az összes süteményt megsütni, tésztát gyúrni, a lakást átrendezni, ravatalt feldíszíteni. Hajnal felé szenderült álomba.

A temetés napján borult, esős idő volt. Az emberek egyre csak gyűltek a kis falusi házban. Magdi és Erzsike kötényben rohángásztak konyhából a szobába, kezükben a boroskancsóval, húsos tálakkal. A férfiak csendben iszogattak, a nők is suttogva beszélgettek. Ha Apus neve szóba került, elpiyeredtek. Négy órakor indult a menet. A siratóasszonyok végül ingyen is eljöttek, és a sor végén zokogtak, velőlerázóan. A temetőbe érve a családtagok bementek a ravatalozóba, és körbeállták a halottat. Apus ott feküdt kiterítve. Vonásai eltorzultak, a halál kínja rávésődött az arcára. Rá se lehetett ismerni a mindig mosolygó, kedves öregemberre. Kint az emberek szemlesütve ácsorogtak. A ravatalozóból olykor kihallatszott Erzsike és Magdi felcsukló zokogása. Már nem tudtak parancsolni a könnyeknek. Hosszú percek teltek el így. A pap késett. Három falunak volt az egyetlen plébánosa, kis autójával mindenhova késve érkezett. Kint az emberek egyre türelmetlenebbek lettek. Páran egymással sutyorogtak, a nők a másik ruháját, frizuráját vizsgálták. Sok régi ellenség gyűlt össze Apus temetésén. Ott volt Korádi a feleségével, a háttérben pedig látni lehetett Máriát, a férfi régi szeretőjét. A két nő gyűlölködve pillantott egymásra. Aztán megjelent a közönségességéről hírhedt Mároliné, és az iszákos Balogh is. A suttogás lassan beszélgetéssé erősödött. Bent a ravatalozóban, már se Magdi, se Erzsike nem sírt. Idegesen tekintettek kifelé, de a pap csak nem volt sehol. Fél óra telt el, a kapunál már intézkedtek, hogy elérjék a plébánost. „Tudod a mobilját?” – kérdezgették egymástól az emberek, hiábavalóan. Végre feltűnt a láthatáron a szürke kisautó. A pap futva ugrott ki belőle, útközben felkapta a reverendát, és a ravatalozó előtt lassította le a lépteit. Lesütött szemmel lépett be a halotti szobába. Erzsike és Magdi megkönnyebbülve sóhajtott fel. Aztán újra sírva fakadtak. Meghallgatták az imát, és zokogva figyelték, ahogy a temetői munkások végleg lezárják a koporsót. Papó arca mindörökre eltűnt.

A pap monoton hangon kántált. Az énekkar egy zsoltárt kezdett énekelni, majd egy zsoltár dallamára elbúcsúztatták a halottat.

- Búcsúzik tőled a két lányod... – Magdi és Erzsike újra felzokogott.
- És az unokák is... – a fiúk még jobban elkomorultak.
- A kis menyek is... – a fiatal nők lesütötték a szemüket.

– A jó barátok...jó szomszédok... – az ének végére már egy szem sem maradt szárazon.

A zokogó menet elindult a parcella felé. A sírásók már nagyon dolgoztak. Mindketten pusztán két üveg pálinkát kértek a munkájukért. Valószínűleg az egyiket már délelőtt megitták, mert tétova kézzel hányták a földet. Erzsike megint nem tudta abbahagyni a sírást. Hirtelen Erzsike megrázkódott. Meglátta a fejfát. A faragómester elírta a halál napját és az aznapi dátum szerepelt rajta, holott Apus már négy napja halott volt. Odasúgta Magdinak. Magdi legyintett. Halkan mondta, hogy a szalagokon is sok elírás van. Nem kell vele törődni. Mindenkinél ez van.

Pár perc múlva megérkeztek a kocsin a koszorúk és Erzsike arca egy kicsit felderült. A vörös rózsacsokor volt a legszebb. Magdi szeme idegesen kereste a sárga rózsás és a rózsaszínű művirág koszorút. Mikor meglátta, ő is elmosolyodott. Övé volt a legnagyobb. A sírra már maguk rendezték a virágokat. Időnként odasúgták egymásnak: – Völgyesiék koszorúját nem hagyhatjuk le, tedd oda a szélére! Robiét is! Az Aranyosiékét vedd le, jó lesz az a szélén is! Apus úgyse szerette. Jó fél óra is eltelt, mire minden virágnak találtak helyet. Utoljára vetettek egy keresztet és egymásba karolva hazaindultak. A menet követte őket. A kapun belépve már rohantak is a konyhába, ahol már rotyogott a töltött káposzta. Erzsike szaladt a kötényért, vitte a hatalmas lábast az asztalra. A vendégek felcsillanó szemmel nézték a gözölgő gombócokat. A hangulat egyre jobban emelkedett, a férfiak harsogva beszéltek a tegnapi esti meccsről. Amikor meglátták Erzsikét a hatalmas tortával, nagyot hujjogtak. Apus kedvencét egyenesen a cukrászdából rendelték. A szeletelés közben Erzsike újra elsírta magát. Egy pillanatra csend lett, utána újra felhangzott az üvöltés. Erzsike a hangzavarban azt sem hallotta, hogy ki kér a tortából. Este tízig folyt a dínom-dánom. Völgyesit megint a felesége vonszolta haza, Aranyosiék végigüvöltötték a hazafele vezető utat, Balogh pedig a sok bortól éjfél felé elsírta magát. Erzsike Magdival mosogatott szótlanul a konyhában. Mire végeztek, már mindenki elhagyta a házat, egy is elmúlt mire Magdi elkészönt.

Erzsike nyitott szemmel feküdt az ágyában. Apusra gondolt. arra, hogy most biztosan boldog. Boldog, mert ilyen szép halotti tort rendezett neki. A legszebbet.

Kondor Ilona

AZ ÁRVASÁG

Fodor Andrásnak

Az árvaság maga fölé
emeli a csöndet.
Mint a labdát, mely elrepül,
letéphet virágot, zöldet.

Az árvaság maga fölé
emeli a csöndet.
Leejthetetlen és mégis leejthet ő,
akár a könnyvek.

Lépcsőfokok gördülése
szívedhez ér.
ajkadhoz szól.
Tettekkel beszél.

Az elérhetetlent megkapod:
madár.
Dalol, dalol
és délre száll.

HAJADAT MEGMOSNÁM

Hajadat megmosnám
a párás fűben.
Szemedben égi tán hevül.
Elnézem csöndedet
némán, egyedül.
S ha megszólít
a dalban bűvó meleg:
Ringat, mint a hullám.
Hódít, mint a hegy.

S ha hajadat lesimítanám
asztallap lenne a párnám.
Szék a grádicsom.
Túllépve poklaidon
lennék jel, tilalom.
Lennék zöld út
szárnyaidon.

Gát Anna

ESTE JÓ

Csend van. Bent van. Anya a sötét asztalra
Mered, hajszájai a nappali óra tiktakolására
Ingnak ide-oda. Már nem tudom, akarta-
E vagy nem, a végén az egészből nem lett egy árva

Szó, egy téboly-csitító válasz sem kicsikarva.
Pedig hogy döngöttük a falait; az, hogy én
Néhány évvel tovább döngetek, nem jobb karma,
Nem különbözik sokat. Nézd, se parafenomén

Se rock-sztár nem lett belőlem. Büszke vagy? Legtöbb,
Mit tehetek, hogy összeírom a családfát,
Ki él [kint], melyik ág hol halt el, röp-
Tépem melyikünket és mikor tapsolták

Össze, mint egy szúnyogot. És valahol zúg a
Lefolyó, és vibrál a levegő, az öcsém szobája alapzaj: bár
Ne ordítana így a Limp Bizkit, az est sűgna
Nekünk valamit, ahogy anya arcán megtörik a tévéből ömlő színekegél.

EGYOLDALÚ DIALÓGUS

*„And hear the virgin juries
Talk with his own breath...”
(W.S. Graham)*

Az, hogy előző életedben vadász lehettél,
Vadász, akit felfalt egy tigris.
Ezért élsz ilyen tökéletes önellentmondásban,
Mint egy majom, ha saját farkát kergeti.
Szívedben egyre körbe- és körbeszaladsz,
Bajaidra még féltettebb problémák válaszolnak.
Nézlek, és nem értem, hogy bírod ép ésszel ezt a
Folyton-bukfencezést, hogy amikor a csillagokért
Nyúlsz, a saját bokádat kapod el.

És én láttalak téged, mint egy sast trónolni
Szintjeiden, a szakadék körülötted rajongókkal
Volt tele, de sajnós olyan tekintélyb ől emelkedtél,
Amelyben nem hitt más, csak te. És nézd, utánfutó
Lett az egykori nyitott sportkocsi...

És furcsa lovakkal hajtottam eléd, de a
Távolság mindig [feleződött]. És nem voltál sehol. Lehet,
Hogy nem léteztél, egyes-egyedül nekem?

Bojtor Károly: Márta (1969)

MÁLNA ÉS ECET

Mégsem mondhatom azt, hogy semmi közöm önmagamhoz! Arra sincsen se lehetőségem, se kedvem, hogy elhatárolódjak saját magamtól.

És mert ez így van, mindig elszomorodom, valahányszor eszembe jut ez a gyerekkori kalandom.

Egy félresikerült, hamvába holt kaland, amibe úgy sodródtam bele, hogy az egy vágyalom teljesülése is volt a számomra, s amiből úgy hátráltam ki, hogy azt ma sem szűntem meg szégyellni.

Az ónszürke reggel nem sok jót ígért aznapra. Az ég színe, a felhők több helyütt magukba süppedő, zsugorodó alakja az agytekervényeket és barázdákat juttatta eszembe, nyilván mivel nemrég tanultunk biológiából az emberi agyról.

Késésben voltam. Öt perc se volt hátra, hogy becsöngessenek és elkezdődjön a fizikaóra, amikor a Vörösvári út túlsó feléről éles füttyentésekkel cifrázott üvöltést hallottam:

– Pattantyú! Pattantyú! ...Hé, süket vagy? Gyere már ide!

Pattantyú az én csúfnevem volt, s azért hívtak így, mert akkoriban az a rcomat úgy ellepték a pattanások, mint a poshadt állóvizet a békelencse.

Azt a lányt, aki az úttesten át kiabált nekem, nem csúf-, hanem becenéven szólította mindenki. Csurinak. Valószínűtlenül nagy melleivel tiszteletet és némi irigységet keltett bennünk, az osztálytársaiban, nem ől függetlenül, bár én sokszor gondolkodtam rajta, tud-e ő vajon hason feküdni. Ez annyira nehezen kivitelezhetőnek tűnt, hogy úgy képzeltem: ő mindig háton vagy legalábbis az oldalán fekvő alszik. Csurin mellett egy másik osztálytársam állt, divatos szőrmebundában. Both Ági.

Visszaordítottam nekik, hogy ha akarnak valamit, ők jöjjenek át hozzám, de mivel erre csak röhögtek, és szamárfületeket mutogattak, átszaladtam hozzájuk.

– Mi van, mit akartok? A fizikaleckét? Nincsen annyi idő, hogy lemásoljátok!

Már mikor kimondtam is sejtettem, hogy nem erről lehet szó. Bár többen az osztályból rendszeresen rólam másolták a matematika vagy a fizikaleckét, Csurin és Both Ági még erre se szokták venni a fáradságot.

Természetesen akadtak olyan dolgok, amelyek számukra is fontosak voltak – eredeti farmer, diszkó, fiúk, így, ebben a sorrendben –, de az iskola, a tanulás nem tartozott ezek közé.

Viszonyom velük ezért úgy alakult, ahogy már a jobb tanulóké szokott alakulni azokkal a rossz tanulókkal, akik nem a képességeik hiánya miatt, hanem azért kapnak elégteleneket, kettéseket, mert a figyelmüket más, a tanulásnál sok szempontból valóban lényegesebbnek minősíthető dolgokra irányítják. Ők nem törődtek velem. Én pedig fel is, meg le is néztem rájuk, akár a verejtékkal felkapaszkodottak a született kékvérűekre.

Szerintem mindezt érezhették. Csuriról legalábbis feltételezem, hogy érezte, hogy egyszerre taszít és vonz engem. Különben nem így beszélt volna velem:

– Dobj már meg bennünket egy kis lóvéval! Na! ...Majd később visszakapod!

Akárki, akármikor kért kölcsön tőlem, azt a választ kapta, hogy nincs pénzem. Ez a felelet ezúttal nem sóhajként kért bocsánatot. Dühvel robbant ki belőlem. Bosszantott, hogy nem *rám* volt szükségük, nem *én* érdektem őket, csak a pénz.

Tudták, hogy hazudtam. Általában véve is, nagyon sok mindent tudtak rólam.

Both Ági, a magas, nyúlánk, tiszta arcú Both Ági megvetően húzta el ajkát:

– De irigy dög vagy!

– Ha irigy dög vagyok, akkor hagyjatok lógva... Már így is elkéstem miattatok! Különben is, mire kéne a pénz? – kérdeztem, bár nem tudtam elképzelni olyan célt, amiért akár csak egy fillért is adnék nekik.

– Mi közöd van hozzá? – csattant fel Csurri bizalmatlanul.

Idegesen megránduló teste megremegtette hatalmas kebleit. Azok még akkor is dühödt tiltakozással himbálóztak, rengtek, rázták magukat, mikor Csurri maga már lecsillapodott.

– Na jó, megmondom, de ne hogy beköpd valakinek... Megléptünk otthonról... Ahogy tegnap a mostohafaterom arénázott! Engem csak ne verjen senki, főleg ne egy idegen! Az Ági ősei szintén óriási hepajt rendeztek. Pedig tehetünk mi róla, hogy olyan pechünk volt, hogy egy nap hárman is kihívtak felelni? ...Á, szarok rá! ...Ide süss, a táskánkba bepakoltunk mindent, ami kellhet: sajt, magnó, kazetták, kés...

Három dolgot közöltem gyorsan, szinte hadarva. Azt, hogy nyáron én is elszöktem otthonról. Azt, hogy tudok egy lakatlan kastélyt, ahol aludni lehetne. És azt, hogy mégiscsak van nálam száz forint, amit a szüleimtől takarékbélyegre kaptam.

A három dologból egy és fél igaz is volt.

– Ha beszálsz a százasoddal, téged is bevehetünk! – ajánlotta fel Csuri.
– Persze, ha be vagy gyulladva, akkor hagyjuk a témát. Na, gyerünk, nyökkenj már valamit!

Dilemmában voltam. Olyan dilemmában, mint az, akit megkér a szá m-
űzött uralkodó, hogy kísérje el: fuldokoltam a megtiszteltetést ő l, ugyanak-
kor felvetődött bennem, mi lesz, ha haza szeretnék menni?

Legszívesebben kétfelé osztódtam volna.

A számomra legtitokzatosabb állatok, a giliszták jutottak eszembe. El ő-
szeretettel vagdostam ketté őket vaslapocskákkal, bicskával, zsilettpengével,
mikor mi volt nálam. Soha nem öltem meg egy élőlényt sem, legalábbis
tudatosan nem, de a gilisztákkal más volt a helyzet: ők, ha kettémetszettem
őket, nem szűntek meg létezni, hanem éppen hogy két élet lett az egyb ő l, s
én mindig szívesen osztóztam Istennel a hatáskörében.

Az lett volna az igazi, ha most, valahogy így, csak persze ideiglenesen,
kettéválhatok: ha Pattantyú I. részt vesz az órákon, teszi a kötelességét, míg
Pattantyú II. Csuriék társaságában bekóborolja a világot.

Egyszerre szerettem volna mindent. És mert még csak tizenhárom es z-
tendős voltam, néhány másodpercig el is hittem, hogy azt lehet.

Gyorsan kijózanodtam. Megértettem, hogy vannak egymást kizáró l e-
hetőségek.

A „menjek?“, „maradjak?“ kérdésekben benne rej l ő tét nagysága: az,
hogy az eszemre vagy az ösztöneimre hallgatok-e, az, hogy merek-e majd
vagy csak suttyomban lázadok, az, hogy a kikövezett úton akarok-e haladni,
vagy letérek egy oldalösvényre, azonban egyáltalán nem érz ő dött nyeglén
odavetett szavaimon:

– Veletek megyek!

Őrü lt jókedvem kerekedett e döntés után. Legszívesebben az összes
tankönyvemet és füzetemet szétoztottam volna a járókel ő k között, de mert
kérdéses volt, hogy ha nekem nem kellene, másnak miért kellenének, végül
csak annyit tettem, hogy az iskolatáskámat, Csuriék elismer ő pillantásai
közepette egy bokorba repítettem.

Eleddig nem tudtam világosan, mire vágyom, milyennek szeretném látni
és láttatni magamat, e percben viszont belém hasított: ilyennek! Mintha
Csuriék szeme nagyítóüveg lett volna, most életemben el ő ször úgy éreztem,
hogy önmagam legoptimálisabb változata vagyok. Ámbár semmi okom
nem volt rá, hogy kordában tartott, a diktatúrámat nyög ő szüleimtől meg-
szökjem, ezt mindenképpen meg kellett tennem, már csak azért is, hogy
bebizonyítsam magamnak: meg merem tenni.

Ahogy kivívjuk a szabadságot, érteke a nullával lesz egyenlővé. A szabadságban ugyanis van valami unalmas. Ésszerű felhasználása, különösen mivel mi ezt a szabadságot éppen egy zimankós februári napon nyertük el, nekünk sem volt könnyű.

Egy ideig céltalanul mászkáltunk az utcán, majd Csuri azt javasolta, hogy menjünk be a piacra, és lopjunk néhány dolgot az útra.

Tétován ōdöngtem a zöldség- és gyümölcshalmok között. Messziről megláttam Both Ágit, aki éppen egy körtét csupasztított csutkává. Lám, ő már szerzett is ennivalót, csak én vagyok ilyen éhhalál.

Az egyik bódénál, ahol mandarinok, grape-fruitok illegették magukat kacéran, s tüskés levelüket koronaként viselő ananászok pöffeszkedtek, egy félrelökött ládában rothadásnak indult almák búslakodtak. Mintha csak a cipőpertlimet köt-ném meg, lehajoltam és elvettem egy apró, töttyedtű puhult példányt.

Amint az újságárus felé igyekeztem – Csurival és Both Ágival azt beszéltük meg, hogy ott találkozunk majd –, szemügyre vettem szerzeményemet, s elfogott a szégyen. No, nem azért, mert loptam, hanem hogy csak egy ilyen semmiséget. Ledobtam a földre az almát, és úgy belerúgtam, hogy az szaltózva, bukfencezve a csatornalefolyónál landolt.

Csuriéknak azt mondtam, hogy sikerült elemelnem két banánt, csak már meg-
gettem őket. Azt hittem, ismét fűrdőzhetek elismerő pillantásaikban. Tévedtem. Megint azt mondták rám, hogy irigy dög vagyok, amiért nem hagytam nekik.

Egy ideig újra az utcán ōgyelegtünk. Mindhárman rossz hangulatban voltunk. Fáztunk. Unatkoztunk. Veszekedtünk is. Már hülyeségnek tűnt elszökni, hiszen nem tudtunk arra válaszolni, hogy „minek?” és „hova?”.

Mert jobbat, úgy látszik, nem tudtak kitalálni, Csuriék engem kezdtek el piszkálni. Tessék, mutassam meg azt a híres, lakatlan kastélyt, mindjárt itt az este, valahol csak le kell feküdnünk!

Igen megbántam, hogy szóltam a kastélyról. Tényleg tudtam, tőlünk nem is messze egy kastélyt: a Schmidt-kastélyt, de az nem véletlen volt lakatlan, az épületet a világháborús bombatalálatok után pusztán a saját legendája tartotta úgy-ahogy egybe.

Most már persze nem hátrálhattam. Felvezettem Csuriékat, a jégtől síkos lépcsőkön, hótól ropogó utakon át.

Mire elővöröslött a téglakolosszus, a félköríves, magát az éggel beüvegező ablaknyílásaival, s megkopott dór és korinthuszi oszlopaival, már annyi kísértethistóriát meséltem el róla, hogy azt hiszem, jobban féltem, mint Csuri és Both Ági együttvéve. Elmondtam azt is, hogy valamikor, több száz éve, e helyen rejtegették a királyi koronát, s azt is, hogy mostanában rablók, gyilkosok vernek itt tanyát.

A köddel feltejezett sötétség teljes súlyával ráfeküdt, ránehezedett a hegyhátra. Ez még félelmetesebbé, fenyegetőbbé tett mindent. A fagyöngy fojtogatta fákon csak pár barnává aggott levél csüngött – mintha félig kiterpesztett szárnyú denevérek függtek volna az ágakon.

Vártunk. Dideregtünk. Egyikünknek sem akaródzott bebújni a kastély falain támadt, óriásit ásító lyukakon.

De csak Csurri tehette meg közülünk, hogy ki is mondja ezt:

– Megkarmolom magam! Fújd fel ezt a tré helyet, Pattyantyú! Te tényleg azt hiszed, hogy ilyen helyen fogok aludni?

Kétségbe ejtőbb helyzetben éreztem magamat egy sakkba került királynál.

De már nem Csurri és Both Ági tartott sakkban. Én tartottam sakkban saját magamat. Nem értettem, mit keresek itt! Nem értettem, hogy közösködhettem ezekkel!

Mint egy vérző lábú, a csapda fogságából magát egy végső erőfeszítéssel kitépni igyekvő állat nyűszítettem:

– Le vagytok szarva! Ha ez nem jó nektek, akkor keressetek magatoknak jobb helyet! ...Mindenesetre nekem elegendő van belőletek, meg ebből az egész marhaságból is!

Eszeveszetten rohantam le a hegyen. Nem érdekelt, miket ordítanak utánam. Tudtam, most a legfontosabb az, hogy meneküljek. Arra, hogy átgondoljak mindent, holnap is ráérek.

Az egyik bokornál csaknem nekifutottam egy húsz év körüli párnak. Ők még jobban megijedtek tőlem, mint én tőlük. A lány a fiú lába előtt térdelt, de ahogy meglátott, rögtön felpattant. Velük se tudtam most törődni.

Este már a saját, meleg ágymban aludtam. Másnap jelentem az iskolában és bemutattam az osztályfőnöknek az apám által aláírt igazolást, mely szerint az előző nap megfázás miatt hiányoztam.

Csurri és Both Ági után nagy erővel kutatott a rendőrség. Azt hitték, hogy valami szatír rabolta el őket. Engem senki nem kérdezett felőlük, így nem is szóltam róluk senkinek, semmit.

Másfél hét múlva aztán a két lány újra bejött az iskolába. Csurri kihívóbban, gúnyosabban nézett a világba, mint addig bármikor. Both Ági szeme azonban ki volt sírva, és az anyja a haját két nevetséges, idéetlenül fölfelé kunkorodó copfba fonta össze.

Két-három hónapig hetente jelentkezniük kellett a rendőrségen. Az adataik valószínűleg bekerültek a nyilvántartásba.

Visszatértük után hasonló volt a viszonyunk, mint korábban: nem nagyon beszéltünk egymással, igazából nem is lett volna mit.

Nem szerettem őket látni. Nem szerettem a történetekre gondolni. Habár tudtam, hogy szerencsém volt, hiszen komolyabb következmények nélkül átvészeltam, megúsztam ezt a kalandot, megvettem magamat, s ezentúl igyekeztem kerülni az olyan szituációkat, amelyek révén jobban megismerhettem volna önmagamot.

A legédesebb málnaszörp is megsavanyodik egy csepp belelöttyent ecettől, de itt az ecet áthatott mindent!

Csurit az általános iskola befejezése után is gyakran láttam. Eladó lett a hozzánk legközelebb eső papírboltban. Először csak egy kisfiú kezét fogta séta közben, aztán egy kislányét is. Úgy tudom, nem ment férjhez.

Legutóbb a lépcsőházunkban futottunk össze. A kapuajtók ki voltak támasztva, a szállítómunkások éppen egy mogyorószínű huzattal bevont díványt cipeltek. Csuriék költöztek ide, a házunkba.

– Biztos nagyobb lakásra cseréltetek! – mondtam udvariasan.

– Nem. Kisebbre.

Both Ági csak ritkán tűnt fel a lakótelepünkön. Az a hír járta róla, hogy egy idősebb, nagyon gazdag vállalkozónak az élettársa. aztán az jutott el hozzám, hogy csúnyán összeveszett a férjével, de a kislányát nála hagyta.

Voltam olyan tapintatos, hogy nem érdeklődtem a családi körülményei felől, amikor véletlenül találkoztunk a belvárosban. Beszélgetésünk nem érdemes arra, hogy felidézzem: alig terjedt túl az üdvözlésen és a búcsúzkodáson.

Ami fontos volt, az azért így is kiderült: Ági még mindig szép. Még van öt-hat éve, hogy jól befektesse magát – gondoltam –, vagy ha nem...

Nem hasonlítottam össze a helyzetemet evvel a két, általános iskolai osztálytársammal. Nem finomságból. Egy bizonyos számításból.

Ezt – úgy döntöttem – akkora halasztom, amikor újra megtalál, s mélybe akar rántani a depresszió.

Murányi Zita

BEFELÉ FORDULOK

befelé fordulok, mintha aludni,
ismét előről kezdi, hetek óta
ugyanaz a névsor,
a nő A-tól Z-ig és a hozzátartozó,
bűvös hétjegyű szám,
rám bízva tárcsázom-e, amit
álmában motyog
jó, hogy reggel morcosan,
de mért erőltetek mégis mosolyt,
hagyom, hogy testem naivan
testéhez simuljon,
elfelejtette vagy nem emlékszik tényleg,
mennyire gyűlölöm ezt a pózt, ha így,
teljes súlyával szeret,
agyonnyom előbb-utóbb,
laposra koptatott billentyű
szorulok, eztán majd kerül,
markolászhat telefonzsinórt,
hívása hosszan kicsöng.

HOGY FEJEMRE OLVASSA

hogy fejemre olvassa, falhoz állít,
testemről szégyen nélkül pereg
le rávakolt bűn, azzal vádol,
amit soha, ha ezt-azt mégis, hallgat
szárazon, vétkem csupán, feledhető,
ártatlannak azért semmi esetre sem,
nem hit kérdése, legyint, melyik
barátommal, legalább a nevét,
áruld el, még mit, nem csalódom,
dührohamot mindig pofon követ,
elcsattan kettő, asztalnak lendületből,
ágy híján esem, anyámhoz költözöm, vágok
vissza, szerinte megfenyegetem,
sajgó térdemre fáslit, aztán hova,
a hely egyelőre még tisztázatlan, bicegve,
mint aki rosszban sántikál, indulok
botlásaim aprók, halvány, remegő glória,
még visszaneézni se, küszöbét lépem át.

PONTSZERŰEN

Kertben virág áll,
csendesség-fogadalma
a várakozás.

Ezüstvíz csurog
fény-tócsákat növesztve,
– felhők tükre lesz.

Hűvös ujjakkal
csigaházat bontogat
ősz mozdulat.

Kifényesített
csillag-bölcsők a tavak,
éjben ringatók...

Sziklákon víz
magával vitatkozott –
partot csókolt.

Mint tűz-virág,
nyílt parázsos alkonyat.
Lett esti imád.

Írtak a fagyról
jégvirág-üzenetek
jég-paplan alatt.

Kiált a visszhang –
de mind egyedül vagytok,
ha elszáll a szó.

Idő dallamát
lezongorázhatod te,
de más járja táncát.

TÖRTÉNET

Álmokat kergetsz
a régi udvaron és szobadísznek gyűjtöd
a könnyű hópihéket.

Gyerek-mese, gyerek-mese
nem tudok betelni vele.

NYÁRI EMLÉK

Meleg este van, de a szél
Már siratja a nyarat.
Később lopni megyek,
Meglopom az augusztusi eget.
A nyár utolsó csillagát teszem a zsebembe,
Tudom, hogy holnap hideg lesz az este.

SZERETLEK

A zápor darabokra törik az ablakon,
látod, az a felhő az otthonom.
Eső vagyok, s csendesen
a vállad gödrébe esem.

A FÉNY-TISZTÁSOK KÖLTŐJE

– *Köszöntésféle az ötvenéves Cseh Károlynak* –

Borsodi, hevesi, bükki, mátrai táj hazák ölelésében nőtt fel a ma Mezőkövesden élő, jubiláló költő: Cseh Károly lírája, életműve. Miskolci, egri – észak- és kelet-magyarországi – művészek társaságában indult pályáján, irodalmi körök vezető, fémjelző személyiségeként. Az általa is alapított „Kelet” alkotócsoport műhelyéből emelkedett ki első önálló verseskönyve, s meghatározó egyénisége maradt a huszonöt éves egyesület *Kettétört fél század* című 1998-as antológiájának, gyűjteményes kötetének is.

Szülőföldtől európai és világrészekig ível, tájakat, versihlető magyar vidékeket, kitáguló régiókat fog át Cseh Károly lírai világlátása. Olyannyira mélyben gyökerező és oly távlatos horizontokra kiterjedő ez a lelki-szellemi érzékenység, hogy a személyesség különös varázslata képes átítatni az alanyi költő sziporkázóan gazdag műfordítói munkásságát is: a német, osztrák, svájci, olasz, orosz, lengyel, horvát, szerb, török, tatár, csuvas stb. költők megmagyarított alkotásait.

Mert a beleézés finomsága, az átélés spirituális nyitottsága, a természeti, egzisztenciális, szerelmi, vallási, kulturális élmények igézetére hangolódó lelkiületi rezdülékenység: összetéveszthetetlenül sajátossá érlelt tulajdonságai ezek Cseh Károly poétikus világának. Valóban „létszerelmes” költészet az övé, ahogyan Cs. Varga István fogalmazta róla: „csupa lebegés, ragyogás, kiérlelt színszimbolika, égi, földi tükrözés” – „édeni és aranyló” földi kertekkel.

Domboldalak és szőlős lankák, rétek és hegy-völgyek, erdők és kaszálók, templomtornyok és „áthevült égbolt”, „fény-fák” és madarak: mind-mind valami átszellemített, átlégiesített „zsoltáros ragyogásban” izzik, fény-mámorban és főként fehérülő világításban – áttetszővé, éteri-párállóvá szublimált tisztaságban. Fény-tisztások szépségesen delejező – kellem és báj neoklasszicitásának légkörét, perspektíváit hordozó – hangulata szűrődik át minden természeti és lelki-testi emberkapcsolati életképen, az áhítat atmoszférája lengi át a megérezkített élethelyzet-pillanatokot, s az illanó és tűnékeny leírás-mozzanatok valami sugárzó létáramlás szelíden-átvalósultan borzongató részeseivé, emánációjává avatódnak, szentesülnek. Évszakok és napszakok, akácos-fűzfás

Tisza-parti tavasz, nyári verőfény, hűlő időt jelző ősze és adventi, vigiliás telek; hajnali derengések, ígéretes-beteljesült déli hevületek és éj-kék sötétlések; az öröklétet idéző virágzások „fehér igézetei”, csillagokkal, holddal, nappal összeszikkasztó ember-sziluettek; megváltásremény és kozmikus átvezető örökös fényhullámzások: amikor „ eget és földet / forraszt össze a fényben / egy szikkasztó barkaág”; „fényel lobogó” gabonatóblák „Mennyei Jeruzsálemet” idéző ringás-ritmusa – olyan csoda-misztérium titkos sugallatai mindezek, amelyben lélek és táj rejtelmesen összeszövődik, s minden mozdulat és impresszió transzcendens aureólát áraszt. A „nyírfa fehér füstje” a „hó-tiarás” hegyekkel együtt „fehéredő fohásszá” emberiesül, arany, ezüst, kék és barna fényjátékok „időtlen suttogások” szinesztéziájával fonódnak össze, az ember tekintet „rezgőnyírfa”-szerűvé metaforizálódik, a harangszó ütései úgy „zengnek-zúgnak”, mint „kihangosított szívverések”, s így tovább addig, hogy „Isten nyomjelzős lövedéke”, az „eső utáni kékségben” vakító „augusztusi szivárvány” jelzőfénye szerint: mi is „ilyen fényből vétettünk”, s „nem porból”.

Mítoszi antropológia bontakozik ki e minden szavukban, ízükben, stilizáló trópusukban megejtően artistikus költeményekből – amelyekben mesterkéltség nélkül, valami eredendő meghitt természetességgel olvadnak, lüktetnek, hullámoznak egybe természeti és természetfölötti, érzéki és érzékeken túli, tárgyias és sejtelmesen mögöttes szférák és dimenziók. Az újromantikus-impresszionisztikus lírának Komjáthy Jenőtől Áprily Lajosig és tovább számtalan klasszikus és modern változata alakult ki: Cseh Károlyé olyan mai hangszerelésű típusa ennek a bensőségesen érzelemtelített és enyhén mitikus sá-misztikus finomodó költészetfajtának és kifejezés módjának, amelyben a törékeny, filigrán, szinte szűkszavúvá tömörített-sűrített versszerkezet (lepkecsontvázhhoz vagy csipkefonalhoz hasonlítható versalakzat), a miniaturizáló mivesség és műgond, a szenzibilitás és a visszafogott, de azért még a szabadvers-sorokon is átható muzikalitás, a formagazdag látvány- és látomás elemek belső kohéziója, a képesség, a képek és szóképek árnyalatosságának mágiája: elsősorban korunkhoz szól és korunknak kínál lelki perspektívákat – minden kortalan értékvonása mellett is. A leheletkönnyűnek tetsző érzelemvibrálás és a gyökeres létszeretet: mindnyájunkat emel és tisztít.

*

Kedves Karcsi! Kerek születésnapod alkalmából közös értékeszményeink és közös sorslátásunk jegyében, az együvé tartozás szeretet-melegével kívánom Isten áldását munkádra – olvasóid, kritikusaid, barátaid, nemzedéktársaid nevében is; s hogy alkotókedveddel, műveiddel minket továbbra is mindig megörvendeztethess! Isten éltesse sokáig!

Köszöntő sorok Cséh Károlynak

Meglep a hír, Kacsim, hogy már kerék ötven
esztendő selyma nyomja a vállaidat.
S míg tán nem késő, hát én is, ime, köszöntlek:
bort, búzát, békét, verset ontson az ég
felt bőségszarujából, zúdítván az öledbe,
s újabb ötvenhez adjon Nézed erőt,
s forgasd vigan a tollad, szánva a tiszta papíron -
ámulhasson e zord, jég-szívű, bamba világ.

Kerek Imre

Bojtor Károly: Tükrös vázlat

Vasy Géza

PINTÉR LAJOS ÖTVENEDIK ÉVÉRE

Három évtizede ismerem Pintér Lajost, s ez bizony már nagy idő. Ő diák volt a budapesti bölcsészkaron, én még viszonylag fiatal tanár s emellett a *Magyar Ifjúság* című hetilap irodalmi szerkesztője, aholis örömmel közöltem verseit, fordításait. Az 1974. januári kulturális mellékletben egész oldalon mutattam be, mint a hónap költőjét. Vallomása mellett öt verse jelent meg itt, később mindegyik bekerült nemcsak első, hanem gyűjteményes kötetébe is. Rövid méltatására is sor került, többek közt ezt írtam akkor róla:

„Kétféle hangot figyelhetünk meg Pintér Lajos verseiben. Az egyik hol keserűen, hol játékosan szatirikus. A másik egy visszafogott, fegyelmezett látomásos-szimbolikus hang. A kettő sokszor egy versen belül ütközik össze. Az így keletkező feszültség talán e versek legjellemzőbb jegye. Ez a feszültség a vers lezárásával oldódik. Mert Pintér Lajos a harmóniát keresi a létezésben. A szatírákat az élet disszonáns elemei kényszerítik a versbe. De nem teszik uralkodóvá. A verslezárások az értelmes emberi élet lehetőségeit, a kiküzdött harmóniát hirdetik s a megszenvedett életigazság így lesz igazán hitelessé, így szól igazán hozzánk, mindannyiunkhoz.”

Nem a kritikus érdekéért, hanem tényként állapíthatom meg harminc évvel később, hogy a hajdani diagnózis lényegében ma is vállalható, ugyanis a költő egyrészt már húsz évesen is készen volt, azaz megtalálta önmagát világszemléletben és poétikai eszközökben is, másrészt pedig a későbbiekben nem hajtott végre radikális pályafordulatokat. Érettebbé, bölcsebbé vált, de megmaradt annak a Pintér Lajosnak, akit hívei annak idején megismerhettek. S ennek van egy óriási hozadéka.

Az nem tekinthető különösnek a költészetben, hogy egy alkotó nagyjából ugyanabban a modorban dolgozik mindvégig. Így is lehet jelentőssé válni, s több pályafordulattal is lehet érdektelennek maradni. De az már meglehetősen kivételes szerencse, hogy a megtalált hangot megőrző költő három évtized elteltével is megmarad fiatalnak. Ha talán a tükörbe nézve ez nem is mindig látszik, a versekbe beleivódik. A lélek fiatalsága ez, az élet- és az emberszeretete. Ő azok közé tartozik, akik jól megjegyezték Nagy László fohászát a tűzhöz: „ne tūrd, hogy vénhedjünk sorra / lélekben szakállasodva, / hűlve latoló józanságban”. Ne higgye senki azt, hogy könnyű élet adatott számára, s ettől

lenne mindmáig daloló, derűs, diákos. Nem, ez természet és jellem dolga: a természeti, a biológiai, a társadalmi, az egzisztenciális gondok között megedződött férfi harmóniára törekvése. Milyen beszédes karácsonyra megjelent legújabb verseskönyvének már a címe is: *Virágnézetünk alapjai*. A szójáték mögött igazi virág-világnézet rejtezik, a címet magába foglaló versben egy feleségét-családját szerető ember vallomása: „Belédfogódom e földrengéses / világban, nézlek: virág, / téged tanulunk virág: / virágnézetünk alapjait.”

S a világ odakint valóban földrengéses, s ez is tényként része e költésze tnek. Legfrissebb igazolása ennek a *Hitel* 2003. januári számában megjelent, Illyés Gyula emlékére írott *A centenáriumi évre*. Ez a ragyogó magyarságvers pontosan tudja, hogy minden remény törékennyé válik, ha a valósággal szembesítjük. És mégis, ha „lefejezve” bár, de „kezünkben a rózsa”. Tanuljuk Pintér Lajostól a virágnézetet, hogy ne vénhedjünk feleslegesen. S neki, fél-centenáriumát ünnepelve s felköszöntve őt, kívánjuk a második ötven évre, egyre végérvényesebben túl járva majd az „ezredfordulópon ton”, hogy maradjon önmaga, maradjon a virágnézet dalosa.

Széki Patka László

BOJTOR KÁROLY: EMLÉKEZÉS CÍMŰ KÉPÉRE

(*Hitvesének, Mártinak ajánlom*)

kikötött ladikod a túlparton
megfáradt halászként karodra
hajtod fejedet hozzád óvakodik
egy angyal áldásra emeli
egyik kezét a másikkal gyengéden
válladat érinti s fölragyog
álmod tűnődő Ikaroszként
amint zuhanásod a Napba olvad
csak azt szerethetik az istenek így
aki föloldoztatott az öröklét képeivel

Hetvenedik születésnapjára,
2003. március 15. előtt

„...HA HAGYNAK DOLGOZNI,
AKKOR JÓL VAGYOK”

*Korill Ferencsel, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központ igazgatójával
Baráthi Ottó beszélget*

Korill Ferenc pályafutása, munkássága – folyamatos közéleti szerepvállalásának köszönhetően – gyakorlatilag nyitott könyv a nagyközönség előtt. Életútjának egyes állomásain – Budapesten, Salgótarjában és Balassagyarmaton – ugyan különféle munkaköröket, pozíciókat töltött be, ám a kultúrától karnyújtásnyira sem távolodott el. Pályája eredendően egyenes vonalú, fundamentálisan felépített, szakszerűen szerkesztett és tudatosan vállalt.

Az azonban mégsem mondható, hogy életútjának egyes állomásai ne lettek volna – időnként és esetenként – veszélyes le- és felszállásokkal koreografáltak. Úgy tűnt, pályájának csúcsára – lassú hegymenetben, de annál nagyobb elszántsággal – 1991-ben érkezett, amikor a Nógrád Megyei Közgyűlés elnökének, a megye első emberének választják. Mandátumának lejárta után ismét a kultúra közkatónájaként végzi dolgát, mígnem 1998-tól újra vezetői pozícióban – a József Attila Művelődési Központ igazgatójaként – kamatoztathatja kvalitásait.

Nagy lendülettel lát munkához, tervez, szervez, koordinál, bulldogszorgalommal irányítja, vezeti a megye legnagyobb kulturális intézményének – már-már kátyúba jutott – szekerét. Évről évre színesebbek, gazdagabbak – a korábitól nehezebb körülmények között is – a művelődési ház programjai, a kultúraérdekelt és -szerető nagyközönség elismerését is kiváltva. Abszolút nem véletlen tehát, hogy Korill Ferenc 2003. január 24-én megtisztelő elismerésben részesült, amikor a Madách-díjat vehette át.

– Először is gratulálok kitiüntetéséhez. Mondja, milyen érzés átadni a Madách-díjat – hiszen a megyei közgyűlés elnökeként már ez volt az első dolga –, és milyen érzés azt átvenni?

– Számomra természetes dolog volt, hogy 1991. január 25-én – elnökké választásom napján – azokkal ünnepeljek, akik sok érdemlegeset tettek Nógrádban a kultúráért. Eszembe se jutott – ha már így hozta a sorsom –, hogy ne a Madách-ünnepségre vezessen első utam.

Meggyőződésemmel ugyanis, hogy aki Nógrádban bármiféle közfeladatot, tisztséget vállal, annak kötelessége azt a szellemi, kulturális örökséget ápolni és gyarapítani, amit elsősorban Madách és Mikszáth neve fémjelez.

Mindez itt nem csupán műveltségi kérdés, nem egyszerűen két nagy író ismerete, hanem mély emberi viszony az itteni emberekhez, tájhoz, kultúrához, történelemhez. Akkor és 12 év után most is ugyanezek a gondolatok, érzések munkáltak bennem és mi tagadás; az öröm és büszkeség is. Mert öröm volt négyéves elnökségem során sok kiváló embernek átadni a díjat és persze öröm illetve büszkeség volt most átvenni azt és ezáltal is közénk tartozni.

– *Ön értelmiségi családba születve mit hozott, mit kapott otthonról. Milyen gyermekkor volt?*

– A háború miatt történt, hogy 1944-ben Budapesten születtem Debrecen helyett. Néhány hónap múlva – amikor édesapám szerencsésen hazatért a frontról – a család visszaköltözött Debrecenbe, ahol 1947-ig laktunk. A ből az időből egyetlen emlékem van; a Nagyerdőn volt egy kilőtt mozdony és én minden nap oda jártam játszani. Később sok iskolai szünetet töltöttem Debrecenben keresztapáméknál, aki hegedűművész volt. Az ablakuk a Nagytemplomra nyílt és annak „óriás” látványa megmaradt bennem csakúgy, mint a hegedűmuzsika, a színház és a nagyerdei strand emléke.

– *Milyen út vezetett Debrecenből Balassagyarmatra?*

– Apám már medikus korában a Borsos-Nachtnébel Ödön vezette Kóronctani Intézetben dolgozott. 1945-ben megbízták a nagy hírű klinikai intézet vezetésével. Több nyelven beszélt, számos tudományos közleménye jelent meg itthon és külföldön. Egyszóval – egybehangzóan állítják, akik ismerték – nagyon ígéretes pályafutás előtt állt. 1947 őszén azonban – az akkor szokásos forгатókönyv szerint – egyetemi hallgatók megrendelésre készült politikai feljelentése alapján eltávolították az intézetből és útnak indították a családot Balassagyarmatra. És, hogy mennyire nem egyedi az eset, azt bizonyítja, hogy a nagy hírű Sántha professzor és családja nemsokára kísértetiesen hasonló módon kötöttek ki Balassagyarmaton. Velük egyébként – gondolom, a közös sors miatt is – nagyon jó viszonyban voltunk. Végülis nem internáltak minket, de a szüleim egyetemi klinikai pályafutása, a debreceni élet befejeztetett és innen kezdődik családunk számára Nógrád. Gyerekként erről persze mit sem tudtam, szüleim orvosként dolgoztak a gyarmati kórházban.

– *Budapesten járt középiskolába, egyszer azt mondta, ez egy tévedés volt.*

– Szüleim nagy szabadságban neveltek, pontosabban hagytak felnőni. Ennek látszólag teljesen ellentmond, hogy egyértelmű humán érdeklődésem ellenére beírtak a Bláthy Ottó Erőszakramú Elektroipari Technikumba. Én persze időm jó részét – a tanulás és esetenként az iskola helyett is – a moziban, illetve a filmgyárban töltöttem statisztálással. Végülis elvégeztem a technikumot, bár

az egész nem érdekelt. A '70-es években kérdeztem meg apámtól, hogy miért kellett nekem ilyen iskolába járnom és ő elmondta, hogy amikor 1959-ben kellett határozni akkor felmérte, nekem ezzel a családi háttérrel nincs esélyem a továbbtanulásra és legalább legyen egy szakmám. Értelmiségi származásom, az ő nyilvánvalóan politikai okok miatt történt eltávolítása Debrecenből ő volt az érve és én utólag igazat kellett adjak neki. Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy az érettségi után háromszor jelentkeztem egyetemre és mindig helyhiány miatt utasítottak el.

– *Televíziós segéd-operatőrösködéséről szeretettel beszél. Mégis otthagya és eljött Salgótarjánba.*

– Végre egy segédoperatőri tanfolyamra felvettek és egy év múlva már a Magyar Televízióban dolgoztam. Emlékezetes filmekben, tévéjátékokban kaptam munkát és gyakran álltam a kamera mögött színházi és sportközvetítésekben is. Önállóan egy filmet csináltam, a *Concertot*, amit 1965. augusztus 21-én mutattak be fő műsoridőben. A film alapötletét az adta, hogy akkor Salgótarjánban nagy építkezések kezdődtek, de még állt a régi főutca, a cigánysor, a régi és az új ellentétét és harmóniáját próbáltam megjeleníteni Bartók csodálatos zenéjére vágva. A filmben egyébként Szilágyi Virgil és Róna Péter voltak alkotótársaim. A filmezés ekkor számomra azonban nemcsak munka, szenvedély volt, hanem életforma. Sőt leginkább az. Vad, kötetlen, felelőtlen életforma; édes élet magyar módra. Nősülésem után a munkát folytathattam volna, de azt az életmódot nem és miután akkor nem tudtam a kettőt elválasztani, döntenem kellett. Ahogy a forgatáson mondták: Ennyi! Vége, csapó!

Az első nógrádi visszatérésem után a Nógrád Megyei Moziüzemi Vállalatnál folytatódott filmes pályám. A kamera mögött a mozivászon elé kerültem és végigjártam a filmforgalmazói számláit. Ekkor szerveztem meg a salgótarjáni filmklubot, ahová olyam filmeket – *Csend, Teoréma, Satyricon, Máté evangéliuma* – is sikerült megszereznem, amiket egyébként nem lát hatott volna a tarjáni közönség, mert a kultúrpolitika csak igen korlátozott bemutatásukat tette lehetővé. Ma talán hihetetlenül hangzik, de az 1200 bérletet pillanatok alatt elkapkodták, a városban rangja volt a filmklubnak.

Tehát dolgozom a moziüzemi vállalatnál, jól megy a filmklub, sok cikket írok a *Nógrádnak* és a *Palócföldnek* – megismertek, felfigyeltek rám.

Ezért történhetett, hogy a József Attila MMK-ba hívtak igazgatóhelyettesnek, ahol nagyon jó csapat volt Kerekes László vezetésével. Akkor kezdhettem el egyetemi tanulmányaimat az ELTE népművelő és történelem szakán. Két év után elfogadtam a Szakszervezetek Megyei Tanácsa ajánlatát, ahol a kulturális osztály munkatársa lettem. Papíron érdekesnek

tűnt a feladat, hiszen az akkor jól menő szakszervezeti művelődési házakkal kellett foglalkoznom. De ez nem volt jó választás; egyrészt „rámsózták” a szakszervezeti oktatást is, ami nem érdekelt. Másrészt túlpolitizált volt az egész munka, amivel nem tudtam mit kezdeni. Döntöttem: elmegyek és ebből nem is csináltam titkot. Akkor jött Balassagyarmatról Rith Lajosné, aki a városi pártbizottság első titkára volt. Sokáig beszélgettünk, majd igent mondtam a hívására. Balassagyarmatot szerettem, Rithnét okos, becsületes embernek ismertem és a szakszervezeti fiaskó után érdekelt a feladat is. Címekben és vezetői székekben megfogalmazott karriervágyam soha nem volt, de az új kihívásokat, feladatokat mindig szívesen vállaltam.

A pártbizottságon a legnagyobb önálló feladatomban a városi értelmiség helyzetének feltérképezése és a szellemi élettel összefüggő feladatok megfogalmazása volt. Úgy emlékszem – miután sok párton kívüli szakembert is bevontam a munkába –, hogy egészen jó kis dolgozatot hoztam össze és egyébként is a regulázás helyett az „élni és élni hagyni” gyakorlatát próbáltam segíteni. Bár megbecsültek, de pártkarriert nem csináltam, nem is csinálhattam, mert nem számítottam elég fegyelmezett pártkatonának és túl sok mindenről volt saját véleményem.

– *1983 és 1989 között a mozi, a film világa tölti ki életét. Nyilatkozataiból tudom, hol lubickolt, hol – majdnembogy – fuldoklott benne.*

– 1983-ban Kiss Imre betegsége miatt megüresedett a moziüzemi vállalat igazgatói széke. Több jelölt közül dr. Horváth István javaslata döntötte el javamra a dolgot azzal, hogy van mozis gyakorlatom és értek a filmhez. Azt persze készséggel elismerem, lehet, hogy mást választanak, ha nem vagyok párttag, és nem dolgozom éppen az apparátusban. A lényeg az, hogy visszakerültem a szakmámba, ha tetszik, valóban lubickoltam. Vezetésem alatt „Kiváló vállalat” címet nyertünk, kamaramozikat építettünk és 1984-ben – ezirányú munkám elismeréseként – Salgótarján adhatott otthont a 2. Filmterjesztési reformkonferenciának.

– *Ezen a konferencián kisebb vihart kavart...*

– Csak azt mondtam ki, amit a szakmában mindenki tudott. Azt, hogy a filmforgalmazás egész rendszere korhadt, életidegen. A műsorpolitika pedig statisztikai hamisításra, a holt lelkek moziszékeken történő nyilvántartására épül. Minderről egy átfogó írásom is megjelent 1986-ban a *Palócföldben*, a *Reformoknak is megvan a maguk sorsa* címmel.

– *Ezek után, gondolom, leváltották.*

– Ellenkezőleg, előléptettek. 1987-től már főigazgató-helyettesként dolgoztam a Művelődési Minisztériumban, ahol a filmforgalmazást irányítottam. Amire azonban nem számítottam: vidéki mozisként sokkal nagyobb

mozgásterem, szólásszabadságom volt. Sok üresjárat, eredménytelen hadakozás a mérlegem egyik serpenyőjében, amit kis túlzással lehet fuldoklásnak is nevezni, a másikban pedig az, hogy részese, segít ője lehettem a filmbemutatói monopólium megszüntetésének, az új forgalmazók színrelépésének és a műsorpolitika liberalizálásával sok, akkoriban tiltott – például bibliai tárgyú – film bemutatásának.

– *Mintha elege lett volna az egészből, 1991 elején megpályázza a Nógrád Megyei Közgyűlés elnöki tisztét, és sokak meglepetésére el is nyeri azt. Mi motiválta?*

– A Filmfőigazgatóságtól 1989 elején a filmes szakszervezethez igazoltam és az 1990-es Filmszemlén már annak titkáráként szerepeltem a váltásokat sürgető filmesek oldalán. De ez már megint kényszerpálya volt és ezért valóban jól jött, hogy megkerestek. Az oka az volt, hogy ekkor már az országban mindenütt volt elnöke a megyei közgyűlésnek, csak Nógrádban nem. Itt állóháborúvá merevedett az elnökválasztási küzdelem és ezért született az a felismerés, hogy új versenyzők kellenek. A legfőbb motivációm az volt, hogy hazajöhettem, hiszen a köldökzsinórt sohasem vágtam el; családi, baráti és munkakapcsolataim megmaradtak és a munkában nagy lehetőségeket láttam. Egy szó, mint száz; összeállítottam egy programot – ismertem a megyét és volt némi önkormányzati tapasztalatom is a XI. kerületből, ahol SZDSZ-színekben egyéni képviselő voltam – és nekivágtam. A korábbi választási fordulók is beszámítva a 13. menetben 33:11-es „pontozással” végül is nyertem.

A munkám azzal kezdődött, hogy az örökölt tanácsi monstrumhivatalból egy 50 fős – az előzőtől elvileg is különböző – szervezetet kellett építenem. Mindenkinek világossá tettem, hogy nem érdekelnek sem a régi, sem az új párttagkönyvek, sem a korábbi hierarchia és kizárólag az önkormányzati törvény, illetve szakmai követelményrendszer alapján csináltam végig az átszervezést. Eközben egyes újságokban és pártirodákból kapott üzenetekben listák jelentek meg a „nemkívánatos” köztisztviselőkről – a munkatársaimról. A nemsokára kirobbant megyeszékhely-vitában is az egyik „istenérv” volt a bűnös megye, illetve hivatal, amit a múltból átmentett, mitikus kommunista szörnyként festettek le. Mindezeket figyelembe véve az egyik legfontosabb eredménynek azt tartom, hogy sikerült megőrizni mind a hivatalban, mind az intézményekben a szakmai munka elsőlegességét, a napi politikától független értékrendet.

Ez azért is fontos volt, mert a jelenben is nagyon komoly feladataink voltak, amelyek közül a megyei ivóvízprogram befejezését, a gyermekvédelmi rendszer átalakítását és a megyei kórház rekonstrukciójának megindítását a nagy horderejű eredmények között tartom számon.

Az eredmények közé sorolom a megye nemzetközi kapcsolatainak megerősítését, kibővítését, ezen belül Hollókő bemutatását Párizsban a „világörökségek világkiállításán” vagy Nógrád megye megjelenítését a „Prágai Tavasz” rendezvénysorozatában. De „kedves gyermekeim” voltak a Nógrádi Mecénás és a Nógrád Sportjáért Alapítványok létrehozása, az ILS Nyelviskola épülethez juttatása és az *Istenek a Palóc Olümpuszon* című könyv kiadása. Összességében úgy érzem, hogy egy vállalható, továbbépíthető önkormányzatot adtunk át a választásokon 1994-ben.

Ami terveim között volt és nagyon sajnálom, hogy nem sikerült, az egy megyei gazdaságfejlesztő társaság létrehozása. Ebben a magyar kormány, a helyi önkormányzatok és külföldi partnerek – esetünkben az osztrák kormány, Bécs városa, majd az osztrák magántőke – vettek volna részt. Érdekes – de mondhatnám jellemzően magyar módon – a külföldiekkel nagyon jól haladtunk, itthon viszont meg nem értés, de inkább a kisstílű politikai gáncsoskodás miatt nem haladtunk egyről a kettőre és végül is az egész program megállt.

– *Miért nem folytatatta ígéretesnek tűnő pályafutását?*

– Az okot abban látom, amit egy velem készült interjúban kijelentettem és végül is nagy betűs címe lett nemcsak a cikknek, hanem egész működésemnek. „Nem táncolok a napi pártpolitika ütemére” – mondtam és így is viselkedtem; önállóan gondolkodó emberként és nem pártkatonaként végeztem a munkámat. De hát engem nem pártelnöknek, hanem önkormányzati elnöknek választottak és ezért egyenlő távolságot tartottam a pártoktól és nem voltam hajlandó „hivatalból utálni” a más párthoz tartozókat. Azt hiszem, ezzel be is programoztam az ellentéteket, illetve azt, hogy a választásokon nem indítanak. Másra azért nem gondolok, mert a munkámmal kapcsolatban érdemi kifogást nem fogalmaztak meg, szakmai értékelésre soha nem is került sor. Az, hogy ellendrukkereim mit gondolnak erről, az az ő dolguk. Én mindenesetre emelt fővel távozhattam és attól nem állt meg az élet, hogy nem vagyok megyei elnök. Három évig sajtómunkával foglalkoztam, de az kétségtelen, hogy közben kerestem a helyem. Nem volt ez könnyű időszak az életemnek, de a munka, a családom és a barátaim segítettek. Egyébként nem véletlenül szeretem és vallom magaménak Hemingway gondolatait: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék.”

– *Manapság megint sikeres ember, de legalábbis eredményes a kulturális irányításban.*

– A siker számomra nem az igazgatói szék, hanem az, hogy ismét a szakmában dolgozhatok. A József Attila Művelődési Központnak mindig is meghatározó szerepet kell játszania Salgótarján társadalmi életében és ezért rangosabb feladatot és kihívást elképzelni sem tudok. Ezért pályáztam és

nyertem azzal a megfogalmazott célkitűzéssel, hogy a „Józsi” kedvelt és elismert központja legyen a város kulturális életének. A sportos habitusom ebben annyit segített, hogy megtanultam küzdeni és azt, hogy teljesítmény nélkül nem lehet eredményt elérni.

– *Mit szólt mindehhez a család?*

– A családomnak nagyon sokat köszönhetek. A feleségem tősgyökeres salgótarjáni, világeletemben az IBUSZ-ban dolgozott. 34 éve vagyunk házasságban, ami nem kis részben annak köszönhető, hogy a feleségem „kibírta” addig, amíg lehiggadtam, másrészt mindig egymás mellett álltunk, ha szükség volt rá. A lányunk – bár sokak szerint némileg elfogult vagyok – tökéletes; okos, csinos, céltudatos és nagyszájú. Már nem lakik velünk, mert Gödöllőn tanul és ott sportol. Sportága a lovaglás, aminek külön is örülök, mert a ló elérte mindazt, amire én valószínűleg nem lettem volna képes; hiba nélkül nevelte munkára, gondoskodásra, felelősségtudatra és jóban van önmagával és a világgal is. Mindezek mellett – bár ezt ő nem szívesen hallja – másodlagos, hogy milyen sportsikereket ér el, de természetesen nagyon örülünk minden egyes jó versenyeredményének. Szabadidőm nem sok van, ami kevés marad, azt olvasásra, kulturális rendezvényekre és a családomra fordítom.

A jövőt illetően bizakodó vagyok, mert nem lehetek más. Nyilvánvaló ugyanis, hogy sok kultúra kell a pénzhez, azaz a remélt tőkebeáramláshoz, szerkezetváltáshoz, a piacképességhez, egyszóval a jobb élethez. Vannak kézzelfogható jelek is, például Salgótarjában visszatért a közönség a színházba és elsősorban nem is a *Csókos buszárt* akarják látni. A kultúra lehetőségeit pedig egyszerűen meg kell teremteni és ebből sem az állam, sem az önkormányzat nem vonhatja ki magát – hangsúlyozva azt, hogy a kultúra szabad és területén semmilyen ideológiai-politikai beleszólásnak nincs helye. Az értelmiségi nálam nem egyenlő azzal, hogy valakinek diplomája van. Értelmiségiként kell élni, aminek elválaszthatatlan része a kultúraközvetítő szerep.

– *Mik a legfontosabb hosszabb távú elképzelései?*

– Terveimet tekintve rövidesen újra megpályázom a József Attila Művelődési Központ vezetését, mégpedig ugyanazokkal a célokkal, mint korábban. Ez persze nem jelent változatlanságot, hiszen a kultúrában minden már elért eredményért is újra és újra meg kell küzdeni. Magánemberi céljaim lényegében ugyanezek, mert ha hagynak dolgozni, akkor jól vagyok.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Bojtor Károly: Nagymaros

Farkas Katalin

„VERS, EREDJ...”

*A televíziós irodalmi műfajok tündöklése és bukása**

A MAGYAR TELEVÍZIÓ INDULÁSÁNAK (1957)
TÖRTÉNELMI-POLITIKAI KÖRÜLMÉNYEI

Bár a távolbalátó eszköz, a televízió feltalálásából és tökéletesítéséből magyar feltalálók is jócskán kivették a részüket, mégis eléggé későn érkezett hozzánk. A világháború pusztításai után következő nehéz évek nem kedveztek az újdonság (semmilyen újdonság) bevezetésének, ráadásul mind a világot járt és televíziós adást látott néhány ember, mind pedig a politikai vezetés bizalmatlan volt az új médium iránt. Schöpflin Gyula, a Magyar Rádió kommunista műsorigazgatója (később neves emigráns) 1947-es londoni tanulmányútjáról azzal a meggyőződéssel tért vissza, hogy „a televízió otthon érdekes kiegészítője lehet a rádiónak, de azt kiszorítani vagy pótolni aligha tudja.” De miután a Szovjetunióban, majd a testvéri Csehszlovákiában és NDK-ban is kiterjedt előkészületek folytak a rendszeres televíziós adások megteremtésére, végre nálunk is munkához láttak.

1952-ben született meg az MDP Központi Vezetőségének határozata, amelyet Gerő Ernő Rákosi Mátyás számára írt feljegyzése előzött meg. „A televízió fontossága számunkra, szerintem, a következőkben áll: 1. Egész híradástechnikánk fejlesztése ezzel függ össze – a többi között a lokátorradartechnika és a sokcsatornás vezeték nélküli telefon és távíró is. 2. Az agitációnak, a propagandának, a nép nevelésének a televízió sokkal tökéletesebb, teljesebb eszköze, mint a rádió. 3. Rendkívüli jelentőségű azért, mert kis ország vagyunk, az ország fővárosának óriási a súlya nálunk s így módon előnyünkre válik az, ami a televízió hátránya, hogy ti. kicsi a hatósugara: ötven-hatvan kilométeres hatósugárral az ország döntő területeit tudjuk befedni, az ellenség pedig képtelen zavarni. 4. Bár ez nem döntő, azonban azért nem lényegtelen, hogy a televízió elterjesztésével új pénzlefölözési lehetőséghez jutnánk, jóllehet eleinte nyilván rá kellene fizetnünk.”

*Részletek egy szakdolgozatból.

(Készült: a KKDSZ Szakképzési Akadémia és Műhely kulturális menedzserképző szakán, 2002-ben)

A lényegét jól látó és cinikus politikus, illetve Rákosi javaslatára bizottságot hoztak létre a feladat megoldására. Az élesedő osztályharc és az ország sanyarú pénzügyi helyzete ellenére feszített tempóban folyt a „nagyberuházás”: külföldi tanulmányutak folytak, import berendezések érkeztek, adó-és stúdióépületek terveződtek (s a következő fél évszázadban vagy megvalósultak, vagy nem) a Párt Központi vezetősége által hozott határozat szellemében, amely irreálisan rövid időn belül, 1954-ben rendelte elkezdni a kísérleti adásokat. S lám, az 1954. január 13-án sugárzott első adást már láthatta Rákosi, Gerő, Nagy Imre és Bebrits Lajos postaügyi miniszter, fogható volt a Magyar Posta Kísérleti Állomásán, a Pártközpontban és a Magyar Rádióban. 1955 nyarán elkészült a sajtó és rádió pártirányításának és ellenőrzésének részletes terve is, amely évtizedekre alapja lett a központosított, diktatórikus gyakorlatnak, a tömegkommunikációs eszközök totális irányításának és ellenőrzésének.

1956 nyarán megindult a próbaadás (heti kétszer kétórás mozifilmvetítés). A november 4-ét követő „kádertisztogatás”, a Magyar Rádió Televíziós Főosztályának feltöltése szilárd meggyőződésű, megbízható vezető-és szakemberekkel lehetővé és kívánatossá tette az üzemszerű működés megkezdését. 1957 februárjában megérkezett az első angol gyártmányú televíziós közvetítőkocsi, s 1957. május 1-jén a tévénézők szűk köre (minthogy 1800 darab készülék volt forgalomban) egyenes adásban láthatta Kádár Jánosnak a Hősök terén „több százezer budapesti dolgozó lelkes nagygyűlésén” elmondott beszédét.

A Magyar Televízió hivatalosnak tekintett születésnapja e rendszerlegitimáló tömegrendezvény közvetítése. S ez egyáltalán nem véletlen: az 1956-os forradalmat követő konszolidációs és stabilizációs törekvések megvalósításához az MSZMP-nek rendkívül nagy szüksége volt erre az intézményre. Szinte mindenhatónak vélték, s a politika dominanciája átsüt a korabeli állásfoglalásokon, bármilyen konkrét, aktuális kérdésről esett is szó. Nemcsak a műsorpolitikai elvek, hanem a technikai fejlesztések indokai is politikai természetűek voltak. Az egész szemlélet olyan beállítottságot tükrözött, amelyben a harc, a meggyőzés, a küzdés, a visszaszorítás, a felvilágosítás, a mozgósítás a visszatérő kívánalom. A kezdet évtizede 1952-től 1962-ig tartott, s ezt a periódust egyértelműen a politikai indítékú központi irányítás és ellenőrzés, ennek teljes körű érvényesítése és a közvetlen „kézi vezérlés” jellemezte. Később enyhült a szorítás, s a 70-es évektől a „legvidámabb barakk” országos (egyetlen) televíziója nézhető, jó műsorokkal, sok egyedi, nálunk kitalált műfajjal (is) szórakoztatta megbékélt és hálás, immár többmillió létszámú közönségét.

A MAGYAR TELEVÍZIÓ SAJÁTOSSÁGAI ÉS EGYEDISÉGE

Az irodalom szerepe és jelentősége a magyar évszázadokban

Valamikor régen talán kevesebben foglalkoztak az irodalommal szerzőként és olvasóként, de a művek kisugárzása sokkal erőteljesebb, hatásuk sokkal szélesebb körű volt, mint manapság. Költők és versek már 150 évvel ezelőtt képesek voltak „hegyek”, ill. tömegek megmozgatására, de a múlt század elején is országos üggyé (botránnyá) válhatott egy-egy Ady vers vagy publicisztika. Az iskolákban hatékony irodalomtanítás folyt: nagyanyaink rengeteg verset tudtak idézni, Vörösmartytól Gyóni Gézáig. A kis példányszámú *Nyugat* szinte minden szerzője az irodalmi Olümposzon ül; Móricz, Németh László és Márai egyaránt prózaíró-klasszikusaink, XX. századi költőóriásaink pedig könyvtárnyian vannak. Nem csoda hát, hogy amikor az 50-es évektől az olvasó nép eszméje hivatalos politikává lett, nagyon megnőtt az irodalom becsé. Persze, az arra illetékesek ügyeltek arra, hogy mit olvassunk, de a támogatott, engedélyezett művek hihetetlen példányszámokban jelentek meg. Petőfit, József Attilát és Váci Mihályt szavaltak az iskolákban, Jókai, Mikszáth és Szabó Magda könyvei elérték a több száz ezres nagyságrendet (sőt, a *Füles* képregény oldalaira is felkerültek), az irodalmi folyóiratok példányszáma is meghaladta a húszezret (fajtánként!). A könyv annyira olcsó volt, hogy bárki meg tudta vásárolni, és mindenki meg is vette: még a nem olvasó szülők is részletre vett könyvtárat hagytak gyermekeikre. Jelszavaink versidézetek voltak, költőink politikusok (reflektorfényben vagy a háttérben), jobb minisztereink irodalomértők.

A helyzetet szándékosan idealizálom (mindennek megvolt persze az árnyoldala is), hogy érzékeltessem, milyen közegben kezdte meg működését a Magyar Televízió. Természetesen (főleg az első évtizedében) tetőtől-talpig áthatva az uralkodó ideológiától, a magyar történelemben oly fontos irodalmat is ennek szolgálatába állította. Mégis, sok jó származott ebből az elkötelezettségből.

Az irodalom és a politika összefonódása; az irodalom szerepe az új médiumban

1957. május 1. a Magyar Televízió hivatalos születésnapja. Az időpont és a politikai helyzet rányomta a bélyegét az MTV megalakítására, történetére, és az irodalomnak a képernyőn való megjelenésére. Az 1957 és 1965 közötti korszakot a politikai harc jellemezte. Ennek részeként zajlottak az írópercek, feloszlatták, majd újraalakították az Írószövetséget, az írók egy része börtönben ült, más része önként, vagy kényszerből hallgatott. A hatalom büntette az író társadalmat, és ugyanakkor igyekezett bevonni a

nyilvánosságba az írókat, mintegy legitimitást szerezve tőlük az újjászervező rendszernek. Ez volt a nyitánya az úgynevezett Aczél-korszaknak, az ő legendás három T-jével. Jellemzésére álljon itt egy részlet egy 1970-ben keletkezett hivatalos iránymutatásból (A Magyar Rádió és Televízió művészeti műsorpolitikája):

„a./ *Támogatjuk* mindenekelőtt a marxista világnézetű, szocialista indítékú, a párt törekvéseivel összhangban álló műveket, amelyek meghatározott művészi értékkel rendelkeznek, s kifejezési eszközeik a korszerű, nem vulgárisan értelmezett realizmus fegyvertárából valók. Tehát elsősorban a szocialista-realista alkotásokat, amelyekben a marxista világnézet és a szocialista mondanivaló olyan alkotó módszerrel párosul, amelynek alapján más módszereknél hitelesebben és meggyőzőbben lehet ma a világ teljességét ábrázolni. Ebbe a kategóriába tartoznak az emberi kultúra nagy értékei és azok a polgári humanista, illetve paraszti-demokratikus szemléletű művek, amelyek társadalombírálatukkal szövetségeseink. Ide soroljuk a népművészetek értékes alkotásait is.

b./ Engedjük, *megtűrjük* az olyan művek létrejöttét és megjelenését, amelyek világnézetileg problematikusak lehetnek ugyan, de nem ellenségesesek a szocializmussal szemben. Ide sorolhatjuk az emberiség sorsán vívódó, a kétségbeesett pesszimizmustól áthatott műveket; ezzel rokon az emberiség jövőjét, fejlődési lehetőségeit megkérdőjelező, szkeptikus művészet. A kifejezetten művészi értéket jelentő, bár nem realista törekvések is ide tartoznak.

c./ *Tiltunk* minden szocializmusellenes törekvést, bármilyen formában jelentkezik is. Elzárjuk a megjelenés útját az olyan művek előtt, amelyek megsértik és tagadják az erkölcsiség követelményeit, amelyek az alapvető humanista értékek és elvek ellen irányulnak. Tiltjuk a dekadenciát, és a tudatos ízlésrombolás minden fajtáját...

8a./ A rádiónak és a televízióknak a párt kulturális politikáját kell végrehajtania. Felelősségét megsokszorozza az a körülmény, hogy a párt és a kormány szerveként elsődlegesen politikai és ideológiai intézmény és a legnagyobb közönséghez szól.”

A Magyar Televízió művészeti műsorpolitikájának sajátosságai; egyedisége a nemzetközi mezőnyben

Mint említettem, az idők elején, az 1952-es párthatározat létrejötte előtt még arról is viták voltak, érdemes-e egyáltalán foglalkozni az új eszközzel, a televízióval. A pozitív döntésnek elsősorban iparfejlesztési-katonai oka volt, másodsorban politikai-agitációs, s ki tudja, megfordult-e a döntéshozók

fejében a népszórakoztatás nemes célja. Az első években a mosógép és a frizsider luxuskategóriájába sorolták a televíziókészüléket, amelyből 1958-ban még csak 16 000 darab működött az országban, de egy jelentés már arról panaszkodott, hogy „a drága készülékek nagyobb számban jól szituált értelmiségi, polgári elemek tulajdonában vannak. A Párt alaposan nézzen utána készülékelosztási politikánknak. Az legyen a vezérlő elv, hogy a készülékek nagy része munkás és paraszt közönséghez kerüljön.” Két év múlva a készülékek száma 100 000-nél is több volt (és az akkori csoportos együttnézési szokások szerint 5–6-szor ennyien látták a műsort). Nem csoda hát, hogy 1959 végén az MSZMP Központi Bizottsága tüzetesen foglalkozott a Magyar Televízió helyzetével, káderállományával és műsorpolitikájával. Sok fontos döntés és utasítás született, de itt most csak Apró Antal hozzászólásából idézek: „A televízióval kapcsolatban legutóbb Mikojan elvtárs felhívta a figyelmet, hogy ne tekintsük a televíziót olyan tartós fogyasztási cikknek, mint a porszívót, mosógépet, ahogy mi általában éveken át tekintettük, hanem a politikai vezetés egyik legfontosabb eszközének tekintsük és áldozunk is erre.”

Az sem véletlen, hogy az alábbi idézet egy 1959-végi *Magyar Nemzet*-cikkből való, amely a prózai *Új művészet születik* címet viselte. „A televízió a XX. századnak egyik legizgalmasabb és legjelentékenyebb új művészete, valóban »távolbalátó csoda«, a tömegművelés szinte végtelen lehetőségeinek hordozója, leghatékonyabb eszköze. Egyetlen más művészeti ág sem tud ilyen közvetlenül, az élménynek ilyen eleven szuggesztivitásával egyszerre annyi emberhez szólni, mint a televízió. Igaz, többféle módon használható fel. A tőkés érdekeltségek egymás közötti harcának következtében az alacsony ízlés terjesztőjévé, kiszolgálójává válik, megöli az igényességet, a szépség vágyát, olcsó reklámok, bokszmeccsek, idegtépő vadnyugati filmek fórumává züllik; nálunk a kulturális forradalom győzelméért vívott harc egyik hatalmas tényezője.”

A Magyar Televízió a kezdetektől nagy figyelmet fordított az irodalmi műsorokra. Ennek nemcsak az erős és élő magyar irodalmi hagyomány, költészetünk nagyszerűsége és népszerűsége volt az oka, amely miatt a nézők is komoly figyelemmel és rokonszenvvel fogadták ezeket a műsorokat, hanem a mindenkori hatalom „elvárása” is: szívesen látta a képernyőn az általa favorizált, „kirakatba tett” alkotókat (és persze, nem szívesen látta, de csak ritkán tiltotta a nem-szeretteket). A Televízió első művészeti műsorai nem a kortárs irodalommal foglalkoztak, hanem a klasszikusok képernyős feldolgozását tűzték ki célul. Ugyanakkor az első évtized bujkáló, nehezen tetten érhető törekvése volt az is, hogy az írókat, az értelmiségi holdudvart

bevonják a televíziózásba. A hőskorszak televíziósainak nagy érdeme, hogy a szűk, a politika által erősen meghatározott mozgástérben is színvonalas, sikeres, fesztiválokra díjazott produkciókat hoztak létre. A minőség igénye, a legjobb erők bevonásának szándéka jellemezte a későbbiekben is a műsorkészítőket. S amikor létrejöhetett a kapcsolat az élő magyar irodalom első vonalával, már létezett a fogadásra kész és képes tévés irodalmi műhely. Ez a helyzet hosszú távon olyan jelentős szerepet teremtett az irodalomnak a képernyőn, amely az egész világ televíziózásában egyedülálló, de amely szervesen kapcsolódik a magyar kulturális hagyományokhoz...

TELEVÍZIÓS IRODALMI MŰFAJOK

Az első évtized: viták és sikerek

Hazai előzmények nélkül, és a külföldi tévéműsorok alig ismeretében indult meg 45 évvel ezelőtt a Magyar Televízió adása. A szerkesztők, rendezők egy része a rádióból került oda, és ez témánk – az irodalmi műsorok – szempontjából igen lényeges. Míg a film felől érkezetteknek „csak” a stúdiótechnikát kellett megtanulniuk egy nemzetközileg már akkor is elterjedt műfaj, a tévédráma készítéséhez, addig a rádióból jötteknek az irodalom kisműfajait (vers, monológ, összeállítás) kellett „kitalálniuk”, még hozzá úgy, hogy – érzésük szerint – egy irodalmi intézményből ipari intézménybe kerültek.

Ugyanakkor még a 70-es évek elején is vitatott volt az esztéták és irodalomtudósok, már sokkal kevésbé az írók körében a televíziós irodalom létjogosultsága, valódi esztétikai minősége, értékteremtő szerepe. Balogh László tömegkommunikációs kutató így írt 1975-ben:

„A rádió és a televízió, mint tömegkommunikációs eszköz elsődleges funkciója nem az értékek alkotása, hanem a rajtuk kívül létrehozott, az írók által megteremtett autonóm műalkotások értékeinek megőrzése. Ebben viszont a Gutenberg galaktikát azért nem múlhatják soha felül a tömegkommunikációs eszközök, mert ez századok alatt az olvasók táborának végeredményben korlátlan kitágításával a befogadók részére a legkedvezőbb adottságokat teremtette meg az irodalmi művek újraalkotásához. Paradoxon: de a rádió, televízió irodalmi műsorainak nem lehet nemesebb célkitűzése, minthogy a hallgatókat, nézőket olvasókká nevelje, azaz visszairányítsa a műalkotáshoz a legtevékenyebb kommunikációs viszony érdekében.”

Ezzel a nem egyedi véleménnyel vitatkozik Sipos Tamás dramaturg, sok országos sikerű tévéfilm alkotótársa; a kornak megfelelő elvi argumentáció sem csökkenti igazát: „Az adaptációk mellett szól az az általános televíziós

igény, hogy valami módon népművelő, ízlésformáló, a kultúra kontinuitását szolgáló tevékenységet folytasson. Különösen áll ez Magyarországra, ahol egyrészt mindig is kiemelt jelentősége volt az irodalomnak, másrészt, ahol a szocialista körülmények között fokozottabban érvényes a népművelői kötelezettség. A tőkés rendszer giccsterjesztő tudatrombolásával szemben az új technikai vívmány, a televízió szocialista körülmények között bizonyos értelemben kultúrmissziót is be kell, hogy töltsön. Lehetősége és kötelezettsége a valódi irodalmi értékek megismertetése és megszerettetése... A tömegkommunikációs kutatások és felmérések eredményei, a statisztikai adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a televízió elképesztő mértékben serkenti a nézőket az eredeti művek elolvasására, illetve újraolvasására. Korábban jelentős elmék féltek attól, hogy a tv-nézés leszoktat a gondolkodásról, általában az aktív szellemi tevékenységről, különösképpen az olvasásról... Ezt a veszélyt erősen túlzottnak tartom, ami pedig az olvasást fenyegető veszélyt illeti, azt egyenesen tévedésnek.”

S megszólal a politika is (részlet egy 1974-es „hangulatjelentésből”): „Van olyan vélemény, hogy a kulturális igénytelenség oka a rossz tévéműsor. Nem helyeslik az olyan filmek bemutatását, mint a *VIII. Henrik* és az *Erzsébet királynő* című sorozat, mert ezt mérgezett pótanyagoknak tartják. Mások úgy látják, hogy a napi hajszában úgy elfáradnak az emberek, a fizikai és szellemi fáradtság olyan mérvű, hogy már nem jut energiájuk a kulturális igények kielégítésére. Mások szerint nem biztos, hogy a rohanó életmód taszítja az embereket a kultúrától.”

(A televíziós irodalmi műsorok áttekintésébe most nem vonom be a – természetesen és többnyire – irodalmi alapanyagból építkező tévéjátékokat, tévéfilmeket és színházi közvetítéseket. Ennek nagyrészt terjedelmi okai vannak, hiszen a „fénykorban” évi 100 tévéjátékot, és 40 színházi közvetítést rögzítettek.)

Az induláskor Politikai és Művészeti Osztályra tagolt kicsiny televíziós szervezet (a Magyar Rádió főosztálya!) gyorsan terebélyesedett, nőtt a munkatársak száma és az adásidő. A legkorábbi műsorokról keveset tudunk, mert kezdetben sok volt az élő adás, és a rögzített műsorok közül is sok elveszett. A rendszeres archiválás csak 1960-ban indult meg. Az 1963-ig tartó időszakból csupán a *Vasárnapi vers* sorozatáról maradtak adatok (de filmszalagok nemigen), és néhány egyedi irodalmi műsorról, pl. Csehov: *A dohányzás ártalmasságáról* című novellájáról, Páger Antal előadásában (1960). Ugyanakkor az 1964-es, immár kötetnyi terjedelmű Filmográfia gazdag anyagából arra következtethetünk, hogy az előző években is sok és változatos irodalmi műsor készült.

Szervezeti változások is segítették az irodalmi műsorok szerepének és számának növekedését: 1964-ben megalakult az Irodalmi és Drámai Főosztály, Szűcs Andor vezetésével. E főosztály fennállásának jó tíz éveére esett – megítélésem szerint –, a kulturális műsorok első fénykora: ezekben az években készült a legtöbb és legsikeresebb egyedi tévéjáték és filmsorozat; 10 évig futott a *Nyitott Könyv*, és évente kétszer, karácsonykor és a Könyvhéten könyvajánló nagy műsort sugároztak; verssorozatok mutatták be élő és klasszikus, külföldi és pályakezdő költőinket, filmsorozat irodalmi emlékhelyeinket; irodalmi tévéfolyóirat, világirodalmi magazin és vetélkedősorozat, a tv irodalmi klubja szolgálták a létező (!) igényeket.

1964-től vannak adataink a *Próza a pódiumon* sorozatról, amelynek műsorai egyszerű, de hatásos „recepttel” váltak sikeressé: végy egy jó művet, és egy kiváló színészt. A 10–15 perces novellák „képanyaga”: az előadó személye, arca, szeme, és persze hangsúlyai. Móra Ferenc, Karinthy Frigyes, Moldova György, Kosztolányi Dezső, Slawomir Mrozek, William Faulkner írásait többek között Bánki Zsuzsa, Berek Kati, Gobbi Hilda, Margittai Ági, Garas Dezső, Mensáros László adta elő.

Ugyancsak 1964-től két éven át magyar írók „dedikálták” legújabb műveiket a képernyőn. A bemutatott szerzők (például Veres Péter, Goda Gábor, Gerelyes Endre, Cseres Tibor, Csurka István, Berkesi András, Illés Endre) és könyvek jól szolgálták az olvasásra szoktatás akkor legfőbb célját. 1966-ban került képernyőre 6 részben a *Budapesti irodalmi séták* sorozata, hasonló ötletre épült a jó néhány évvel később, 1980-ban kezdődött *Irodalmi barangolások Magyarországon* 16 részes sorozata, amely az egész országot bejárta kamerával, színésszel, versekkel, prózákkal és dokumentumokkal.

Ugye, emlékszünk még az egész országot megmozgató vetélkedőkre, amelyek között akkor az irodalomnak is jutott hely és érdeklődés? A 60-as évek második felében 12x1 órás (!) irodalmi vetélkedő zajlott *A játszótársam mondd, akarsz-e lenni?* címmel, és ekkor futott a TV világirodalmi vetélkedősorozata; 1968 és 74 között rendszeresen jelentkezett a *Világirodalmi Magazin*, amely rövid prózákat, dramatizált írásokat mutatott be, főleg az akkor igen kedvelt *Nagyvilág* című folyóirat kínálatából. Hét éven át működött a *Televízió Irodalmi Klubja*, amelyet irodalmárokból tévés „showman-né” népszerűsödött tudós szakértők vezettek: Ungvári Tibor és Bárány Tamás. Ezt követte a *TV olvasóterme*, majd a *Nyitott Könyv* sorozat, amely 1969-ben indult, és 10 évig volt műsoron. Bevallottan a könyvpropaganda volt a célja, de a dramatizált, jó színészekkel eljátszott jelenetek (könyvrészletek), az író személyes részvétele akkor is nemes szórakozást nyújtott, ha talán nem született évente 12 új remekmű a magyar irodalomban. Mindenesetre, az

akkori felmérések szerint, a könyvesboltok forgalmán mérhető volt a műsor nézettsége: egy-egy adás után sokan vásárolták meg az (akkor még) nagy példányszámban kiadott, megfizethető árú könyveket. Néhány cím a közel 120 adás tarka kínálatából: Bóka László: *Nandu*; Karinthy Ferenc: *Kentaur*; Hubay Miklós: *Magnificat*; Végh Antal: *90 perc*; Jókai Anna: *A feladat*; Bereményi Géza: *Legendárium*; Örkény István: *Egy négykezes regény*.

A 70-es évek: politika és közönség támogatása – harmónia?

A 70-es évtized a lírai sorozat- és egyedi műsorok virágzását hozta. A *Kedves verseim* adásai őrizték meg Kálmán György, Váradi Hédi, Ráday Imre, Bánki Zsuzsa, Domján Edit versmondását. A *Lírai riport* műsorai szinte az összes jelentős kortárs költőt bemutatták; ennek a sorozatnak köszönhetjük, hogy mozgókép és személyes, hiteles vallomás maradt – a 70-es évekből – a ma már halott Pilinszky Jánosról, Kormos Istvánról, Nagy Lászlóról, Szécsi Margitról, Jékely Zoltánról, Ladányi Mihályról, Benjámín Lászlóról, Garai Gáborról, Nemes Nagy Ágnesről, Weöres Sándorról, Zelk Zoltánról. Később a *Költőnk és kora* hasonló feladatot vállalt, ebben a sorozatban pl. Ágh István, Bella István, Vas István, Csorba Győző szerepelt. 1974-től 3 éven keresztül a pályakezdő lírikusok bemutatásának is sorozatot szentelt a Magyar Televízió. *Új versek, fiatal költők* címmel többek között Baka István, Béres Attila, Dobai Péter, Kántor Péter, Szentmihályi Szabó Péter, Szepesi Attila és Veress Miklós verseit, új kötetét ajánlották.

1977-ben, Ady születésének 100. évfordulóján sugározták a ma is friss, érdekes és feszítően aktuális *Az Ady-pör* című lírai-dokumentum összeállítást, amelynek forgatókönyvét Nagy László írta, a rendező Kósa Ferenc volt. Filmrendezők vállalták az *Íratlan költészet* című 6 részes sorozat képernyőre vitelét (Gazdag Gyula, Szomjas György, Ember Judit, Fazekas Lajos, Lugosi László), amely a magyar népköltészet legszebb hagyományait válogatott. Az 1977-ben készült *Halhatatlanul* sorozat Zolnay Pál rendezésében, és az akkori 25. Színház körének színészeivel (Jordán Tamás, Berek Kati, Zala Márk, Marsek Gabi, a Kolinda együttes stb.) a Duna menti népek költészetét mutatta be, a *Népek költészete* sorozat pedig a világ népköltészetéből adott ízelítőt. József Attila születésének 70. évfordulójára készült költeményeiből egy 5 részes reprezentatív versfolyam, Latinovits Zoltán, Jordán Tamás, Cserhalmi Anna, a Sebő- és a Kaláka együttes közreműködésével, amely azonban a rendező külföldre távozása miatt soha nem került adásba! (Naprakész helyesbítés: a sorozatot 2002. áprilisában – tehát elkészülte után 26 évvel – műsorra tűzte a Magyar Televízió Rt., váratlan cáfolatát adva ezzel a dolgozat címének, okfejtésének és következtetéseinek.)

Ezekben az években jutott pénz, műsoridő és figyelem az úgynevezett „színes” irodalmi összeállításokra is, amelyeknek egy-egy téma vagy szerző állt a középpontjában. Jó rendezők és jó színészek közreműködésével készültek szórakoztató irodalmi műsorok pl. Ráth-Végh István könyvei alapján, Erich Kästner és Egon Erwin Kisch műveiből, a mozgófénykép irodalmából. S ezek csak kiragadott példák!

Sok kiváló portréfilm, sok tanulságos és szórakoztató egyedi műsor készült ebben az évtizedben, nincs mód mindet felsorolni. Inkább a tendenciát emelném ki: olyan évtizedben jött létre ez a számba vehetetlen érték, amikor sem az ország, sem a Magyar Televízió nem volt gazdag anyagi és technikai lehetőségekben, de mindenkinek, akinek köze volt a Televízióhoz, fontos volt az értékek felfedezése, megörökítése és közvetítése. A nézők pedig, akiknek szintén sok közük volt az akkori Magyar Televízióhoz, fontosnak tartották és megnézték ezeket a műsorokat.

A 80-as évek: szinkronban a puba diktatúrával – harmónia!

A 80-as évek technikai fejlesztései – a színes adások és vevőkészülékek elterjedése, a mozgó elektronika fejlődése, a 2. műsor szinte az egész országra kiterjedő vételi lehetősége, a megnövekedett műsoridő – új aranykort ígértek. Ugyanakkor az intézményi átszervezések, az egyre gyakrabban cserelődő vezetés, a struktúrák és műsorkoncepciók módosulásai nem tették lehetővé az egységes, áttekinthető, tervezhető építkezést, az irodalom műfajainak, korszakainak, alakjainak, eseményeinek folyamatos és minél teljesebb bemutatását. Fontos megjegyezni, hogy ebben az évtizedben már csak a legfelső szinten (és a direkt politikai adásoknál) működött a hatalom kézi vezérlése; a művészeti részlegek, többnyire párton kívüli szakemberek irányításával és közreműködésével békében dolgozhattak – csak a pénzhiány fenyegette terveik megvalósítását.

De azért voltak jó évek, jó kezdeményezések, sikeres műsorok; legjobb íróink és költőink, neves rendezők és kiváló színészek vettek részt e műsorokban. Nemcsak az Irodalmi, hanem a Gyerekosztály (a *Cimbora* kiváló, igényes irodalmi adásaival), és más szerkesztőség is készített irodalmi jellegű produkciókat, és 1980-ban indult a *Stúdió*, a Magyar Televízió kulturális hetilapja, amely az aktuális irodalmi (és művészeti) eseményekről tájékoztatott 17 éven keresztül.

1986-ban Hegedűs Gézával, a mindentudó íróval és tudóssal készített beszélgetés-sorozatot É. Szabó Márta szerkesztő, *Pipafüstben* címmel. A tanár úr élvezetes előadásai, és a színes irodalmi szemelvények egy országgal szerettették meg a múlt századi „nagyon komoly könnyű irodalom” szerzőit és műveit. Jó 10 évvel később, 1997-ben ismét ő mesélt, immár *Pipafüst*

nélkül az európai és a magyar felvilágosodás történetéről, alakjairól, irodalmáról. Hasonló jellegű és célú sorozat fűződik egy másik nagy televíziós „tanítómester”, Nemeskürty István professzor nevéhez. *A magyar irodalom képes története* című sok részes sorozatában arra vállalkozott, hogy a kezdetektől mutatja be irodalmunk nyolc évszázadát.

A *Pódium* sorozatból 11 adás készült el 1985 és 92 között. Az igényes tartalmú és kivitelezésű (tehát pénzigényes) műsorok egy-egy kiváló színész abszolút főszereplésére épültek, értékes irodalmi anyagokból, tematikus egységre és műfaji sokszínűségre törekedve. Például Mensáros László a *Nyugat* szerzőit mutatta be, verssel, prózával, dallal; Lukács Sándor a hit és hatalom témáját körüljárva adott elő színdarabrészeteket, monológokat és saját megzenésített verseit; Cserhalmi György régi magyar költőket szavalt, barátjával, Cseh Tamással barangolva a Balaton-felvidék tájain; Bárdy György műsorát a szabadságharc bukása utáni irodalomból állította össze; Gálvölgyi János 1989-es műsora az elmúlt évtizedeket idézte fel, igényes irodalmi szemelvényekkel.

Sok érdekes, sikeres egyedi műsor is készült. A 80-as évek elején jelentek meg a képernyőn a sok évtizedes elhallgattatásból lassan ismét az érdeklődés előterébe kerülő „újholdasok”: Czigány György ültette a kamera elé Ottlik Gézát, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázst. Önálló műsor készült Szilágyi Domokos, Székely János, Rónay György versei, prózai írásai alapján; Esterházy Péter *Spionjáték* című monodrámájának tévéváltozata szintén ebben az időszakban valósult meg. Radnóti Miklósról és József Attiláról több szép összeállítás emlékezett, s portrékban mutatkozott be Orbán Ottó, Dobai Péter. E műsorok nagy részét belső rendezők készítették, de rendszeresen vállaltak munkát neves filmrendezőink is (Szabó István, Zolnay Pál, Gazdag Gyula, Grunwalsky Ferenc, András Ferenc).

A 80-as évek műfaji (és valamennyire anyagi) gazdagságában háttérbe szorult egy olcsó, de igen fontos műsorfajta: az író-interjú, a jelen idejű beszámoló egy adott korszak legjelentősebb alkotóinak munkájáról, műveiről és közérzetéről. A 70-es évekből szinte teljes körű portrészorozatot hagyott ránk a *Lírai riport*, a *Költőnk és kora* és a *Műfordítók műhelyében*, de közben több új költőgeneráció jelent meg, s talán a régieknek is lett volna új mondanivalójuk. 1994-től kerültek adásba a *XX. századi költőportrék* hiánypótló interjúi, a sorozat 17 elkészült műsorában többek között megtaláljuk Károlyi Amy, Keresztury Dezső, Gergely Ágnes, Orbán Ottó, Juhász Ferenc, Zalán Tibor, Oravecz Imre, Parti Nagy Lajos és Kukorelly Endre nevét. A további interjútervek megvalósítását az ismét bekövetkezett átszervezés hiúsította meg.

A 90-es évek: rendszerváltás és utolsó aranykor

A rendszerváltást a Magyar Televízióban is viharos elnök- és vezet ősce-
rék, átszervezések és koncepcióváltozások kísérték. „A fegyverek között
hallgatnak a múzsák” – tartja a régi szólás, és bizony, ezekben az id őkben
nem sok figyelem jutott az irodalmi műsorokra; a *Vers* mindenkinek soro-
zat 1991 januári megszüntetését is csak a nézők vették észre és nehezmé-
nyezték. Ugyanakkor elindult a *Lyukasóra*, Mészöly Dezső nagyszerű műso-
ra, néhány szép egyedi irodalmi műsor is készült, 1992-től újra látható volt a
Vers mindenkinek.

1994-ben, az Irodalmi, Színházi és Képzőművészeti Stúdió (IKSZ Stúdió)
megalakulásával elkezdődött a művészeti műsorok (eddig legalábbis) utolsó
aranykora. A Görgey Gábor vezette Művészeti Igazgatóságon belül Békés
Pál irányításával működő új szervezeti egységben sok új tematikájú és fo-
májú egyedi és sorozatműsor született. Havonta jelentkezett a fiatal írókat
és költőket bemutató *Kézirat*, az új kiadványokat ajánló *Kefelevonat* és a
Könyvvilág. A *Bestseller* Takács Ferenc irodalomtörténész kalauzolásával ba-
rangolt a nem egészen magasrendű, de nagyon sikeres könyvek tájékán, A
Lyon omnibusz Gárdos Péter rendezte adásaiban felkért írók-költ ők írtak
novellát egy-egy titokzatos fényképről, amelynek valódi történetét csak az
adás végén tudták meg. Portré- és interjúműsorok készültek Szerb Antalról,
Berda Józsefről, Pilinszky Jánosról, Nagy Lászlóról, Arthur Koestlerről, Cs.
Szabó Lászlóról, illetve Kardos G. Györggyel, Mikes Györggyel, Szabó
Magdával, Kertész Imrével, Tóth Eszterrel, Hernádi Gyulával, Hubay
Miklóssal, Szántó Piroskával, Ungvári Tamással.

Említést kell tennünk két igen sikeres vállalkozásról. 1996 februárjában
Arany János *Toldija* volt műsoron Gáspár Sándor előadásában. A hetente
háromszor, összesen 13 részben sugárzott remekművet a nézők egy folyta-
tásos teleregénynek kijáró figyelemmel, és nagy lelkesedéssel követték.
Számptalan lelkes, gratuláló levelet írtak, és a megjelent kazettát is sokan
megvásárolták. A siker megismétlődött az 1997 januárjában 16 részben
műsorra tűzött *János vitéz* esetében is. A fiatal, akkor kevésbé ismert színész,
Stohl András versmondása-előadása elbűvölte a nézőket. A két klasszikus
mű nézettsége a szappanoperákéval vetekedett: alkalmanként 3–3,5 millióan
látták az adásokat!

Fontosnak tartom, hogy idézzem Békés Pál stúdióvezető hitvallását,
amely már a többpárti, békétlen időszakban jelent meg: „Egy közszolgálati
televízió kizárólag a minőséggel foglalkozhat, irodalmi irányzatokkal, pár-
tossággal nem! A magyar irodalom eleven áramát kell képernyőre, az embe-
rek közelébe vinni, és persze megtalálni a közérthetőségnek egy minimumát.”

Az IKSZ Stúdió 1995-ben és 1996-ban évi kb. 5 000 műsorperc irodalmat sugárzott a Magyar Televízió két programjában. Ebben az ismétlések is benne foglaltattak, de a visszajelzések azt mutatták, hogy a nézők szívesen fogadták a nagyon régi, 20–25 éves, ritkán látható felvételeket, és a közelmúlt emlékezetes adásait is. A *Stúdió* fennállásának két és fél éve ismét az irodalmi műsorok aranykorát hozta: az értékválság, a kultúra presztízsének csökkenése, a fokozódó pénzhiány és a szponzoráció térnyerése ellenére rangos helyet és elismertséget vívott ki a műfajnak a televízió belső és a nézők körében. S tette ezt egy olyan korban, amikor a kultúra elérhetősége sok ember számára a televízió adásaira szűkölt, s ezért elsőrendű közszolgálati feladat lett, hogy ezt a lehetőséget számukra megadja. Nem felejthetjük el, hogy az 500 példányban megjelenő verseskötetek és a 2000 forintos kortárs és klasszikus könyvek idején az irodalmi műsorok néhány százalékos nézettsége is több százezres közönséget jelent!

Az IKSZ Stúdió megszüntetése, az MTV újabb vezetőségváltása és átszervezése idején kezdték meg működésüket a kereskedelmi televíziók. Ez azonban nem a közszolgálati funkciók megerősödését hozta, hanem a nézők gyors elpártolását.

Vers mindenkinek – korszakokon átívelve

A líra a magyar irodalom talán legerősebb és legközkedveltebb műfaja. Olyan emberek, rétegek is kedvelik és valamelyest ismerik, akik-amelyek egyébként nem könyvbarátok. Költőink a magyar lélek és természet megtestesítői – lángoszlopok vagy nemzetsiratók –; verseik kötelező iskolai tananyagok (persze, hogy mely költők mely versei, az korfüggő). Természetesnek tűnt tehát, hogy az előszó, a könyv, majd a rádió és a hanglemez után a képernyőn is helyet „követeltek” maguknak. Amikor 1980-ban elkezdődött a *Vers mindenkinek* sorozat, hagyománytiszteletből, és – mint hamar kiderült –, a nézők tetszésére, a klasszikusokkal indított. Az első év 52 szombat estéjén, este 8 órakor – tehát az egyetlen televízió legfőbb műsoridejében! – Balassitól Nagy Lászlóig, Petrarcatól Eluard-ig sorjázta a nagy versek; az előadók között a „nagy öregek” – Bessenyei Ferenc, Darvas Iván, Gáti József, Kállai Ferenc, Mensáros László, Sinkovits Imre, Jancsó Adrienne, Kálmán György, Major Tamás – mellett sok kiváló fiatalabb és egészen fiatal versmondó lépett fel. Sokszor szerepelt a műsoron megzenésített költemény, leggyakrabban a Kaláka együttes és Sebőék előadásában, de neves színészek is adtak elő énekelt verseket. Az évek múlásával – a sorozat 11 évig volt folyamatosan a műsorrendben! – újabb s újabb színésznemzedékek kapcsolódtak a munkába. S habár a kritikusok folyamatosan

vitatták a vers ilyen formájú megjelenését és létjogosultságát a képernyőn, a nézők megszokták, megszerették. Erről nemcsak a nézettségi adatok tanúsítottak – egy-egy sikeresebb adásnak 10–12%, vagyis egy millió körüli nézője volt! –, hanem a levelek is, s az abszolút siker fokmérőjeként a *Vers* mindenkinek a kabaréba is bekerült. Elmondhatjuk, hogy a sorozatban szerencsés harmóniában találkozott a népművelés elszántsága a népszerűséggel.

1991. januárjában hirtelen megszüntették a műsort, majd – az újabb vezető- és koncepcióváltásnak köszönhetően – kétéves kényszerszünet után 1992 decemberében újra indult a kedvelt sorozat. Ekkorra sok minden megváltozott a világban, az országban és a Magyar Televízióban. Nemcsak az MTV privilegizált helyzete tünedezett el, hanem az értékpreferenciák is változtak (sajnos, nem a kultúra javára), és a nézői szokások is átalakulóban voltak. De azért a *Kedves versem* heti adásait, amelyeket népszerű színészek válogattak és ajánlottak, majd a költők által elmondott saját kedvenc verseket sokan nézték és szerették. Az IKSZ Stúdió megalakulása után, 1995-ben a még mindig egyedülálló magyar „találmányt”, az esti verset *Vasárnapi vers* sorozatcímen, a legnézettebb időben sugározták. Ebben az évben híres, népszerű emberek ajánlották kedves versüket: a bevallott cél az volt, hogy a más szakmában elismert és ismert személyiség versválasztása is segítse a nézők megnyerését. Jancsó Miklós, Lengyel László, Beke Kata, Glatz Ferenc, Geszti Péter, vagy az új magyar Nobel-díjasok, Harsányi János és Oláh György ajánlása sok nézőnek tetszett.

1996-tól – ismét a régi, kedvelt, viccekbe is beszivárgott *Vers mindenkinek* címen – hetente négyszer, majd háromszor került képernyőre a sorozat. Ennyi adás lehetővé tette, hogy „a hét költőjétől” válogassunk verseket: Burns és Catullus, Szécsi Margit és Orbán Ottó, Pilinszky János és Baka István is „kapott” egy-egy hetet. De bemutattunk huszoneves költőket és főiskolás versmondókat is. Az újra feltámadt verssorozat kritikai fogadtatása vegyes volt. A nézők azonban ismét visszaigazolták a sikert. A Magyar Televízió „egyeduralkodásának” utolsó pillanataiban, 1996–97-ben, az 1. programon hetente négyszer sugárzott *Vers mindenkinek* adásait alkalmanként 10–17%, vagyis 900 000 és 1 600 000 közötti néző látta, a Gallup felmérése szerint!

A következő aktuális váltáskor, 1997-ben megszűnt az IKSZ Stúdió, eltűntek az irodalmi műsorok, és eltűnt a *Vers mindenkinek* sorozata. A majd két évtizedig élt műsor unikum volt a világ televíziózásában (tudomásom szerint csak a 90-es években jelent meg néhány non-profit külföldi kulturális adón, pl. a német nyelvű 3Sat-on hasonló kezdeményezés), és unikum itthon is: bizonyította a költészet fontosságát és jelenvalóságát minden kor szakban és

rendszerben. A sorozat felvételei még sokáig „kísértettek” más csatornák műsorain; manapság is mondanak verset délben és éjfél után, de a – népnévelő szándéktól sem mentes – rendszeres, jó műsoridőben sugárzott adások hiányoznak.

A jelen: az irodalom eltűnése a képernyőről

A fentiekben is érintettem a televíziós irodalom háttérbe szorulásának-szorításának alapvető okait. A rendszerváltás meghozta ugyan a kultúra felszabadulását, de jelenléte jóval kisebb és ugyanakkor szerepcsökkenését is. Politikai téren pedig csökkent az uralkodó/udvari kultúra jelentősége (bár eltűnésére még várunk kell): ennek témánkba vágó konkrét megnyilvánulása az állami televízió, mint e kultúra egyik fontos közvetítője fontosságának, befolyásának, nézőszámának erőteljes visszaszorulása. Agárdi Péter szerint „A hatalom »egyensúlyteremtő« médiapolitikája, a hisztérikus és szappanoperás tömegkommunikáció, a szórakoztató és reklámkereskedelmi piaccal igazolni vélt »törmelékkultúra« (Vitányi Iván kifejezése) a kenyér melletti – olykor helyetti – cirkusz gyanánt silány kultúrát kínál a már-már napi négy órát tévéző, a hétköznapok szorongásaiból virtuális világokba menekülő, depolitizált fogyasztóknak.” Ebben a környezetben nincsen helye az irodalomnak, a versidézetek legfeljebb elrontott reklámszövegekként jelennek meg a mindennapokban. Pedig változatlanul nagy szükség lenne a mindannyiunk közös kincsének elismert irodalom jelenlétére (a hozzáférés legdemokratikusabb, legtömegesebb módján, a televízió útján) a kulturális és politikai szétszakítottság csökkentése/megszüntetése, a magyar identitás megőrzése és erősítése céljából, hogy végre elkezdődhessék „a hatalom kultúrájának átalakítása a kultúra hatalmává.”

Van a problémának egy másik, a napi politikától kevésbé függő, de a rendszerváltással nagyon is összefüggő aspektusa. Mégpedig az, hogy a kialakuló piacgazdaság, a többpártrendszer és a globalizáció sokak szerint törvényszerűen leértékeli a nemzeti kultúrát. Ez magyarázná a kulturális értékek relativizálódását, a kultúra forrásainak elapadását, és persze az egyének, a „fogyasztó” érdektelenségét és igénytelenségét. Én ezt nem hiszem. Ma is működnek a kultúra „kis körei”, telt házasak a művészházak és a koncerttermek, ismét feltámadtak az előadóestek, sok helyen jól látogatottak a művelődési házak kulturális rendezvényei, nem halt meg a magyar könyvkiadás. (Ugyanakkor a kultúrából lassan kihulló, ám még talán visszahódítható rétegek számára csak a mozi pótolja a televízió. Nincsen a múzeum helyett képzőművészeti műsor, a könyv helyett irodalmi, színház helyett közvetítés, koncert helyett zenei adás.) S leginkább témánkba vág,

hogy az elmúlt évtizedben az audiovizuális közlésmódok nagy átrendeződést hoztak (s még beláthatatlan változásokat hoznak) az élet minden területén, így az irodalmi kultúrában is. Az irodalmi hatás leginkább a rádió, a televízió, a videókultúra, az internet világában értelmezhető. A Gutenberg-galaxis korszaka mellett-után ismét újjáéled „a szóbeliség”: a közönség az irodalom valódi, ősi közegén át, audiovizuális úton jut irodalmi élményhez. De csak akkor, ha eljuttatják hozzá. S mivel éppen a legrászorultabbak (legigénytelenebbek) nem válogathatnak a közlésmódok (szolgáltatások) között, szinte kötelessége lenne a leginkább hozzáférhető eszköz, a televízió gazdájának (a „köznek”) ezt az igényt kiszolgálni, ébren tartani vagy felkelteni.

*

Az irodalom különböző műfajai a televíziózás megjelenésétől kezdve jelen voltak a képernyőn. Változó művészi színvonalon, változó intenzitással és hatással, változó függőségben a hatalomtól és változó sikerrel az önállóságért, de mindig nagyon fontos szerepet játszottak a nézők (a nemzet!) közérzetének, lelki egészségének, önazonosságának, „otthon-érzetének” alakításában, befolyásolásában, szolgálva az irodalom kitüntetett jelentőségének sok évszázados magyar hagyományát. A televíziós irodalmi műsorok eltűnése (vagy szinte teljes marginalizálódása) komoly veszteség a nemzet kultúrája, kultúráltsága, önbecsülése szempontjából; generációk nőnek fel olyan értékhiányos környezetben, amelyben – az egyéb értékadó lehetőségek hiánya vagy hozzáférhetetlensége miatt – csak a televízióban sugárzott színvonalas műsorok nyújthatnák az emberi élethez feltétlenül hozzá tartozó – politika-, agresszió- és gyűlöletmentes – kultúrát. A rég áhított szabadságnak be kellene teljesítenie József Attila óhajtását: „jó szóval oktasd, jatszani is engedd / szép, komoly fiadat!”

(2002. május)

IRODALOM

- Agárdi Péter: *Kultúra, média és hatalom* (in: Magyarország politikai évkönyve 2002)
Babiczkó László–Farkas Katalin: *Irodalom a televízióban* (in: MRT–MTV–MTV Rt. 1957–1997, *Jubileumi Évkönyv*, Budapest, 1998)
Hidy Péter: *Magyarország kultúrájának helyzete az 1990-es évtizedben a művelődésszociológiai kutatások tükrében* (József Attila Alapítvány, Budapest, 2000)
Németh János István: *A magyar kultúráról* (in: Művelődéstörténet, Mikszáth Kiadó–MMI, 2001)
Tamás István: *Új művészet születik* (*Magyar Nemzet*, 1959. okt. 22.)
Vitézy Iván: *A magyar kultúra az ezredfordulón* (*Társadalmi Szemle*, 1998/8.)
A külön fel nem tüntetett idézetek helye: MRT–MTV–MTV Rt. 1957–1997 (*Jubileumi Évkönyv*, Budapest, 1998)

Molnár Zsolt

HÁLÓ

Már kérdezni sincs időnk,
rovást húzunk fejünk fölé
kettőspontot kérdőjelet
nyálazó hangyák menedékét

ami volt megadatott
besöpörjük betakarjuk
hálót szövünk pókhasú álmat
álmunkra a nap is ráég

2003. február

Szentmártoni János

TENGERTELEN

Odahagytam érted a tengert,
s ahogy múltak az évek,
nem vettem észre, belőled is hajót építettem,
de ennek a hajónak
már nem én vagyok kapitánya,
fulladozva nézem,
amint a nyílt vízre kisiklik.

PÁSZTOROK

Jó volna megállni néha,
mint a pásztorok,
akik nagy botjukat földbe szúrják,
és subájuk akoljából parázsló szemekkel
tűnődve nézik, dohányt rágva,
amint az eső mindenén átcsorog.

ESTI VÁLASZ

ha megérteném
Babits fűszálát,
nem írnék többé verseket

EGY KERTBEN

Egy kertben volna ülni jó
Egy hegyek környékezte kertben
Hol nem lenne, csak én és én
Ellennénk mi így ketten.

SZOKVÁNYOS HAPPENING

Valahol vannak a házak,
valahol csücsülsz egy gangon,
házmaster vonul,
a zsírhasú nap, s az alkony

a meztelen hasadra ül,
a langyos kőturul, s felül
villan a vaku –
így látszol a képen. C'est tout.

Vetett a vaskorlát árnya,
konyul. Műkövön iszkol a
rács lenyomata,
iramodó pszichopata.

KÁOSZ

Tollseprű ujjja van,
megint a káosz –
lassacskán őszülök
a szempillámon.

Arcokat vágok és
körmömet, hajam.
Mert olyan feelinges
hangulata van.

Mielőtt elpakol
szólok majd neki.
De egyelőre a
port rezegetti.

HARC A NIHIL APOTEÓZISA ELLEN – NEGATÍV TÉRBEN

– Gondolattöredékek P. T. új verseskönyve ürügyén –

„Légy vendég köztük, láthatatlan,
kósz szellem, mely tüzet
keres, hogy megtisztuljon abban”

(Füst Milán: *Őszi sötétség VI.*)

Prágai Tamás – *a továbbiakban P. T.* – első verseskötete 1993-ban jelent meg *Madarak útján* címmel, a Kráter Könyvkiadó gondozásában. Ezen bemutatkozó-pályakezdő versek nem jutottak el hozzám, azonban annyit talán érdemes följegyezni, hogy P. T. kötetcíme óhatatlanul az 1976-ban keletkezett *Madárúton* (egy 1979-es antológiát is „jegyző”) Tóth Erzsébet-verscím pandanja.

P. T. utóbb napvilágot látott, második (*Sötétvilágos*, 2002, Fisz Könyvek 8.) verseskönyvét olvasva, úgy tűnik, azon csekélyszámú fiatal (szül. 1968.) költők-írók közé tartozik, akik – mégha kissé ellentmondásos módon is, de elszakíthatatlanul – erős szálakkal kötődnek, azaz, lélekbeni indíttatásuk, benső természetük, hivatottságuk okán kötődni óhajtanak az őket „fölnvelő” nemzedék(ek) költői hitvallásához, írói etikájához, s ezt elsősorban a feygelmezett szövegkezelés makulátlanságának szem-előtt-tartásával válik elérni.

A művész számára – merthogy a költő-író is az – oly fontos szemlélődést, s csupán a nyugalmi állapotok idődimenzióiban születhető, elodázhatatlan megfigyeléseket, s az érzékenységet már csírájában megfojtó, ellehetlenítő, csakis a napi prakticitásokat előtérbe helyező és az azt – mintegy követelményrendszerként állító és sugalló –, költői-írói szemszögből tekintve alapvetően informális-közeg az osztársadalmi elvárás(ok) indiferens értékrend-trendje(i) lassanként fölemészti(k) a '90-es esztendő új nemzedékének erőit, *ill. az – mondjuk így – esetlegesen kapott, avagy öröklött humántartalékait.*

P. T. kötete láthatóan és nyilvánvalóan ezen értékválság, valamint költői-ellehetetlenülés ellenében veszi fel a harcot (ám ugyanakkor, mintegy a nemzedékéhez való hűség, netán a hitelesség megkérdőjelezhetetlenségének okán, de a kárhoztatott, a költői-invinciót rituálé-szerűen és egyúttal szeriálisan is

kiiktató-kigyomláló szövegalkotási koncepciók mentén értelmezi, érvényesíti és legitimálja *léjogosultságát* – amiként az önreflexív textusok természete szerint való. Totális csapda-szituációról van szó tehát.

Ezen ambivalens helyzet föloldása (talán majdan) a '90-es években születettől lesz elvárható, hiszen ők már, egy, a közép-európai és – feltehetően – összeurópai, valamint a világkapitalizmus kulturális-hatásmechanizmusait, professzionális kódrendszerét intakt-természetességgel, mint élhet ő-teljességet genetikusan (*is*) hordozzák, az *ún.* előzmények eklektikus-örökségének teher-tétele nélkül, annak áldásos hiátusában.

A brezsnyevi, kádári, aczéli, tóth dezs ői, knoppi, agárdi, péteri *stb.-i* politikai és kultúrpolitikai korszakot szerencsésen elkerül ő-„megúszó” új generációnak látszólagosan és valóságosan is megadatott, szinte parttalan szabadsága, úgy tűnik, nem teljesezhet ki – legalábbis a min őségelvű-közelítések *fényében* vizsgálódva így mutatkozik –, lévén a már Amerikában és Európának ama boldogabbik felén – plusz Jugoszláviájában – már a '80-as években meghaladott posztmodern filozófiák foszlányaiba kapaszkodván, az *ún.* rendszerváltást közvetlenül követően, *eljátszották* a magyar költészet *újrafutóztatásának* esélyeit. Tíz-tizenkét esztendő távlata kellett ahhoz, hogy – nemzedéki reflexióként – fölérezzék, a világirodalom egyik legnagyobb teljesítményeit magáénak tudó-tudható magyar költészethez való, a folytonosságot képviselő, tehát... – a kontinuitás mégsem elhanyagolható szempont, hiszen a posztmodern közléstechnika és ezen orientáltságú besztelhelyzet(ek) kialakítása már a '70-es, '80-as esztendők neoavantgardjában megmutatkozott és *ún.kitította magát* itthon is! (Tandori, Erdély Miklós, Keszthelyi Rezs ő, Szentjóby, Hajas, Blaskó etc.) Ráadásul a megújulás, az újítások *esbetőségei* hamvukba-holt parázsként omlanak össze, amennyiben az *előzmények* mesterségbeli és *térbeli* összegzése nem történik meg még idejekorán.

P. T. feltűnően puritán szövegépítésén, nyelvileg erősen redukált versvilágán, márcsak a prozódia egyénített sajátosságainak okán sem kérhető számon egyfajta egészséges-plebejus-indulat – azonban vélhetően mégis helyét lelhetné – nem adys *kiszólásokra* gondolok!, ugyanis egyes opuszaiban „*irányt-fog*” –, de mintha hirtelen megijedne a kimondás-kibeszélés lehet őségétől és az ezzel természetszerűleg együttjáró (jó esetben) értékteremtő-felelősség felvállalásától, s inkább *eltéríti* a szöveget: 1) ...vagy a szellemesnek szánt *posztmodern*-nyelvi-sutaságok irányába, amely gyermekségek azonnal szerzőjük ellen fordulnak; 2) ...vagy pedig az intertextuális felé. Mindezek ellenére, habár igencsak a versszövetek takarásába-helyezetten, ám a közérzeti-lírárt sejtető szövegkísérletek alkotják a kötet törzsanyagát.

P. T. majdhogynem *vele-született* alapélménye – feltételezhetően, kivételesen *fejlett* szenzibilitása okán – az idegenség, elidegenedettségek, a létet csupán imitáló lét-nélküli-létnek az a *tudatállapota*, amelyben az értékvesztés diagnózisát, mint nemzedéki közérzetet is fölmutatja: „A sebek mélyén / némán operálnak az elfeledett tűk.” – s *ennek* következményeképpen, konzekvensen homályos-opálos-mozaik-cserepekből, összekaristolt, foncsora-kopott „*tükrökből*” alakítja, sikeríti a szövegegyütteseket. (*Martinovics a siralombházban; Kirakatbabák* stb.) A spekulatív, *illetve* spekulációs módszerekkel *előállított* nyelvi struktúrák halmazai, a költői lelemények szinte teljes hiányát prognosztizálják, s az *előképet* elháríthatatlanul életrekeltő *beteljesedés tragikumát* jelzi, az elektromos-búgócsigamódjára való, kiegyenlített helyben-pörgés, az ontológiai kontextusban értelmezhető merev tengely körül. Az elidegenített külső és/vagy belső *világ* ellenében kérdésessé válik a személyiség „*jelenléte*”. Így tehát, a létismerethiány-szülté nosztalgiaik tétetik föl a költővel a markánsan jelenlévő – bárha a mögöttes-olvasatokba rejtett kérdéseket –: ...van-e *élhető* világ?, van-e *élhető* élet?, van-e *élhető* kedély?, *van-e...?*, *van-e...?*, ... *stb. ...?!...*

*

Az a költői-emberi szándék, *illetve* attitűd, amely ugyan kiszolgáltatott és éppen ezért áldozatául is lesz az (eleve) *ADOTT* negatív *mozgásmezőknek*, ám az antiköltészetet tudatosan, mintegy az elvárhatónak vélelmezett asszociációs készségeket föltelelezve, föl vállalja azt – egy minden tekintetben fagypontra *konzervált*, s ily' kényszerrel determinált befogadói-társadalmi-közegben. Nos, ez **az** az írói elkötelezettség, amely becsületesen, nyíltan, teljes odaadással képviseli a hites-írásstudó, megalkuvásokat nem tűrő ethoszát, ha kell „keresztül patkányszagon, sötéten” és: „retusált idő”-ben.

*

A lineáris, tehát az epikus-jelleg ellenére P. T. versbeszédében jelen van egyfajta *delinearizáció*, egy furcsa, alig-alig észlelhető, de a szövegeket mégis *impregnáló* – imaginárius? – *delinearizált* metaforikusság, amely az idősíkok egymásbafolytatásának módszerével módosítja a szövegértést, (*Állapot; Kora nyári kert* stb.), s a textusok így létrehozott, majdhogynem kikényszerített dekonstrukciója a posztmodern-nihil leleplezésévé lép elő.

*

Ez a visszavonhatatlan moralitás, megroppanthatatlan jellemzilárdság *öngyilkos-önpusztító* – azonban ez az egyetlen tisztességes fölülkerekedési lehetőség adatik, elkerülendő a szecessziósan-*élveteg* posztmodern hedonizmust, amely *ún. polgári-menlevélként* ugyan funkcionálhat, de hát...(!)

Ám P. T., amint ennek számtalan szöveg-helyen bizonyítékát szolgáltatja, mindezt *halál*-pontosan tudja, hiszen a nihil esztétikájának apoteózisa elleni küzdelme létfilozófiai tapasztalatként s ürűsödik verseiben.

(Prágai Tamás: *Sötétvilágos [versek 1996–2001]*, FISZ Könyvek, 2002, 90 oldal, 1200 Ft.)

Bojtor Károly: A Völgyhíd Veszprémben

Faludi Ádám

A TIZENKILENCES

„A szemetek ismerős, de nem tükröződik benne már az ég.”
(Aragon)

A tizenkilences szám került az első helyre. Ez az egy maradt meg ma reggelre a számokból. Az utolsó helyen, a végtelenben is a tizenkilences áll, a felesleges többi eltávolította a vésőszándék és a kalapáló kedv. Semmi szükség nincsen más számokra, a tizenkilences elég tágas, kifejezi az összes többi, és egyúttal értelmetlenné is teszi a használatukat. Fenébe a számokkal, csak keveredést okoznak, eljött az ideje, megkérdezzük őket létjogosultságukat. A kérdőjel is egy tizenkilences.

A tizenkilences ragyog a megtisztított számsoron végig, mindenütt. Földből, acélból, gyémántból, felhőből, viharlámpából, tehénlepényből, szerelemből, levegőzésből áll. Tizenkilences szemek a nyakláncan, a nyaklánc egy tizenkilenc éves lányon, 19×19 alkalommal ér melléhez séta közben.

A Tizenkilences utca sarkán áll a ház, amelyikben két öregasszony él a tizenkilencet megelőző időkben. Az udvaron este hatkor egy szürke BZS51 típusú, és Madison fantázianevű zsebrádióból a *Down town* szól. *Petula Clark* éneklő az *Osterreich 1*-en, hogy dauntaun, s a ház alatti pincében magasan áll a víz. Valaki még az őszön a lefolyóban felejtette a pince dugóját. Félig vízzel tele a pince, egy ólajtóval lehet csak eltutajozni a tulsó végébe a dugóhoz. A víz szénfekete, átázott fadarabok és más mocskos uszadékok veszik körül a tutajt, a mennyezetről lógó pókhálóban mésztörmelék. A Tizenkilencedik utca a Felsővárosban kanyarog, s egy hideg februári nap tartozik hozzá.

A háznak két bejárata van, az öregasszonyok testvérek, és külön életet élnek a bejáratok mögötti lakásokban. Külön konyhájuk, kamrájuk, szobájuk és előszobájuk rejti a külön életüket, amelynek napi alakulásáról este néként beszámolnak egymásnak. Egyikük özvegy, a másik Jézus menyasszonya – házi változatban. Az ő szobájában antik bútorok torlódtak össze, szűk ösvény vezet az asztalok, székek és szekrények között az ágyhoz. Zöld csempés cserépkályha magasodik a bejárati ajtó mellett, majdnem az utcára néző ablakig ér, és lehetetlen vele fűteni. Egy zsák szén érkezik vasúton a

nem túl távoli bányavidékről, de a február végi hangulat nem moccan a szobából. A cserépkályha minden járatát korom tömi el, fulladozva nyomakodik rajtuk keresztül a kémény irányába a füst.

A *19th nervous breakdown* képes egyedül felvenni a harcot az átfázott szobával, rendszeresen hangzik fel ez a *Stones* szám az asztal csipketerítőjén álló kis szürke zsebrádióból, ekkor nyomul felfelé a listákon, esténként háromszor-négyszer is eldübörög a fűtött basszus a magába roskadt redőny irányába, aztán vissza a szobaajtó felé, és be az ágyba a dunyha alá. *Top Twenty Show*. A *Gördülő Köveken nem nő moha*, átzuhognak a szobán, s a hőmérő higanya alig három perc alatt tizenkilenc fokot emelkedik. Érdemes hűségeseknek maradni ehhez a tizenkilenceshez, földig érő köpenyéről leperreg a felejtés esője, gombjai zöldek, s nem tapad meg lengő szárnyain a moha.

A konyha kisebb és barátságosabb a szobánál, a *Déli Krónika* előtt *Colas Breugnon* meséli folytatásokban és mennyei derűvel mindennapi csibészégeit. *Pécsi Sándor* hangja van Colas Breugnonnak, az ajándékba kapott vén téliszalámi-végből aranyló fűrészpor pereg az asztal kockás viaszosvászon terítőjére, ahogyan a vasfűrész lapja akadozva leszkel belőle egy karikát. Áldozati étel, egészségének ajánlom C. B. Asztalos Mester!

A lány, akit *Kezdő Gimnazistának* hívnak, öt házzal délebbre lakik, fűtött szobában. Kezében kövek, s szeret a szobának abba a sarkába húzódni, amelyikre rányílik az ajtó. 19×19 alkalommal támasztja hátát a szobasaroknak, alsóneműje elázik, duzzadt és forró szirmait tenyeremen hordozza a délután. Kamaszmelle között újra meg újra folyékony medál fehérlik elő tizenkilenc szemből álló nyakláncon. Ámulva néz ilyenkor tizenkilenc másodpercig guggolásba csúszva és lélegzetvisszafojtva. A család a nyitott ajtón túl sürgölődik, sok a dolog, nagy a ház.

Estefelé Petula Clark éneklie a dauntaunt a felsővárosi házban, amelyiknek két bejárata van. Zöld gombos felleghajó köpenyek eldobálva a kanyargós utcában mindenfelé. A lány neve *Tizenkilenc*. Semmi szükség nincsen más nevekre. Minden lány neve Tizenkilenc. Egyszerre közelednek a *19th nervous breakdown* hívójelére. A sarokháznál balra fordulva kikerülhet ő mindegyik szeméttel teleborított nap. Az olvasón tizenkilenc láncszem, ennyi maradt a számokból mára. Mindenből ennyi maradt. Ennyi maradt a minde nből.

Kilián László

SZÓTÉR TRILÓGIA/3. – SZÁRNY III.

Mirha-máz

Ki botránkozhat meg Jézuson? Amikor megkísért. Az Ember fia. Alászáll az árnyékba. Aztán aláereszkedik a sötétbe. Árnyékvilág után alvilág.

Pedig megbotránkoztató, ha a mindenség világrendjének arról a helyér ől – persze amennyiben annak van behatárolható egyetlen helye –, a zenitr ől ereszkedik alá, a több mint biztos megaláztatásba. A maharadzsza egyszer csak érinthetetlené alacsonyítja – és ugye saját akaratából – magát. A zenit egyszerre csak nadír helyett egyenesen holdfogyatkozássá változik.

Az Ember fia olyan univerzálisnak tudott síkokat egyesít, amelyek el őtte és utána is kitértek egymás elől. Feloldja a Jung által hosszan elemzett mély-én ellentét kvaternitást, amelyben a keresztben álló fogalompárok az egyed(ül)i-általános és az egyszeri-örök. Azzal egyesít, hogy zsugorodni látszik (vagy zsugorodik) általános helyett egyedivé, örök helyett egyszerivé akar válni és azzá válóként tesz botránkoztató csodát.

Ki botránkozhat meg az Ember fián? Hiszen kézzel foghatóvá vált a szó teljes értelmében. Akit mindenki keze megfoghat előbb-utóbb koszos lesz. Megtagadja saját szentség-beli méltóságát. Az Ember Fia kinyilatkoztatottan a pap-pneumatikon és a király-psyhikon oszlopaira teszi a tartópillért: a te s-tet, a szarkhikont (*Jung: Aion*)! Mirha-máz az Istenen. Az ember Isten. Az Isten ember.

*

A mirha rögzít. Mintha a fotózás sejlett volna fel az őstudás által megérintett emberben. A pillanat testessége és testisége merevedik meg. Mégis máz ez, máz a balzsam rétegévé elvékonyított nagyra becsült ember porh üvelyén. Kísérti a balzsamozót és a balzsamba vontat akkor és később szemlélőt: aki bekenve vele, maga a szer. Vagy az idő múltával a szer, a rögzítés mozzanata uralja el mindazt, amit a tárgyi létben akartak megtartani.

A mirha-mázás Ember Fia azonban ezzel is megbotránkoztat, az őt borító világba vetettségben az átfordulás iránya ellentétes. Ha általánosból egyessé, ha örökből egyszerivé látszik válni, képes a mázat is magává nemesíteni.

Basziliidész az Isten három fiáról beszélve hasonlóról szól: neki a földi fiú (az Ember Fia!?) ugyan a formátlanságra került gyermek, mégis egyúttal az is, aki a természet (a világ) megtisztítója. Apokatharszisz és Phülokrinészisz. Aki világtisztításra vesz fel testi formát, egyben azt vállalja, hogy bel őle válják az egyesítések közepette véghez vitt megkülönböztetés (els ő) áldozata (*Jung: Aion*): felfénylik a mirha-máz az itt föld-lényegűséget kifejező síri sötétben. Az Ember Fia ragyogtatja.

Egyszeri tett, amely az örök idők szívébe hatoló nyíl. Ez a nyíl süvített el a kísértés mellett is, egyszer űen a szelével leterítve a Hóreb fenevadjait. Legalábbis hármat közülük. A Biblia közvetlen közelítésében a kövek kenyérré változtatásának pusztai provokációja volt a világba vetett Ember Fiának próbája. Külön is fontosságot ad ennek a Jézust ért kísértésnek, hogy a szellemi táplálék/az Isten igéje igényét – ezáltal csodáját – a Jordán folyónál törtétek utáni böjtös napok leírásán kívül az Úrtól tanult imádságban (Miatyánkban) másodszor is lelkünkre köti az Ember-Fia-Szótér!

A misztika közelítésében a halandónak (? vagy a nyíl vesszejének) a bujaság kecskebakját (*Graves*) kell elpusztítania. Talán az éhség gyötrelmébe (40 napi böjt a pusztában) is belevonható ez a Csoda-hímkecske, viszont Jézus Szentírásba foglalt Ember Fiaként végigjárt földi útja más erre utaló jeleket is feltár. Az Ember Fiának az egyesítések közben megvalósított megkülönböztetésben történt munkálkodásának nagy Igenjei ezek. Tanítványainak többször is beszél a paráznaságról, szembeállítva és példaként szabva a nyilvánvalóan a szexuális hűségnél szélesebb értelemben vett hűséget nő és férfi között is. Akik aztán a mózesi törvényeket kérik számon rajta, amikor a hűtlen asszony megkövezésének parancsa felől puhatolóznak, ugyan képmutatásuk leleplezése okán húzzák meg maguk és vonulnak el, mégis a bujaság kecskebakja mellett süvítő nyíl hangja vibrál abban az Igenben. A bak két halálos sebet is kapott aztán. Az Igenben tágul a világ, amikor a bűnét bánó szajha a hajával mossa az Ember Fiának lábát és észrevétlenségben alázkodik meg lábcsókkal a test előtt is. Igenben tágul a világ, amikor a farizeusoktól éppen az imént provokált Ember a földre rajzolgat, föltekintvén pedig egyedül találja magát a rajtakapott asszonnyal. A hit megmenti a hűséget!

És visít a kilőtt vessző. A fenekedő fenevadak lehulltak. Kísért az Ember Fia. Három szörnyeteget legyőzött, de emberi, miként a sietség, miként földi tárgyként létező nyíl esendősége is idelentre utal, így vágthatott a száguldó pálca mellett a sietség bikája, hogy kívüle maradjon a vesztét hozó hangnak.

Kiterítve a kerub, az oroszlán, a kecske. Egyedül a fehér bika őrjöng az Ember Fia óta egyre hangosabb elbődülésekkel. Őrjöng, hajszoltatik és hajszol. Az Ember Fia megkísért-e?

*

Az Ember Fiának születésnapja is megkísértő fordulópont. Riasztóan konkrétan kell lennie. Mégis két születésnap is találtatott, amelyek lehetségesnek tűnnek fel. Az elküldött-eljövendőnek az idők legmélyéről, a szaturnuszi rejtelmek közepéből kell életre kelnie. Így és a betlehemi helyszín és körülmények közepette a legnagyobb földi nyomorúságból, minden régiót végigjárva kell a legnagyobb földi dicsőségre, a mennyei üdvösségre jutnia a legnagyobb szakrális kisémmizettséggel, a pokoljárás után. A Szaturnusz uralta Bak borújából, az alig pislákoló parázsból kell – emberként – mennyei tüzét fellobbantani. A haldokló fényből és melegből kell vakító Napot, gyümölcs érlelő pompát nevelni. A szegénység, a szükkővető életfogytiglansággal ijesztgető életérzéséből kell felemelkednie a világmegtisztítás szeráfi hősiességéig. Ez a karácsonyi (december 24–26) születéssel kezdődő életút előrebocsátása. A születéssel rögzített apokatharsziszra rendeltség ezen a ponton is az időtöréssel lép meg. Ez az időtörés az Ember Fiáé. Megszületni akkor és ott.

Megkísért az Ember Fia a *Gerhardt* által számított születési időponttal is. Megkísért és egy merőben más irányból. Ez a másik születésnap az időszámítás előtti hetedik év május 25. napja. A mélységjáró képlet helyett a növekedő-vetélkedő Kettős jegy képletében találjuk magunkat, az Ikrek jegyében. A hanukka – a fogyó mégis életben maradni képes mécses zsidó ünnepének keresztény másaként is magyarázható karácsonyhoz képest más születés-titokká lesz a Megváltó földre érkezésének fordulata. A betlehemi jászol kisdede kettősségben látja meg a napvilágot.

Hol jelképesen, hol valóságosan is ikertestvéreinek híre reppen fel, kapcsolatot gyanítva közte és a más mítosztermő helyek istenségei közt. Az óegyiptomi Hórusz és Széth csakúgy az öröklét és a halandóság végleteinek megtapasztalói, elszenvedői, mint a görögöknél a Pollux-Castor (vagy az Apollon-Dionüszosz/Héraklész) testvérpár. Ekként vélnek tudni jó páran keresztény és keresztény-misztikus szerzők az Ember Fiának ikerpárjáról vagy testvéréről. Az Ember Fia megkísért.

A magzatmáz, mint mirha-máz rajta és vele együtt valahol valaki máson is. Ha az életútjához igazodva haladunk, először a *Pisti Sophia* legendában találkozunk a direkt ikerséggel. Az egyiptomi munkában Mária otthon tesz-vesz, míg József és a fiú a mezőn dolgozik. Váratlanul be-

toppan hozzá a gyermek, aki testvérét keresi. Mária gyanakszik, majd a fura vendéget – aki ugyan hasonlít a fiához, de mintha lány lenne – az ágy lábához kötözi. A mezőről hazatérvén a gyermek a hasonmásához fut és egyé válnak.

A keresztelkedés körüli időkben is fel-felbukkan néha egy-egy féltestvérről szóló rejtelmes értesülés. A tükörképek, mint valóságos megtestesülések. Egy pogány istenségnek, Merkúrnak a kettőssége egy földiesebb, romlottabb, illetve egy aki „sine macula peccati”, bűn nélkül való. A megkísértő momentum pedig kettőjünkben, hogy ragaszkodnak egymáshoz, elszakíthatatlanságuk, mintha felsőbb rendelés lenne, amely akarattal vág egybe.

A Bak születés a lentől a fentre haladás, az állandó és fokról fokra történő emelkedés, a másik, az Ikrek azt sugallja: van egy aki fentről lefelé, van egy aki lentől fel. Vonzás és taszítás. Apokatharszisz.

Így kísért meg a félelem: az Ember Fia és a Sátán testvérek (*Római Szent Kelemen, Epiphanius, eboniták*). A megkísértett Ember Fia azzal kísért és kísérttetik meg, hogy a testvérével találkozik. Tükörbe néz a pusztában. Tükörbe néz a börtönben. Csodatételei, ellenségeinek provokációi során ugyancsak megkísértés és megkísértettség. Mintha még akkor is jelen lenne a Sátán, amikor egy-egy csoda tanúi úgy értékelik, amit láttak azt jelenti: a csodatevő ördögös. Az utókor által az Ember Fiával összekapcsolt attribútumok szinte egy szálig – oroszlán, kígyó, sárkány, madár, stella Matituta – ugyanúgy állatai, jelvényei a legnagyobb bukott angyalnak is! Ez a kísértés pedig akkor válik megsejthető csodává, ha azt is tudjuk: mit kell tennie az Ember Fiának. Ahogy Jung rádöbbsent, „az integráció terjedelme némiképp megmutatkozik a 'descentus ad inferos'-ban, Krisztus lelkének pokolra szállásában, akinek megváltó műve kiterjed a halottakra is”. Az Ember Fia megkísért.

*

A már az életének indulásával a kettősségben kalimpáló földre jött a Halak világkorszakának központi alakja. Kor, amelynek első embere (halandója és hőse) az Isten fia: az Ember Fia. A világkorszak a kettősségben kalimpál, a két hal, amely ábrázolja a kor lényegét, ezáltal a titkát. Látszólag széttartó mozgásban úszik a szaturnuszi idő titok-végtelen vizében, de aki többet sejt, feltételezheti: a két hal valami nagyon nagyot (tárgyat? titkot? testet? választ? tettet?) akar kiemelni a homályból, az ismeretlenségből. Az Ember Fia provokál. Az egyik hal az Ember Fia? vagy a másik is ő?

Más elemzések azt állítják, hogy a halak más-más irányának meghosszabbításával a kereszténység jelét, a keresztet kapjuk, amely szerintük magáért beszél.

*

Az előítéletek akkor megátalkodottabbak, ha a testi szépségben is megnyilvánulnak a Mirha-máz tartalom egységei? Vagy akkor, ha az Ember Fia jellegtelen vagy közönséges megjelenésű, mint a kő(talapzat) avagy az ólom? Vagy ha egyenesen csúf és nyomorék?

Elemzések és ábrázolások mélyítették el a közmeggyőződést: az Ember Fia szép, tiszta arcú, jámbor tekintetű, egészséges és arányos testű férfiként élte felnőtt napjait. Másutt tudni vélik: alakját a görög közvetítés, az idealizálás törekvése változtatta angyalivá.

Ki követi az árnyékvilágban járót, az arkangyalok urát? Ki botránkozik arcán, termetén?

Jung viszont ugyancsak elődök nyomán (*Pál, Celsus-Origenész, Damaszkuszi János*) fejtegeti a közönséges megjelenés melletti szempontjait, amelyekhez a jelképek sorát is odailleszti. Jézus pedig arameusul nevezi meg magát Bar-Nas-nak, Ember Fiának, Embernek. Hogy kell ezt érteni? Botránkozató ez? És mi az, hogy közönséges? Átlagos? Vagy elborzasztó? Ha elborzasztó, ki tudhatja évezredek múltán, miért tartja magát ez a nézet is? Talán, hogy a keresztény tömegeknek hozzáférhetőnek megtartsa, azzal, hogy óvó mágiával pont az ellenkező külleműnek állítja, mint amilyen volt. Védeni akarja a kései rontásoktól, bálványcsinálástól? Botránkozz meg!

A sok változat persze világossá teheti: az Ember Fia, mint Isten fia állandóan változó arccal, termettel bírt. Olyan arca, teste lett, amellyel – azzal, akivel találkozott – kapcsolatba tudott kerülni, amely visszatükrözte a merkurievangéliumi-örömhír feltáró tartalmakat számára. Amikor maga az anyag világít. Fénybe nézni. Alacsonyabb volt az átlagnál. Talán púpos is. Összenőtt szemöldök húzódott a mélyen ülő szemek fölött? Vagy a másik, a misztikus hagyománynak megfelelően sánta lett, amikor a „láthatatlannal” megküzdött; ezért pedig két bottal járt? Megbotránkozató a mankós Ember Fia?

*

Templom a test. Az ő teste pedig az örök templom, amelyhez Salamon király temploma hasonlított a leginkább. Oszlopai a Yákin és Boáz. Ha két oszlop ott, az Ember Fiának két oszlopa – ha sánta volt – a két bot: a szépség botja a virág- és gyümölcsindás faragvánnyal és az egyezés botja a szalagfaragványos. Egyszer az esendő kapcsolat az esendőséggel terhes földdel,

másszor a mágikus és elemelő erő bennük, amellyel a lentit felemeli a szépség és az egyezés (egység?) magasába.

Aki háromszor jelenti tanítványainak szenvedéseit, aki bánkódik és fél amiatt, hogy testének meg kell történni, esend ő. Aki elfogadja, hogy az emberért a földről kell tartani az eget, bottal kell állva maradnia, a test fogja az életet, az kiszolgáltatott. Ez a mirha-máz kísértése. Háromszor szomorodik el; miért, hogy csupán mosoly fut át az arcán?

– A testet fogja a föld. Bujkál benne az indulat. Botránkozz meg! Botránkozz meg magadon is! A földszag persze lehet szent, node amikor az arany a latrinában? Kísért az Ember Fia: a gerazai vagy gadarai ördögöst megszálló légió drasztikus büntetése, a konda belefojtása a Genezáretba, mint kelepce tart fogva. Egy megszabadított ember és rengeteg – még ha oly tisztátalan is – lábasjóság veszte, a büntetés formavesztettségével provokál.

Értheted a démonok megaláztatásának szándokát, értheted a meddő olajfa kiszáritásának szándokát vagy a kufárokra bocsátott harag okát, de külső és belső – tehát: földies – fájdalom és áttételesen félelem fertőz meg; az ártalom megijeszt. Félelem kell, hogy ugyanazon fegyvereket használjuk, amelyeket ellenünk fordítottak. Az Ember Fia megkísért. Vagy ez már egyenesen az utolsó ítélet földi, elsővel direkten is rokon második Ádám őseredeti – bár közben barbár – törvényének érvényesítése az evangéliumi időkbe visszavetve?

Az Ember Fia áll a disznók között, az olajfa inkább emlékező illatában, de abban a kalmárok torkában megakadt csendben már a koponyák hegyének vaksötét árnyéka rémlik fel.

*

Az Ember Fiának meg kell halnia. Olyan valakinek, aki – mint Keiron kentaur vagy tűszerző Prométeusz – örökéletűségét adja oda. Igaz ez a görög párhuzam is egyiptomi, indiai alapokból építkezik, ám abban mégis hibádzik a hasonlat, hogy ott egyedül a főhős megváltása, szabadulása a vágyott halál; a halandók legfeljebb az együttérzés megtisztító emócióival tekinthetnek rá, az Ember Fia viszont oda akarja adni az életét az egyes személyiségek minden egyes univerzumának megváltásáért, üdvözüléséért. Akarni és sokkal nagyobb, irgalmatlanságában is ijesztőbbet.

Az Ember Fia a kereszten. Megérintve a haláltól a megvesszőzésen, a töviskoszorús koronázáson – ami a királyt célozta, de a halandót találta –, a megsemmisítésen, a felfeszítettésen át.

Hosszan körbe-körbe járva a haláltól, megkísértve tőle a legiszonytatóbb kínzó-elveszejtő eszközön lógva. Szívével lassan beleomolva a zsigereibe,

agyonnyomva önmagától. Az Ember Fia megkísérti magát és megkísért. A lélek erős, de a test gyenge.

Az Ember Fiának a megváltás művéhez az is kellett, hogy elhiggye: végleges a halál. Könnyű úgy áldozatot hozni, ha tudod, az áldozatoddal csupán két-három napra adtál kölcsön valamit. Meg kellett hálnia: betölteni a félelemmel a teljes sötétséget, a némaságot, az öngyászt, hogy a mélység még a vártnál is nagyobb legyen. Meg kellett hálnia: a fájdalom legelviselhetetlenebb módjainak rátörtekor is bizonytalanságban szenvedni; még ezután is jöhet rosszabb, vagy még annál is rosszabb.

És ímé a mirha-máz elkezd lötyögni a viselőjén. És ímé a kín magánya végigborzong az Ember Fián. Mit számít a gyötrelemben, hogy értem sír az anyám, a szeretteim, híveim; mit hogy ellenségeim itt vagy házaik zugában örvendeznek agóniámon. Csak a halál közelítésének árnyéka, tompító fuvalma. Egészen a mű felé fordulva, tudva, hogy már elvégeztetett.

Az Ember Fia érzi, hogy elhagyták (Éli, Éli, láma sabaktani) és az Ember Fiának kell felülemelkednie önmagán, hogy fel tudja ajánlani magát az Atyának.

Most, itt a Golgotán is.

A mirha-máz lötyög. Az exitus és a feltámadás között pedig meg kell történnie a legnagyobb Szótér-misztériumnak: egyesülnie kell a papnak, a királynak és a halandónak. Ennek az eggyé olvadásnak pedig legjelentősebb kapuja a halál. Elmenni a halálig. Szembenézni vele. Ő az, aki még halandóságában is felvett valamit, ami közvetlenül az Istentől való, a mirha-máz pedig lötyög. Le kell válnia, hogy a visszatéréskor az éhség, Jézus éhsége már egy másik éhség legyen. De mi látszik ebből a Golgota középső keresztjén? A mulandóság amúgy roppant méretű nosztalgiája csak aprócska felfénylő felhő az égen. Vér és vér. Mardosó sajtás a háton, a fejen, a végtagokon. Az elviselhetetlen nyomás a bordák alatt, a gyötrő szomjúság, a test tiltakozó zsibongása.

...Mennyi bűn körötte.

...Botránkoztat az Ember Fia?

És várjuk, egyre várjuk, ami már régen bekövetkezett, az emmauszi út bizonyosságát.

„JOYCE-SZAL NEM LEHET VERSENYEZNI, AZ EMBER EGYSZERŰEN LEGYEN ÖNMAGA”

*Dermot Bolger Dublinban élő íróval Kurdi Mária beszélget*¹

– Ön mindössze negyvenkét éves, de már ugyancsak népszerű író, aki számos regényt, drámát és verseskötetet publikált, továbbá különböző köteteket szerkesztett. Mikor és hogyan kezdődött írói pályája?

– Már nem emlékszem pontosan, de azt hiszem úgy tizenkét éves koromban kezdtem el írni. Erősen dadogtam, s a dadogás olyan, mint a fordított jóslás: azt jelzi mi történhetett volna miután már régen megtörtént, mert az ember nem tudja kimondani a szavakat, s talán azért írtam le dolgokat mert nem tudtam őket hangosan kimondani. Első verseim az ír tájról szóltak; időnként vonatra szálltam és néztem az ablakon át a teheneket és mez őket, s valahogy tisztábbnak, még inkább írnek éreztem ettől magamat. Amit az iskolában tanultam nem ültette el bennem azt a gondolatot, hogy írhatnék Finglasról, a dublini munkásnegyedről ahol felnőttem. Még rendes könyvtár sem volt ott, kivéve egy kis mozgó könyvtárat, s nem voltak olyan könyvek sem, amelyek azt jelezheték volna számomra, hogy az én világomról, vagy a körülöttem élőkről érdemes írni, mert nem írt róluk senki. Az írók, akikkel el őször találkoztam John M. Synge, W. B. Yeats és AE (George Russell) voltak, s még mások abból a generációból. Így az ő stílusukban kezdtem el írni, mígcsak tizenöt éves koromban nem találkoztam egy csodálatos, csak az írásnak él ő költővel, Anthony Croninnal, aki egyben éles hangú kritikus is volt, s aki felvilágosított, hogy bármiről, ami az emberi tapasztalat körébe tartozik érdemes írni, s az én életem, meg a körülöttem lev őké éppúgy megfelelő téma az irodalom számára mint akárki más élete. Így tizenöt éves koromban a városról és a saját életemről kezdtem el írni.

– *Munkáskörnyezetből jöve nehezebb volt megtalálnia a helyét az 1980-as évek pezsgő társadalmi eseményei közepette zajló dublini irodalmi életben, mint másoknak?*

– Bizony nehezebb. Amikor a Raven Arts Press nev ű kiadót megalapítottam és útjára indítottam a Raven Arts nev ű, közösségi művészeti mozgalmat Finglasban (az utóbbi a Monster Arts Fesztiválokat rendezte, amelyeken általában négy ember és egy kutya volt a közönség), irodalmi körökben nem fogadták szívesen azt a gondolatot, hogy valaki marginális helyzetből kezdjen el

¹ Az interjú 2001 augusztusában készült a dublini Írók Múzeumában. Az angol nyelvű eredeti változatot az *Études Irkandaises* című periodika 2003/1. szám közli.

írni, s a külvárosi életet írásra érdemes témának tartsa. Ezt nehéz ma már elképzelni, amikor például a hozzám hasonló származású barátom, Roddy Doyle, igen sikeres íróvá vált.² És nehéz elképzelni mekkora ellenállásba ütköztem, amikor megpróbáltam arról a világról írni, amelyben felnőttem. Irónikus módon éppen Yeats, akit korábban sokat olvastam, inspirálhatott abban a vonatkozásban, hogy szerinte nemcsak az irodalmat kell kitalálni, hanem a közönséget is hozzá.³ Így a Raven Arts Kiadó célját abban láttam, hogy új íróknak adjon teret és új közönséget is teremtsen számukra. Sok könyvet kiadtunk, néhányat közülük eleinte illegálisan nyomtattunk ki, például az ebédszünetekben. Elég hevenyészett módon, kézzel hajtogattuk az oldalakat és gúnyolódó megjegyzések keresztüzébe kerültünk, elsősorban az *Irish Times* részéről. Ma már azt gondolom, hogy hasznosabb, ha fiatal íróként az ember ellenállásba ütközik és nem ünnepli mindenki, mert akkor nem kapna ösztönzést az előrehaladáshoz.

– 1979-ben alapította meg Ön a Raven Arts Kiadót Michael O’Loughlin-nel. Hogyan határozták meg kulturális küldetésüket?

– Jónéhány ember részt vett ebben, például a néhai Conleth O’Connor és Philip Casey. Úgy találtam, hogy van egy ír költőcsoport, akik annyiban alkotnak iskolát, hogy semmi közös nincs bennük, hacsak nem -- ahogyan azt Paul Durcan, akinek három könyvét adtuk ki, mondta – „eredetiség és másvéleményűség.” Szerintem kétfajta költő van, a gyakorlatias és a nem gyakorlatias. Az írói pálya elején az embernek meg kell tanulni nem gyakorlatiassá válni, mert akkor mások kinyitják az ember előtt az ajtót, teát főznek neki, s egész életében óvják és védik. Ha az ember azonban gyakorlatias költő, kénytelen maga csinálni a dolgokat. Sajnos én gyakorlatias költő voltam, így végül kiadót alapítottam és működtettem. Mikor beindítottuk a Ravent helyi dolgokkal foglalkoztunk a helyi közösségben, és a Művészeti Tanács (Arts Council) úgy látta jónak, hogy maradjunk is ebben a körben. Michael és én azonban visszautasítottuk, hogy bekegyszerítse minket. Noha a könyveinket büszkén Finglasban publikáltuk, nem voltunk hajlandók arra, hogy csak helyieket vagy ír szerzőket jelentessünk meg. Olasz, német, holland műveket is kiadtunk fordításban. Sosem kívántunk viszont megfélemlkezni arról, honnan jöttünk, s mégis, munkálkodásunknak számos ellenzője akadt.

² Doyle neve már nálunk is ismert, magyarul elsőnek a *Méregzsák* (*The Snapper*) jelent meg tőle 1999-ben.

³ A 19. század végén induló Ír Irodalmi Reneszánsz vezéralakja, W. B. Yeats szerint a hazai témájú, modern angol nyelvű ír irodalmat ki kellett találni, jelentős hagyománya nem volt.

– *A Letters from the New Island (Levelek az új szigetről) (1991) című kötethez írott szerzői előszavában tárgyalja, hogy a pamfletírás dublini hagyománya Jonathan Swiftig, sőt még korábbra vezethető vissza, s a gyűjteménybe olyan írásokat válogatott, amelyek hasonló módon polemikusak. Hogyan viszonyulnak ezek a Field Day pamfletekhez,⁴ amelyek az északír Derryben jelentek meg az 1980-as és 1990-es években?*

– Az emberek gyakran hasonlítják össze őket a Field Day pamfletekkel mert körülbelül azonos időben jelentek meg, de a *New Island* pamfletek nem a Field Day kiadványokra szándékoztak reagálni. Egyszerűen a társadalmi diskurzust akartam elősegíteni, s felkértem általam érdekesnek tartott szerzőket, mint például Fintan O’Toole-t, Colm Tóibínt, Anthony Cronint, Kate Donovanat és másokat, hogy írjanak bármilyen témáról, amiről szólni szeretnének. Szerintem a Field Day határozott politikai programmal rendelkezett, de nekünk nem volt ilyen. Mi fórumot kívántunk létrehozni az intellektuális eszmecserehez Írországbán. Egyesek szerint politikánk nem volt következetes, mire én azt mondom, nem, abszolúte nem és szándékosan nem volt az. A politikánk egyszerűen abban állt, hogy intelligens embereknek teret akartunk adni ahhoz, hogy elmondják, amit akarnak. Mindössze ennyi volt a programunk. Anthony Croninnak netán nem tetszett Fintan O’Toole pamfletje és fordítva. A pamfletek kiadása része volt a Raven Arts tevékenységének, amelyet írók irányítottak, s olyan irányba mentünk, ahogyan ők akarták. Egyik legsikeresebb pamfletünk nem politikáról vagy történelemről szólt, hanem *Kopasz fej* címen Ferdia Mac Anna, mint ír férfi szólt benne elsőként és nagyon őszintén a hererákról és következményeiről. Nagyon jól fogadták, olyan téma volt, amiről korábban senki nem beszélt. Bármit szívesen megjelentettem, ami az ír élet vonatkozásában új területet nyitott meg az olvasók számára. A Raven ez a fajta földalatti kiadó volt.

– *Hogyan reagál arra, hogy van aki a „Dublini Reneszánsz” vezéralakjának tartja, mások a „dühös fiatalok” kategóriába sorolják, noha persze nincs köze John Osborne generációjához?*

– Nem hiszem, hogy ilyen kopaszon engem még fiatalnak lehet mondani, bár nyilvánvalóan működik harag az olyan könyveimben, mint a *The Journey Home (A hazavezető út)* (1990), és olyan drámáimban, mint a *The Lament for Arthur Cleary (Arthur Cleary siratása)* (1989), s különösen az utolsó regényemben, melynek címe *The Valparaiso Voyage (Valparaisoi Hajózás)* (2001).

⁴ A Field Day Színházi Társulatot 1980-ban alapította Brian Friel drámaíró és Stephen Rea színész a katolikus többségű északír határvárosban, Derryben, brit közigazgatási nevén Londonderryben. A társulat kiadói tevékenységre is vállalkozott és az északír helyzetre reflektáló pamfletsorozatot kezdett megjelentetni.

Remélhetőleg sosem veszik ki belőlem a harag, mégha a fiatalságomat már el is vesztettem. A Dublini Reneszánsz, vagy ahogy mondják, a „piszkos dublini realizmus” meghatározást illetően már nem vagyok ilyen biztos. Vegyük, mondjuk, a *Clearyt*, és vessük össze olyan művekkel, mint Roddy Doyle *Brown Breadje* (*Barna kenyér*), Paul Mercier *Home-ja* (*Otthon*), és Sebastian Barrytól a *Prayers of Sherkin* (*Sherkin szigeti imádságok*). Amelyikhez az enyém a legtöbb hasonlóságot mutatja az nem a két Dublinban játszódó dráma hanem a *Sherkin*, de a *Cleary* nem a helyszín okán, hanem nyelvi formáltságát nézve rokonítható vele. Mind Sebastian és én költők vagyunk, s magát az Abbeyt is egy költő, Yeats alapította, s mi mindketten az Abbey számára írunk, a költészetet tudatosan meghaladva, hogy szélesebb közönségre találjunk, de hűek maradunk a költői témákhoz. Szerintem a dublini író mint olyan nem más mint mítosz, én nem is fogadom el mint megjelölést; kicsit olyan, mintha Dickens néhány regényét és Wilde *Dorian Gray Arcképe* című regényét egy iskolához sorolnánk mert valamennyi Londonban játszódik körülbelül azonos időben. Ez így nem működik, nekem az iskolához sorolás mindig gyanús. Az írók egyéniségek, s noha engem és bizonyos dublini írókat sok közös vonás fűz össze, sok hasonlóság van közöttem és a városon kívüli írók között is. A Raven írói sosem próbáltak iskolát alkotni. Igen büszke voltam, hogy Patrick McCabe első regényét, a *Music on Clinton Street* (*Zene a Clinton utcában*) (1986) címűt kiadhattam, mert ez volt az első regény, amely a vidéki Írország, nevezetesen egy kisváros érzékeny pontjait ténylegesen feltérképezte azáltal, hogy egy hetvenes évekbeli bentlakásos iskolát választott színteréül, ahol a diákok drogoznak. McCabe azért volt érdekes számomra, mert új volt az írói pályán és új témákkal jeletkezett. Nem számított, hogy Dublinból jön-e vagy máshonnan. Anyám Monaghanba való, apám wexfordi, így én sem vagyok igazán dublini. Ha bárminek kell magamat neveznem, akkor fínglasi író vagyok, mert Finglas határ helyzetű külváros, és ami igen jólesik az az, mikor valaki azt mondja, hogy regényeim a gyerekkorára emlékeztetik, s aztán kiderül, hogy az illető Chicago vagy Stockholm egyik külvárosából származik. Azért lehetséges ez, mert a könyveim gyakran szólnak városban élő, de vidékről származó családról, amelynek tagjai így egyik világhoz sem tartoznak. Szóval nem vagyok a „dublini író” besorolás híve.

– *Van-e regényeinek és drámáinak megkülönböztetően ír vonása?*

– Csak annyi, hogy ír szerző írja őket. Írként elkötelezetten élem az életemet, s azt gondolom, hogy az írség, mint tapasztalat Bostonban éppúgy érvényes lehet, mint Ballyshannonban, Londonban vagy Limerickben. A tény, hogy Írországban élek és ír vagyok áthatja persze a műveimet, de nem jelenti,

hogy tudatosan akarok ír regényt vagy drámát írni. Sosem írnék dialektusban, irtózom ettől, szerintem a tájszólás karikatúra-szerűvé teszi a szereplőket. Hanghatása persze másképp érvényesül a színházban, mint regényben, a színpadon annak megfelelően használják, hogy hol játszódik a darab. De mindig kicsit veszélyes eszköz ez.

– *Mint Dublinban élő írónak mi a viszonya James Joyce írói örökségéhez?*

– Joyce árnyékában éltem, amennyiben 1988-tól, amikor nősültem, egészen a múlt évig, amikor törvénytelenül lebontották, a Drumcondra-beli házam amellet a ház mellett volt, ahol Joyce *Ifjúkori önarckép* című regénye cselekményének nagy része játszódik. Legfőbb kapcsolatom Joyce-szal, hogy legalább ötször telefonáltam a tűzoltóknak, amikor rejtélyes tüzek támadtak, mert az ingatlanügynök le akarta bontani a házat hogy a helyébe lakásokat építsen. Amint az gyakran megtörténik Dublinban, hajnalban a bontók megérkeztek és tégláról téglára lerombolták a házat, úgyhogy aztán már nem volt mögöttem többé Joyce árnyéka. Joyce árnyékát egyébként sem érzem magamra vetülni, de mikor az ember a városban sétál tudatában van annak, hogy a Joyce-család igen sokszor költözködött. Ha azt a Drumcondra-beli házat veszem, amelyet említettem, az Joyce háza volt, de egy remek öregúr, Chris Kelly lakott benne amikor odaköltöztem. A szomszédságban Kelly házaként emlegették és nem mint Joyce házat. Mikor egy irodalmár ezeken az utcákon sétál irodalmi szöveggént látja őket, Dublint pedig mint Joyce városát, de itt lakó polgárként én az utcákat azokénak tekintem akik most laknak bennük. Természetesen az író számára az *Ulysses* olvasásából származó ihletet felerősíti, hogy a benne leírt utcákat itt látja az ember, s érzi, hogy a város életéről érdemes írni. Végülis azonban átlagemberként az utcákat a most itt élők, és nem Joyce környezetének látom. Az *Ulysses* megjelenése után volt egy írói generáció, amelynek tagjai úgy érezték, nincs értelme annak, hogy szokványos könyveket írjanak, hanem remekműveket kell írni. Fiatal koromban sok emberrel találkoztam, akik a következő Joyce-formátumú könyv megírására törekedtek és végül semmi nem lett belőle. Joyce-szal vagy Beckettel nem lehet versenyezni. Kettejük közül a fiatal írók indulását tekintve Beckett hatása ma jóval nagyobb. Szerintem azonban ne engedjük, hogy ezek a nagyságok befolyásoljanak minket, az ember egyszerűen legyen önmaga.

– *A legelső, Arthur Cleary siratása című drámáját tekintik általában legjobbnak a színpadra írott művei közül. Önnek is ez a kedvence?*

– Nehéz erre felelni, mert az író kedvenc regénye vagy drámája mindig az, amin éppen dolgozik. Mikor ezt az ember befejezte, meg kell tagadnia, meg kell róla felejtkeznie. Tovább kell mennie, más dolgokkal kell foglalkoznia. Így én nem sokat gondolkozom arról, amit már megírtam, jobban leköt az,

amit tervezek írni. De a *Cleary* különleges számomra, mert ez volt az első darabom, s hatalmas élményt jelentett. Sajátosan egyéni életet nyert, s minden darabom közül a *Cleary* színpadi útja volt a legizgalmasabb. Úgy született, hogy felkértek, írjak darabot hátrányos helyzetű tinédzserek számára, amit majd kultúrházakban játszanak. Igent mondtam, vállaltam hogy írok ilyet, de nem fogom a közönséget felülről kezelni, hiszen magam is ilyen suhanc voltam valamikor; olyan darabot írok nekik, amely hű az ő világukhoz és mégis összetett, érzelmileg és intellektuálisan leköti őket, szóval valami olyat, ami vonzóan érdekes és ugyanakkor meggondolkoztatja őket. Nem akartam leereszkedő módon kezelni a munkásosztályt, amelynek a darab eredendően készült. Kis kultúrházakban kezdték el játszani, s máig megvan nekem egy csodálatos felvétel az, amikor egy színész, Lynn Cunningham, a North Stranden ebben a darabban lépett fel először életében, egy technikumban, ahol az emberek különböző dolgokat dobáltak a színpadra és felkiabáltak neki. Ezeken az előadásokon a legremekebb az volt, hogy a közönség nem tisztelte a színházat. Ki kellett érdemelnünk, hogy csendben legyenek és tiszteljenek minket. Dobáltak ránk ezt-azt és felkiabáltak a színpadra, de amikor elmerültek a darab világában teljes volt a csend, odaadóan figyeltek és nehéz volt tőlük a végén elszabadulni. Owen Roe, aki a *Cleary*-ben az uzsorást alakította egyik este Clondalkinben, Dublin egyik kemény negyedében játszotta a szerepet, és a közönség kilencven százaléka asszonyokból állt. Az előadás felénél már tudta, hogy a közönség soraiban majdnem mindenki tartozik valahol egy uzsorásnak. Érezte, mennyire nyomasztóan nehezedik rá a közönség utálata, és fizikailag fenyegetve kezdte magát érezni. Mikor vége volt a turnénak a darab a Peacock, az Abbey stúdiószínháza színpadára került, és a színészeket halálra úntatta, hogy a közönség olyan tiszteletteljes és nem provokálja őket.

— *A Cleary egy hosszú tizennyolcadik századi verset, a korabeli Dublinról írott gael elégiát írja át mai témájú drámává. Mi a gyarmati korban történő igazságtalanságot feldolgozó eredeti történet fontossága a posztkoloniális vagy poszt-posztkoloniális idők számára?*

— Bár tudnám, de én csak drámaíró vagyok. Mint író sosem gondolkozom ilyen fogalmakban, én csak a városról, országról és a körülöttem zajló életről írok, a saját világom köt le és a fontossággal vagy megítéléssel kapcsolatos kérdések megválaszolását másokra hagyom. A *Cleary*-t először versként írtam újra egy berlini tartózkodás során. Konferencián vettem részt, ahol olyan írókról beszéltek az előadók, akik az ír irodalmi hagyományokat szolgálják. Az mondtam magamnak, a fene egye meg, én azt akarom, hogy a hagyomány szolgáljon engem, meg akarom rázni, mint a kutya a foga közé vett patkányt.

Nem tudtam élményeimet és munkáimat a hagyományhoz illeszteni, így az egyik híres gael versnél kezdve a hagyományt alakítottam át úgy, hogy az én világomhoz illeszkedjen.

– *Több figura cserél szerepet és használ maszkot a Clearyben, s így egy álomszerű, szürreális világ jön létre, amely a drámai forma határait is kitágítja egyúttal. Milyen élményt, vagy inkább lelkiállapotot jelenítenek meg ezek?*

– Sosem voltam a realizmus híve. Mint költőt az emberek gondolatai, belső állapotai, nem tudatos élményei érdekelnek. Az álomszerű vagy lídércnyomásos jelenetek a *Clearyben* ezt tükrözik, egy alternatív, de nem kevésbé valóságos világ létezéséről tudósítva. Valójában azonban a megformálást jócskán befolyásolta a tény, hogy egy olyan színtársulat számára íródott a mű, amely az ír drámaírói eszköztár kitágítását célozta meg. Én azt akartam, hogy a darab a költészet képességét és logikáját új módon keltse életre egy szélesebb kontextusban.

– *Vannak információi arról, hogyan játsszák más országokban a Clearyt?*

– Tudok néhány külföldi produkcióról. A New York-i Ír Művészeti Központban volt egy nagyon jó előadása, bemutatták Bostonban, s talán úgy húsz egyéb előadást ért meg eddig kisebb külföldi színházakban. Nem szeretem azokat a darabokat, amelyeket nagy színházakban lehet csak előadni, nem hiszem valaha is fogok ilyeneket írni. Az enyémeik nem túl könnyed vagy kellemes darabok, így nem vonzanak tömegeket. A *Cleary* külföldi produkciói közül legjobban az tetszett nekem, ameyiket egy Hét Nyolcvannégy (Seven Eighty Four) nevű társaság mutatott be Skóciában. Ez egy igen radikális társaság, akik szerte Skóciában turnézhatnak, s ez a turnéjuk három hónapig tartott. Én Glasgowban láttam az előadásukat, de jártak vele az Oakney és a Shetland Szigeteken is, miközben én otthon ültem és másvalamin dolgoztam. A jó dolog ebben az, hogy az embernek nem kell ott lennie, mások előadják, amit leírt.

– *Az In High Germany (Felnémetországban) (1988) és a The Holy Ground (A szent föld) (1990) monologikus formájú darabok. Van ennek a formának különleges előnye az Ön számára?*

– Meglepetve tapasztalom, hogy olyan sok drámaíró él ma ezzel a formával. Én azután kezdtem alkalmazni, hogy írtam két teljes hosszúságú darabot, a *Clearyt* és a *Blinded by the Light (Fénytől vakítva)* (1990) címűt, s amikor az ember ilyet ír, nagy szereplőgárdával, számos tényezőt figyelembe kell venni. Sok tekintetben kicsúszik az ember kezéből a darab, s bizonyos szinten kompromisszumokat is kell kötnie. Az egy férfit vagy egy nőt szerepeltető darab lehetővé tette számomra, hogy pontosan azt csináljam, amit akarok. Bizonyos tekintetben mindkét darab előadást tart a nézőknek, különösen a *Felnémetországban*, ahol álcázott céllal csábítom be a közönséget a színházba,

hogy aztán a világról vallott nézeteimmel traktáljam őket. Picassótól egyszer megkérdezték, mikor készül el egy kép, s ő azt mondta, amikor jönnek a galériából, hogy elvigyék felakasztani. Számomra a darab csak akkor kész, amikor az újságtól jönnek, hogy felakasszák a drámaíróit. A *Felnémetországban* szerzőjeként alkalmam volt a közönséget tarkón ragadni és előadni nekik a nemzet állapotáról szóló nézeteimet. Ezzel a darabbal kapcsolatban az az érdekes, hogy számtalanszor előadták, nevetségesen sokszor, de tulajdonképpen olyan darab amelyről azt hittem, hamar elavul, mert 1988 egy bizonyos éjszakájáról szól. De a *Felnémetországban* még mindig színpadra kerül, ami a színházzal kapcsolatos furcsa dolgok egyikét jelzi. Nem írtam monologikus darabot azóta, de érdekesnek találtam ezt a formát a színpad kezelhetősége szempontjából.

– *A Felnémetországban központi metaforája a futball. Hogyan illeszkedik ez a darab témájához és szerkezetéhez?*

– A futball az identitás és emigráció kérdését közvetíti. Anyám egy tizenegy tagú családból származott, apámék heten voltak. Mindnek emigrálnia kellett, apámat kivéve, aki mint tengerész hagyta el az otthonát hetente kétszer. Pusztán véletlen, hogy én ír akcentussal beszélek. A dráma színhelye Németország, ahol egy ír csapat indult az Európai Futball Bajnokság döntőjén. Írország akkor egy olyan csapattal győzött, amelynek fele soha még csak nem is járt itt, az ír történelemből kihullott kivándorlottak fiai voltak. Szüleiknek el kellett hagyniuk Írországot, szóval a csapat igen jól képviselte az én családtagjaim történetét, akiknek arcán ott vannak az ír vonások, de idegen a kiejtésük.

– *Eoin, a Felnémetországban egyetlen szereplője azt mondja, hogy két világ között egyensúlyoz, de egyik sem tűnik számára valóságosnak. Mégis, a darab tele van Írországhoz kötődő emlékekkel, s a végén egy dal ünnepli, mint a hazát. Ezek hogyan definiálják újra és fejezik ki az otthonosság érzését egy ír számára, aki nem a szülőföldjén él?*

– A cím, *Felnémetországban* egy balladából származik amelyet dubliniak énekelnek arról, hogy valaki háborúba indul oda, Felnémetországba. Másutt élő ír színészek játszották ezt a darabot szerte a világon, így szerintem kifejezi, milyen kétféle élet határán létezni és nem tartozni egyikhez sem, amit sok más országból kivándorlott ember is átérez. A *Cleary*nek ez szintén témája. Úgy gondolom mindnyájan magunk teremtjük meg a saját otthonunkat. Az otthon Eoin számára a darab elején Írország, a végén, amikor megtudja, hogy német barátnője gyermeket vár tőle, a gyermek és Németország jelentik az otthonát.

– *Ön szerint a Cleary és a Felnémetországban, s persze A hazavezető út című regény átfogó témái, a kivándorlás és a hazatérés, mint ír élmény még ma is jelentős a drámairodalom számára?*

– Nehéz megmondani, mert az utóbbi néhány évben az íreknek már nem kell kivándorolniuk, s új jelenség, hogy Írország fogad bevándorlókat. Kivándorlás helyett inkább hazajönnek az emberek. A kivándorlás és az otthon kérdése fontos a drámáimban, mert az én életemből hiányzott a család, s gyakran találkoztam olyanokkal, akik nem tudták vajon angolok, vagy írek-e. Ez az élmény egyre fontosabbá vált a felnőtté válásom folyamatában. Másfelől a hazajövetel témája ott szerepel új regényemben, a *Valparaisoi Hajózásban*. *A hazavezető út* című regényhez hasonlóan ezt sem fogadta kedvezően a kritika, ami jó jel. A könyv a Kelta Tigris Írországát veti össze a tizenöt évvel ezelőttil. Egy férfiről szól, aki úgy tesz, mintha meghalna egy angliai vonatszerencsétlenségben, mert veszélyben az állása, kártyaadósságai vannak és rájön, hogy az életének nincs értelme. Tíz évig Európát járja és azután hazatér, mint Cleary az illető darabban. Az apját megölik mielőtt egy politikai korrupciót vizsgáló bizottság számára bizonyítékot szolgáltatna, s a fiú maga úgy tér haza Írországba mint egy kísértet aki megpróbálja megóvni a családját egy krízistől, amiről tudja, hogy be fog következni. Nem fedheti fel magát előttük, mert akkor az életük nélküle felépített épülete összeomlana, hiszen már új életet kezdtek. Visszatér, de nem abba az improvizált Írországba, amelyből elment, hanem egy gazdagodó, új Írországba, amelyet a múltja politikai korrupciói kísértének.

– *A Fénytől vakítva című dráma azzal, hogy főszereplőjén keresztül a hit és vallás megnyilvánulásait szubverzíven kezeli, illetve elutasítja, egyedülállónak tűnik az Ön életművében. Mi motiválta ezt a kitérőt, a korábbi megközelítési módoktól való eltávolodást?*

– Mint a többi témámnak, ennek is igen egyszerű az eredete. Először verseket írtam, majd kisregényeket. Mikor Vincent Dowling, az Abbey Színház korábbi művészeti igazgatója egyszer hazatért Amerikából féltucat ember várta a repülőtéren hogy átadja neki a *The Woman's Daughter* (*Az asszony lánya*) (1987) című regényemet, s azt mondták neki, hogy ebből remek drámát lehet írni. Megrendelte a színpadi változatot, meg is írtam, de alighanem ez volt a világon a legrosszabb regényadaptáció színpadra. A Raven Arts Kiadónál, amelynek igazgatója voltam, egy sereg remek ember dolgozott és egyiküket, George-ot, aki egy kis lakásban élt egy nap két mormon látogatott meg. Beengedte őket, mert kint ugyancsak vert az eső, de ettől felbátorodtak és naponta kétszer is meglátogatták, s próbálták megmenteni a lelkét. Egyre bizarrabb stratégiákat kellett kitalálnia, hogy meneküljön előlük és eljöhessen focizni vagy golfozni velünk, többiekkel. Így a *Fényből vakítva* első felvonását viccnek szántam George-ról, és éppen csak megmutattam valakinek az Abbeyben. Egy értekezletre mentem be, hogy megtudjam, előadják-e *Az asszony lányát*, s erre azt mondták nem,

olyan borzasztó, viszont nagyon tetszik nekik ez a kis vígjáték. Amit aztán átírtam, élveztem, hogy vígjátékot írhatok, de ugyanakkor komoly témák is helyet kapnak benne, a túlvilági élet lehetőségéről vet fel kérdéseket amelyek kiegészítik a Cleary által feltetteket a korábbi darab végén. A tény, hogy vígjátékot írtam, nagy megrázkódtatást okozott az irodalmároknak, mintha komoly íróknak nem is szabadna szórakoztatásra törekedni. Valójában ez a darab a bevételt tekintve nagy siker volt, népszerű darab lett de nem játszó gyakran, mert sok a szereplő benne, és szakmai szempontból igen nehéz akkora stábot mozgatni a színpadon. De néha felújítják, például nemrég Bostonban. A *Cleary* után azt mondták, hogy drámaírói díj várományosa vagyok, de a *Fénytől vakítva* után azt gondolták, jaj Istenem, hát ez vígjátékokat ír, nem is lehet komoly szerző. Az írek igen félnek attól, hogy nem tartják őket elég mélyrehatóknak, és a darabomról azt gondolták, hogy nem elég mély. Én viszont mindig ellenálltam a kategóriába sorolásnak, így mint író általában az ellenkezőjét csinálom annak, amit az emberek várnak tőlem. *A hazavezető út* hatalmas anyagi sikere után regényt írtam egy férfiről, aki egy női cipőt fetisizál, *Emily's Shoes (Emily cipői)* (1992) címmel, csak hogy valami nagyon mást nyújtsak.

– *Miért félnek az írek attól, hogy nem tartják őket elég mélynek?*

– Csak a kritikusok tartanak ettől, mert a közönség szereti a vígjátékot, de a művészi világon belül általában sznobság övezi a komédiát, így az olyan szerzők, mint Bernard Farrell, aki egyik legsikeresebb drámaírónk, nem témája konferenciára írott dolgozatoknak, kutatók nem tárgyalják a műveit, mert vígjátékokat ír. Hugh Leonard-öt hasonló okból ritkán tekintik jelentős íróknak. Ugyanakkor Beckett *Godója* a legmulatságosabb ír dráma, amelyet valaha is láttam.

– *Ezek szerint első regényadaptációs kísérlete nem járt sikerrel, de később másodszor is próbálkozott ezzel a műfajjal. A Dublin Bloom (Dublini Bloom) (1995) alcíme James Joyce Ulysseséből készült eredeti, szabad változat. Tulajdonképpen mekkora volt a szabadsága, amikor ezt a regényt színpadra adaptálta? Majdnem lehetetlen feladatnak, vagy éppen jelentős kihívásnak látta-e, hogy műfajok között kell mozognia, ráadásul az ártírnivaló regény maga olyan szakadatlanul változó formájú?*

– Nehéz és nem is valami sikeres vállalkozás volt, mert a regényre újabb copyright vonatkozott, s én aközött őrlődtem, hogy megpróbáljak egy igen nehéz irodalmi örökségnek megfelelni, de a jó dráma követelményeit, mint a feszültség, szintén próbáljam figyelembe venni. Utólag nézve azt mondhatom az egészről, hogy szórakoztatóbb módja is van annak, hogy kihulljon az ember haja. Sosem kísérlek meg ilyet máskor, mert szabadság hiányában olyan volt a dolog, mintha az egyik kezemet hátrakötve kellett volna darabot írnom.

– *Molly monológja a darab számos jelenetén átível, ahelyett, hogy zárná a művet, mint a regényben. Miért választotta ezt a megoldást?*

– A színház olyan, mint az időzített bomba, a regénytől teljesen különböző időszemléletre és erőbefektetésre vonatkozó követelményekkel. Az olvasó elboldogul egy százoldalas mondattal, mert leteheti a könyvet és szünetet tarthat az olvasásban amikor csak tetszik. A színpadi ábrázolás tömörebb, s a közönséget állandóan le kell kötni, meg kell lepni, és konfrontálódni kell vele. Nem lehet hagyni, hogy elénkbe vágjanak, mert akkor kikapcsolnak.

– *Tartozik-e Ön egy bizonyos színházi társulathoz, s megítélése szerint a darabjait elég figyelemre méltatja a kritika?*

– A legtöbb darabomat az Abbey Színház mutatta be, vagy stúdiószínháza, a Peacock. Az Abbey házi drámaírója voltam egy ideig, de néhány éve már nem írok darabokat, mert az utolsó drámám, *The Passion of Jerome (Jeromos Passiója)* (1999), igen kemény kritikát kapott és nem akartam egy másik szereplőgárdát is kitenni hasonló támadásnak. Noha a közönség általában pozitívan reagált a darabra, én arra a következtetésre jutottam, hogy gondolataim közvetítését jobban tudom irányítani, ha drámaírás helyett regényírással összpontosítok. A *Jeromos* óta már három regényt írtam. A darab legutóbbi előadása azonban, amelyet Párizsban az ott élő iráni származású rendező, Kazem Shahryari rendezett olyan remek volt, és olyan elismerő kritikákat kapott Franciaországban, hogy most már újra vonz a színház, noha a tény, hogy másik három darabomat tervezik Franciaországban előadni, míg Írországból egyet sem, elég sokat elmond otthoni helyzetemről.⁵ De nem hiszem, hogy darabjaimat valaha is nagyközönség előtt játszanák bármilyen nyelven. Minden bizonnyal azonban, legalábbis külföldön, számos diák írja disszertációját a darabjaimról, konferencia-dolgozatok születnek róluk és esszéket publikálnak róluk. Így a darabokat figyelemben részesíti a kritika, s magam is olvastam jónéhányat ezekből a gondolatgazdag esszékből. Azt hiszem Írországból a *Jeromos*ról azért írtak olyan nagy nemtetszéssel, mert az emberek és a Kelta Tigris modern Írországnak magabiztosságát számukra igencsak kényelmetlen módon provokálta. Szerintem az írónak az a feladata, hogy kicsit elbizonytalanítsa a közönséget, így hát nem is zavar, ha Írországból nincs nagy sikerem. Az elbizonytalanítás műveim feladata. A különbség regény- és drámaírás között azonban az, hogyha a regényt rosszul fogadják az nem nagy probléma, hiszen az író maga döntött

⁵ A *Jeromos* párizsi bemutatója 2002-ben volt, a franciaországi fogadtatásra vonatkozó adatokat utólag tette hozzá az író az interjú szövegéhez.

úgy, hogy könyvet ír, és el kell fogadnia bármilyen dicséretet vagy kritikát kap. Mellesleg a dicséret éppen úgy alapulhat félreértésen, mint a bíráló. Ám ha az ember drámát ír sok szereplővel, és a darab és a színészek rossz kritikát kapnak, ami következképpen kihat az utóbbiak karrierjére, akkor olyan érzése lehet, hogy cserbenhagyott másokat, akikért felelős volt. Nehéz dolog azt látni, hogy színészek, akikkel az ember összebarátkozott, estéről estére minden tőlük telhetőt megtesznek és a sajtó mégis csak rosszat mond róluk. Írországban azonban az a jó dolog, hogy még az olyan szenvedélyesen szidott darab is, mint a *Jeromos* lehet kasszasiker, mert a nézők maguk is el tudják dönteni, mit gondoljanak. A darab tartotta magát és megtalálta saját közönségét.

– *A Jeromos Passiója témája egy Jeromos nevű negyvenéves, középosztálybeli, hitetlen katolikus krízise, aki a dráma elején egy jóval fiatalabb kolléganőjével folytat szenvedélyes, házasságon kívüli viszonyt. Látszólag jól érzi magát ebben az érzelmi kuszaságban, amikor a lakásban, amelyet a titkos találkák színhelyéül bérel, egy öngyilkos fiú visszajáró kísértete olyan megrázkódtatást okoz számára, ami saját személyes helyzetének és a többi emberhez való viszonyának felülvizsgálatára kényszeríti. Újabb verziója ez a történet az új életet kereső, de a múlt kísérteteivel találkozó egyénekkel foglalkozó témakörnek, ami például az April Brightban (1995) is megjelenik? A Jeromos talán ennek folytatása?*

– Sosem beszéltem így róluk, de az Ön megfigyelése igen érdekes – ugyanis a darabjaim tényleg egy folyamatot alkotnak. A *Jeromos* eredete megintcsak egyszerű. Még most is focizok péntek esténként Dublinban – elég rosszul, hozzá kell tennem – és egyik nap elvittem valakit kocsin a nővérehez egy Ballymun lakótelepi lakásba. Ez a férfi elmondta nekem, hogy a nővére lakásában kopogtató szellem kísért, egy fiúé, akinek az anyja ott ölte meg magát, utána pedig a fiú is öngyilkos lett, mert szörnyen félt egyedül. Nagyon érdekesnek találtam, amikor azt részletezte, hogy a nővére hogyan szokott hozzá a szellemhez az pedig őhozzá. Amikor azonban az asszony házat vett magának és a lakásban levette a függönyöket, a szellem rájött, hogy elköltözik és ő megint egyedül marad, úgyhogy teljesen megbolondult és tört-zúzott. Most nem feladatom eldönteni, vajon a történet igaz-e, vagy sem. Drámaíróként az volt a feladatom, hogy lehetségesnek állítsam be. Az agyam azonban elkezdte összekapcsolni más kérdésekkel és gondolatokkal, és hirtelen, mint író, három-négy különböző témát láttam együtt. Drámát akartam írni annak lehetőségéről, hogy az Isten nem szükségképpen jóindulatú. Láttam egy stigmákról szóló dokumentumfilmet a televízióban, amely szerint egy ateista ember stigmákat talált magán és azok idővel sem múltak el. Ami engem érdekelt ebben az volt, hogy a természetfölötti erő egy hitelent kerített hatalmába. Így megszületett a *Jeromos*, Dublinban játszódik, a főszereplő vidékről került föl és

teljesen újra kellett magát kreálnia az ír középosztály sok más tagjához hasonlóan, mert egy-két generációval korábban még szegények voltak az elődeik. Az én főszereplőm esetében az egész cinikusan létrehozott építmény, Jeromos új egyénisége kezd lerombolódni, amikor a testén stigmák jelennek meg, amiket senki sem tud értelmezni. A darab különböző témákat sűrít magába; a halál például valamennyi drámámban helyet kap, de itt a természetfölöttihez való viszonyában jelenik meg és akár Magyarországon is játszódhatna nem feltétlenül Írországbán. Minden darabom bizonyos gondolatkörökhöz kapcsolódik, s vannak közös pontjaik a regényekkel, így egyetlen egészként lehet olvasni a műveimet.

– *Egyesek szerint optimista végkicsengésük miatt a Jeromos és az April Bright a szentimentális határát súrolja. Mit gondol erről?*

– Ha a *Jeromost* nézzük, a darab végén a főszereplőnek nincs semmije: elvesztette a feleségét, az állását, az otthonát, óriási árat fizetett azért, hogy az életét újrakezdje – ez egyáltalán nem a hagyományos happy end. Szerintem azonban hatalmas érzelmi tehertől szabadul meg és ebben az értelemben mégiscsak optimista a végkicsengés akárcsak *Az asszony lánya* című regényemben, ahol ugyan nem váltódnak meg az emberek de a megváltás lehetősége a kezükben van. Ehhez a ponthoz érkezik el *A hazavezető út* is, noha hőse, Hano, ténylegesen menekül és tudja, hogy be fogják börtönözni, de odáig jutott, hogy már nem próbál meg mások elvárásainak megfelelni, hanem csak önmaga akar lenni. Így végül szabaddá válik, s hasonlóképp Jeromos is elutasítja mindazokat az anyagi természetű dolgokat, amelyek addig formálták, már nem fut a múltja elől, és elfogadja magát. Nem hiszem, hogy ez szentimentális lenne. Azt hiszem az *April Bright* inkább szentimentális, de a benne szereplő házaspár nagy fájdalom árán jut el odáig, hogy saját házukba költözhetnek és ez a ház is fájdalmas élményeket látott, negyven éven át várva egy gyermek megszületését. Van ezekben érzelem, de inkább mondjanak szentimentálisnak, bár nem hiszem, hogy ez illik rám, minthogy cinikusnak, aki elzárkózik az emberi érzelmektől. Érzelmi utazásoknak nevezném a darabjaimat. Ha a kritikus vagy néző nem tud érzelmi-
leg reagálni a darabjaimra ezen az emberi szinten, akkor érdektelenné válnak a szemében, mert nem mechanikus szerkezetűek, hanem a közönségnek belülről kell őket megértenie. Ha valaki fél a benne levő érzelmektől nem fognak neki az én darabjaim tetszeni, mert nem tud hozzájuk megfelelően közelíteni.

– *Milyen közönséget teremtett magának a Jeromos?*

– Olyan embereket vonzott, akik nem voltak szükségképpen békében magukkal. Különböző embereket, idősebbeket, zárkózottakat, nehéz megmondani.

Emlékszem egyszer elmentünk megnézni egy igen szép ír darabot a Peacockban. Telt ház volt, s utána a feleségem és én megálltunk a lépcsőn és azt mondtam, várjunk csak egy kicsit. Körülbelül százhusz embert hagytunk magunk mellett elmenni és ezek közül egy sem beszélt a darabról. Remekül megszerkesztett mű volt, de rögtön elfelejtették. Úgy találtam, az én darabom viszont megosztotta az embereket. Egyszer egy héten bementem, hogy köszönjek a színészeknek és volt egy hely, ahonnan hallgathattam és remek volt kifülelni, ahogyan a közönség tagjai vitatkoznak róla. Voltak, akiknek tetszett, mások borzasztónak találták és egészen felizgatta őket. Úgy gondoltam, ilyen egy darab lehető legjobb fogadtatása. Máskor elmentem egy kis színházba, ahol egyik egyfelvonásosomat játszották, és négy huszonéves nő ült előttem: ketten felállva tapsoltak a végén, ketten pedig nem is tapsoltak, annyira nem tetszett nekik. És én tudtam, hogy nagy veszekedés lesz közöttük, s remélhetőleg egész éjszaka beszélgetnek majd róla. Jobban szeretem, ha az emberek összevesznek darabokon, mintha egyszerűen elmennek szórakozásképpen megnézni őket, élvezik az előadást, de elfelejtik az egészet mielőtt a színházat elhagyják.

– *Darabjainak szürreális motívumai, álomszerű jelenetei és kísértetjárta színei vajon összefüggésbe hozhatók-e a Yeats-i szimbolista színházzal, vagy az ír dráma egyéb hagyományaival?*

– Nagyon kevés Yeats drámát láttam, bár csodálom őt, mint költőt. Azt hiszem, az álmok és a kísértetjárás éppolyan valóságosak a darabjaimban, mint a valóságos emberek, mert a darabjaim és regényeim helyekhez kötődésről szólnak, s arról, hogy emberek, akik most éppen ezeken a helyeken élnek tudják, hogy mások foglalták el ezeket korábban és megint mások lesznek itt ők utánuk. És ezt folyamatként kell látni: valamennyi művemben hangsúlyozom, hogy a múlt kísérti a jövőt, a jövő kísérti a jelen, a jelen kísérti a jövőt és a jövő kísérti a múltat. Ha értek valamit az életből, nem sokat, azt egységként látom, múlt és jövő szövedékének. A hatás kérdésével kapcsolatban ismétlem, a városról és az általam ismert emberekről nemigen szólt az az irodalom, amelyet, mint gyermek olvastam. Hatással volt viszont rám a költő Pier Paolo Pasolini, aki filmeket is rendezett és igen életszerű regényeket írt a római munkásokról. Nem akarok ezzel egyetlen már nem élő hazai íróat sem bántani, de a nagyjaink nem hatottak rám.

– *The Picador Book of Contemporary Irish Fiction (A mai ír próza Picador könyve) (1993), amelyet Ön szerkesztett, jelentős sikert ért el azáltal, hogy a mai ír prózairodalomról nyújt körképet. Kiadása nyomán változott-e a gondolkodás arról, mit jelentenek az itt képviselt írók és művek az ír kultúra egésze és maguk az olvasók számára?*

– Igen nagy kihívás volt a kötet, meg is rémültem tőle. Ha az ember végrendelkezik és csak a fele rokonságra tud pénzt hagyni ez nem feltétlenül probléma, mert attól függően, vajon mennyibe vagy pokolba kerülnek, csak a rokonok egyik felével fog találkozni. De mikor a nemzeti irodalomból szerkeszt az ember egy válogatást valamennyiükkel újra találkozik, azokkal is, akiket belevett, és azokkal is, akiket kihagyott. Így ez a legfélelmetesebb munka volt, amit valaha is csináltam, de megpróbáltam nagyon méltányosnak lenni. Annyi antológia volt már a múltban, amely George Moore-ral és Joyce-szal, meg a többi nagy íróval kezdődött, s aztán a végén két-három új író is bevett, mutatóba. Én azt mondtam, vegyük az utolsó huszonöt évet és minden ebben az időszakban alkotó író kerüljön be a kötetbe. Így belekerültek olyan öreg, vagy már nem élő írók, mint Francis Stuart vagy Beckett, de egy sereg új szerző is. A könyv mindhárom kiadásában megjelentettem írókat, akiknek még nem volt saját könyve. Az egész vállalkozás kockázatos volt; egy vagy két ember, akiket beválasztottam nem folytatta úgy a pályát, ahogy gondoltam, és egy vagy két ember, akiket nem vettem be a könyvbe sikeres és ismert íróvá vált. Minden bizonnyal követtem el hibákat. De nem bántam, álltam a támadásokat, az írók lapok és a televízió dühödt bírálatokat közöltek, mert a könyv kikényszerítette az állásfoglalást és nem az a fajta kötet volt, amelyet vártak. Hogy egyébként a hatása miben állt azt én nem tudom megmondani, ez nem a feladatom. Mindenesetre elkapkodták és gyakran emlegetik. Sokaknak tetszett, sokaknak nem, de én nem szeretek visszafelé nézni.

– *A színházhoz visszatérve: mondana valamit arról az esszégyűjteményről, amelyet az 1990-es évek ír drámájáról szerkeszt? Mennyiben különbözik ez az egyre növekvő számú kötettől, amelyek szintén a mai ír színházzal és drámával foglalkoznak?*

– Szerettem több ember munkáját együtt szerkeszteni és látni, mi jön ki ebből. Amikor a New Island Books kiadót 1992-ben megalapítottam azt reméltem, hogy egy olyan jó ír kiadói társaságot hozok létre (a Raven Arts helyébe, amelynek irányításába már belefáradtam), amelyik túlél engem, remélhetőleg nem fizikai értelemben, hanem abban az értelemben, hogy néhány évig szerkesztő vagyok benne, s azután otthagyhatom. Számos fontos könyvet adtunk ki eddig, s ez a mostani kötet, amelynek címe *Druids, Dudes and Beauty Queens – The Changing Face of Irish Theatre (Druidák, Pojácák és Szépségkirálynők – Az ír színház változó arca)*⁶ a maga módján azt vizsgálja, milyen és hol tart a mai ír színház. Phelim Donlannak dedikáltam, aki tizenhét évig volt a Művészeti Tanács drámáért felelős munkatársa és most ment nyugdíjba. A könyv tizenhat szerzőt válogat össze, illetve ténylegesen

⁶ A kötet 2001 decemberében jelent meg.

többet, mert az Önök esetében ketten, Ön és Bertha Csilla együtt írtak esszét Brian Frielről⁷ és a nőírókról szóló esszé négy szerző munkája, így tehát húsz különböző hangon szól a kötet a színházról, s néhányuk dicsér bizonyos drámaírókat, néhányuk bírál bizonyos drámaírókat. A szerzők különféle háttérből jönnek, és sokan közülük ellentmondanak egymásnak. Izgalmas dolog, hogy az Önök esetében két magyar író Frielről, valaki az Edinburgh-i Színházi Fesztiválon bemutatott ír darabokról ír, megint valaki Franciaországból ír az ír drámáról, s szerepel itt egy részlet Ben Barnes naplójából, aki az Abbey Színház jelenlegi művészeti igazgatója, s a napló-részlet egy keleteurópai turnéről szól. Négy fiatal nő, akik Glasshouse (Üvegház) néven alapítottak női drámák bemutatására színházat arról az élményükről beszélnek, hogy nem volt semmiük és lopniuk kellett bútorokat a díszletekhez. Egyik történetük a kedvencem a könyvben. Mikor egyikük kisbabát szült a többiek elmentek hozzá a kórházba és ott tartottak megbeszélést az ágya mellett, mert annyira szívügyüknek tekintették színházi tevékenységüket. Tehát mindenfajta megközelítésben lehet itt olvasni az ír színházról, vannak egészen tudományos esszék is. Nem valami egységes dolgot akartam, hanem egy változatos tartalmú könyvet, amely provokatív pillanatfelvételeket közöl az ír színház jelenlegi állásáról és olyan fórum, ahol különböző nézetek egyenlő súllyal szerepelnek. Érdekes könyvet akartam, élettelit és lebilincselőt, ami éppúgy tud elbűvölni, mint feldühíteni. Remélhetőleg a *Druidák, Pojácák és Szépségkirálynők* egyfajta kaleidoszkóp, amelyben egymásnak ellentmondó, összeecsapó nézetek szerepelnek olyan drámaírókról, mint Martin McDonagh⁸ és Marina Carr, továbbá ír nődrámaírókról és sokminden másról, az északi konfliktus ábrázolásáról, az ír nyelvű színház helyzetéről, továbbá Dublin és Cork színtársulatainak belső életéről és olyan kérdésekről, vajon a Kelta Tigris nevű gazdasági csoda áldás vagy átok az ír színház szempontjából.

– *Hát, majd meglátjuk. Köszönöm a beszélgetést.*

⁷ Brian Friel a jelenleg élő legnagyobb és legelismertebb ír drámaíró. Nálunk eddig a *Pogánytánc* (*Dancing at Lughnasa*), *A vészfék* (*The Communication Cord*) és a *Philadelphia, nincs más út!* (*Philadelphia, Here I Come!*) című darabjait játszották, illetve 2001 őszén az Abbey Színház európai körútja során a *Hehylenevek* (*Translations*) című darabját láthatta a magyar közönség Budapesten.

⁸ A szerző két darabját játszották eddig nálunk, *Leenane szépe* (*The Beauty Queen of Leenane*) és *A kripli* (*The Cripple of Inishmaan*) címmel.

Dermot Bolger

JEROMOS PASSIÓJA

I. felvonás 6. jelenet

(London: Methuen, 1999. pp. 33–40)

JEROMOS: *(Újra belép a lakásba, óvatosan, mintha erőt gyűjtene. Papírzacskóba csomagolt palack van a zsebében és spiccesnek néz ki. Csendben végigszemléli a szobát, aztán az oldalról jövő zaj hatására arrafelé néz és látja, amint Klára előbukkan.)*

KLÁRA: Na végre megjöttél. Penny telefonált a kórházból. Lebeszéltem arról, hogy hívja a rendőrséget, de nem tudom meddig áll ennek ellen. Hol voltál?

JEROMOS: Gyerekkorom óta nem gyalogoltam ennyit. Mennyi mindent lát az ember, amikor csak úgy cél nélkül járkál. A baleseti osztályon az emberek birkatürelemmel várakoznak; a kórházi feljárón egy ember nyíltan zokog; a bejáratnál kábítószeresek vacogva várnak a gyógyszerükre. Az üvegajtók maguktól kinyílnak – én meg az a négyéves kislány félóra hosszat csak ültünk és néztük őket.

KLÁRA: Hogy mit csináltál?

JEROMOS: Kivettem egy napot az életemből. Olyan szörnyű ez?

KLÁRA: Igen. Az, mert ma reggel nem tudtam, mi történik, amikor egyedül próbáltam meg Alex kérésére eladni azt a bódét a Silverskinnek. Az, mert a te helyedet kellett elfoglalnom mellette az üzleti tárgyalás során. Az, mert Penny teljesen kivan. A fél napot vele töltöttem, a mobilodon próbáltalak hívni, s a telefont lestem.

JEROMOS: Mióta vagy itt?

KLÁRA: Éjfél óta.

JEROMOS: *(Körülnéz.)* Érezted itt valaminek a jelenlétét, láttál itt valakit?

KLÁRA: Sosem lett volna szabad kokaint adnom neked. Hibáztam.

JEROMOS: Semmi közöd ahhoz, ami velem történik.

KLÁRA: Nem voltál a droghoz szokva.

JEROMOS: Mit mondott neked Penny?

KLÁRA: Hogy valaki megsebezte a kezedet. Úgy gondolja bajban vagy. *(Ütés hangja.)* Tényleg bajban vagy?

JEROMOS: Nagy bajban.

KLÁRA: Mennyi az adósságod?

JEROMOS: Semennyi.

KLÁRA: Akkor ki támadott rád? Járkáltál itt az épületblokkok körül, miután elmentem? Tudod mennyire veszélyes...

JEROMOS: Minden itt benn történt. Álmomban hathüvelyknyi szöveget vertem át a tenyeremen.

KLÁRA: A feleségednek hazudj majd, Jeromos. Most velem beszélsz.

JEROMOS: Akkor te fogod megmagyarázni, Klára. Te jártál itt utoljára. Nem tette ezt velem senki. Senki elől nem futok, senkitől nem félek. *(Ütés hangja.)* Annyi az egész, hogy három órába került, míg egy üveg pia bátorságot adott ahhoz, hogy ismét feljöjjek ide.

KLÁRA: A kokain jól kibánt veled. Ettél valamit?

JEROMOS: Böjtölök.

KLÁRA: *(Nevet, majd észreveszi, hogy a férfi komolyan gondolta.)*

KLÁRA: Miért?

JEROMOS: A lelkemért. Vagy a fiúéért. Akinek a lelkéért az ember böjtöl, amikor Jézust játszik.

KLÁRA: Te meg Alex pénzt mostatok, erről van szó?

JEROMOS: Én csak reklámversikéket írok.

KLÁRA: Nem versikéknek hívjuk őket.

JEROMOS: Olyanok, mint a versikék, a fejemben kavarnak. Valószínűtlen dallamok valószínűtlen életek számára. Szükségem van arra, hogy higgy nekem. Valami behatolt a vérkeringésembe múlt éjjel. Most is itt van, a szívem körül lüktet.

KLÁRA: A kokain.

JEROMOS: Isten.

KLÁRA: Mi?

JEROMOS: Vagy az ördög vagy valamiféle megnyilatkozás, amit nem értek, de aminek nem kellene ott lennie. Az Istennek olyannak kellene lennie, mint a kanyarónak, rövid lefolyású gyermekkori betegségnek, amit nem lehet kétszer elkapni. A fekete-fehér tévével együtt az Isten is kivonult. De nem érzed itt magad körül? Valami jó vagy ördögi, vagy mindkettő. Valami ebben a lakásban, ami néz bennünket.

KLÁRA: Jeromos, halgass ide...

JEROMOS: Te hallgass énrám. Egész nap megpróbáltam elbújni, messze menekülni ettől a helytől de a lábam visszahozott.

KLÁRA: *(Nyugtató próbálja.)* Az idegeid felmondták a szolgálatot. Nincs ebben semmi szégyellnivaló. Segítséget tudunk hívni.

JEROMOS: Lehet, hogy csak éppen megőrülök? Hát nem lenne csodálatos?

KLÁRA: Sokat dolgozol, s még ha te meg Alex nem is veszitek észre, az üzlet nem nagyon megy. Ha nincs előrelépés gyorsan mennek a dolgok visszafelé. Ennek a nyomása ért el téged, s talán másféle nyomás is. Gyere haza. Penny vár.

JEROMOS: Nem tudok szembenézni vele. Láttam itt fenn a világosságot. Tudtam, hogy te lehetsz itt, de csak ültem egy falnál és ittam. Félttem a kísértetektől, ha nem lennél itt, és félttem a nevetségessé válástól, ha itt vagy.

KLÁRA: Egyszerűen csak nem vagy jól. Nincs itt semmi.

JEROMOS: *(Borzong.)* Csak ezt érzed? Vagyis semmit? Az ő fájdalma körülvesz, mint a jégtábla.

KLÁRA: Kinek a fájdalma?

JEROMOS: A fiúé, aki megtámadott engem. A kékkabátos fiúé.

KLÁRA: Félrebeszélsz, Jeromos.

JEROMOS: Még mindig itt van, bezárva ide. Nem találja az utat Krisztushoz.

KLÁRA: Elég ebből. *(Kezébe veszi a telefont.)* Fel kell hívnunk Pennyt. Tudod, hogy sosem akarod őt megbántani.

JEROMOS: Hogy tudok a kérdéseire válaszolni, amikor a válaszoknak nincs értelme? *(Körülnéz, félig-meddig a saját világába merülten.)* Nem érzed, milyen hideg lett ez a szoba?

KLÁRA: *(Kicsit ijedten.)* Gyere innen. Vigyázni akarok rád.

JEROMOS: *(Hidegen, próbálva visszanyerni az önuralmát.)* Nem kell rám vigyázni. Ha nem érzel semmit, akkor menj el.

KLÁRA: Nem maradhatsz itt. Nézd meg a kezedet.

JEROMOS: Egész nap győzködni próbáltam magamat, hogy őrült vagyok, de olyan tisztán látom a dolgokat, mint gyerekkorom óta még soha. *(A lányra néz.)* Igyál velem egyet.

KLÁRA: Nem.

JEROMOS: De, meg gyújtsál is rá. Találsz poharat abban a rekeszben. *(Klára vonakodva odamegy és elővesz egy poharat, miközben Jeromos leül.)*

JEROMOS: *(Mintegy magának.)* Hogy jutottam oda, hogy itt ülök?

KLÁRA: *(Tartja a poharát és a férfi vizskit tölt bele. A lány távolabb ül le, miközben a másik az üvegből húz egyet.)*

JEROMOS: *(Csilingelő, monoton hangon.)*

Vegyen tőlünk autót,

Igazán nem drágák,

Próbáljon ki egy csajt

A kéttonnás dzsip hátán.

KLÁRA: Fejezd be az öncsúfolást!

JEROMOS: Minden, amit csak csináltam évekig, látszat volt. Carlow-ban valaki voltam, még akkor is, ha a faterom ivott. Kiríttam a kifényesedett, korpás öltönyt viselő bugrisok közül. Cél volt előttem. Más anyák hagy akarjanak papot a fiukból. Legyen belőlük püspök az apjuk kedvéért, az anyám nem törődött ezzel, hiszen már két apáca volt a családban. A többi fiúból viszont nem lesz építész, gondoltuk. Emlékszem, egyszer, amikor befejeztem a tanulást a kertben álltam és lenéztem a város fényeire. Tizenkét éves voltam és tudtam, lesz belőlem valaki. *(Ismét mélyet húz az üvegből.)* De mikor múlt ez el? Fater orgonált a székesegyházban, elejtette a kottákat, lihegett, anyámnak kellett kijózanítania és megborotválnia. Annyira szégyelltem magam miatta, mégis mindig azt próbáltam elérni, hogy büszke legyen rám. *(A lányra néz.)* Zavarosan beszélek, ugye?

KLÁRA: Nem vagy jól, Jeromos.

JEROMOS: Apa beszélt így félre, magában motyogva az aggok házában, amikor haldoklott. Zavarba ejtett, hogy imafosztlányokat mormol. Nem tudta elfogadni, ami mindnyájunkra vár, akkor sem mikor a nővérek már megfékeztek a fájdalmat? Hol tudatánál volt, hol nem. Egyszer felébredt, intett az ujjával. Azt hittem arra kér, térdeljek le. Megtettem volna, ha akarja. Nem voltam holmi beképzelt, csökönyös dublini hólyag. *(Haldokló apja hangján.)* 'Olyan büszke vagyok rád fiam, mindarra, amit majd csinálni fogsz.' *(Saját hangján.)* Odaadtam volna a jobb kezemet, csak-hogy megkíméljem egy másodpercre is attól a fájdalomtól. Ne kérdezd miért, de szerettem ezt az emberi roncsot, aki egész életében a Fox-féle mentolos cukorkához hasonló illatú szeretett volna lenni.

KLÁRA: Anyám is meghalt. Ismerem, milyen ez.

JEROMOS: *(A lányra néz.)* Nem tudsz rólam semmit, semmit.

KLÁRA: Tudom, hogy logikus bűnösnek éreznünk magunkat még évek múltán is.

JEROMOS: Mi köze a logikának bármihez is? Ezt magyarázd meg a logikáddal. *(Egyik kezével leszedi a másiktól a kötést.)* Mondd meg, elég neurotikus vagyok-e ahhoz, hogy ezt okozzam magamnak. *(Klára ránéz a tenyerére és visszaretten.)* Érintsd meg!

KLÁRA: *(Rémülten.)* Nem.

JEROMOS: A seb elég nyílt ahhoz, hogy beletedd az ujjadat.

KLÁRA: *(Undorodva.)* Ez egy gennyesedő seb. Undorító.

JEROMOS: Szeretkeztünk szállodai ágyakban, Penny ágyában azon a hétfévén, amikor elutazott, az irodabeli írósztalomon, amikor Alex éppen nem volt ott. Bevetted a péniszemet a szádba, lenyelted, ami kijött belőle. Nem tudod arra rávenni magad, hogy egy ujjadat rátedd erre a sebre?

KLÁRA: A vér látványától rosszul vagyok. Nem tudom, mi történik, de ismerek orvosokat. Segítségre van szükséged, Jeromos.

JEROMOS: El kell hinned, ami a szemed előtt van.

KLÁRA: Talán nem bírtad tovább, hogy titkolóznunk kell. Talán ezért csonkítottad meg magad és most félsz hazamenni. De sosem kellett választanod. Sosem kértem tőled, hogy hagyd ott Pennyt.

JEROMOS: Hogy a kecske is jóllakjon, meg a káposzta is megmaradjon, nemde? Mi van, ha az Isten más szabályok szerint játszik?

KLÁRA: Nincs Isten, csak bűn. Csalódások vannak és gyógyszerek, amiktől elmúlnak.

JEROMOS: Mondd meg Pennynek, jól vagyok, csak időre van szükségem, hogy elrendezzem a dolgokat.

KLÁRA: *(Odatartja a mobiltelefonját.)* Mondd meg neki te magad!

JEROMOS: *(Ütés hangja.)* Nagyon szégyellem magam.

KLÁRA: *(Leengedi a telefont.)* És Alex, vele mi legyen?

JEROMOS: Baszd meg Alexet, ha még nem tetted volna meg!

KLÁRA: *(Mélyen sértve.)* Szemét.

JEROMOS: *(Bocsánatkérően.)* Sajnálom. Ezt nem kellett volna.

KLÁRA: Vicces, hogy az Isten és a kétszínűség mindig együtt járnak.

JEROMOS: Őszintén beszélek. Az utóbbi években a nevem után betűket lehetett volna kitenni, akárcsak a mágiszterfokozatnál, a kétszínűség jelölésére. De még én sem tudok egészen elmenni rajtad. Megpróbáltál közel férkőzni Pennyhez, süteményeket hoztál a vacsorapartijainkra, sosem értettem, miért. A kapcsolatunk pedig csak a szexről szólt, nem igaz?

KLÁRA: Ha a testemmel akartam volna feljebb jutni, miért fecsérelnem volna rád az időmet? Évek óta egy liftben vagy beragadva, emeletek között, s félsz megmozdulni.

JEROMOS: Miért fecsérelned hát rám az idődet?

KLÁRA: Talán, mert tetszik a liftben szeretkezés. Talán több is történik, ha nem zártál volna ki minden mást.

JEROMOS: Nyílt voltam veled.

KLÁRA: Zárva voltál, még magad előtt is. Megnézted már valaha is az ujjperceidet? Fehérek attól, ahogyan igyekszel mindent megragadni. Nem a stigma, hanem a neurózis az, amivel nem tudsz szembenézni. *(Körülnéz.)* Nincsenek itt ördögök vagy angyalok, hanem csak a piac aljához tartozó ügyfelek, akik mindössze a szeletelt kenyér vagy a gabonapehely reklámozását rendelik meg tőletek. Nem tudtál a kokainnal megbirkózni és talán velem sem tudtál bánni, azzal mármint, hogy semmit sem akartam

tőled. Sem lekötelezettséget, sem kedvezményeket. De mindig szükséged volt arra, hogy másoknak legyen rád szükségük. Nézd csak meg magadat, kifestettél egy lakást a testvéred gyerekeinek. Valamikor nevettem rajtad, mert olyan voltál, mint egy fiú, aki próbál felnőni. De nem tudtál a szabadsággal sem bánni. Megbolondultál Jeromos, a nagyság téveszméjébe öltözött eleven kudarccá váltál.

JEROMOS: Menned kellene.

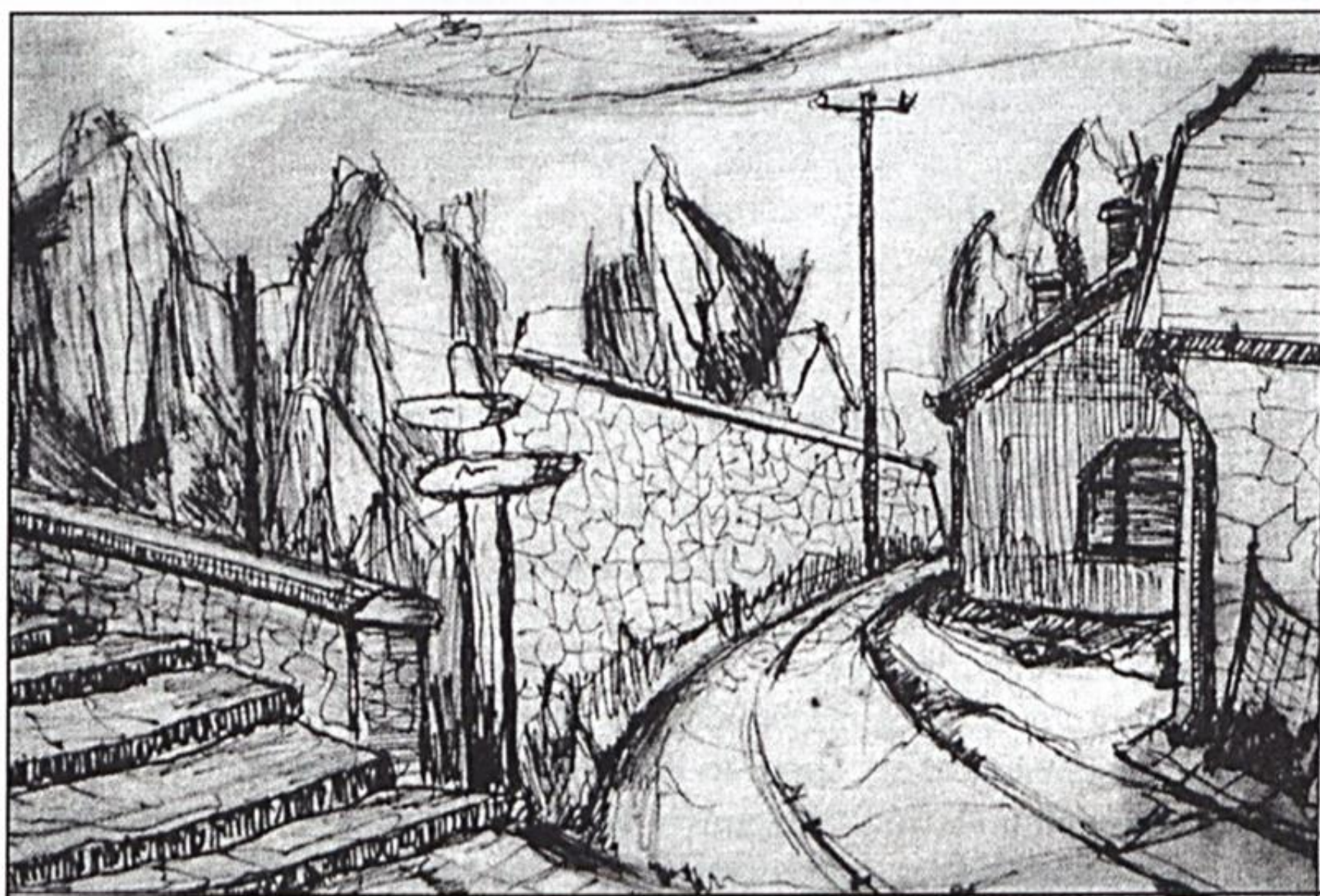
KLÁRA: Gyere velem. Még ha van is itt szellem, mi köze hozzád?

JEROMOS: Nem tudom. De nem megyek el innen, amíg nem járok ennek a végére.

KLÁRA: Részeg vagy. Megmondom Pennynek, hogy csak a régi családi betegségről van szó. Aludd ki magad, Jeromos, aztán menj haza.

(Klára kimegy, s a színpad elsötétül.)

(Kurdi Mária fordítása)

Bojtor Károly: Nagymarosi utca

EGY TOLLVONÁS

1941. június 26-án bombázták Kassát.

Befejezetlen múlt. Befejezett jövő.

Háború és béke. Élet és irodalom.

Márai Sándor magyar író nem sokkal korábban járt otthon, Kassán, szülővárosában. És nemsokára elkészült új regénye kéziratával. A *Sirály* egy zaklatott szerelem története.

1942. április 11-én megkezdődik a 2. magyar hadsereg „kiszállítása” a Donhoz. A budapesti nyomdában szedik Márai Sándor regényének kéziratát. Rossz papíron hasáblevonat: az író munkához lát, fekete tollal javítani kezdi a szedéshibákat.

Új bekezdés: *Most itt van, egészen közel, a háború. Ott hever az asztalon, írott szavak alakjában. Mintha belépett volna egy fantom a szobába. Tegnap még messze volt, egy országgal arrébb. De ma hajnalban bombák hullottak egy városra, melyet ismert; egyszer, télen, töltött ott néhány napot. Nagy templom áll a város közepén, tiszta, egyszerű gótika árasztja a régi kövekből keresetlen nyugalmit és fölényes jelbeszédét. Tegnap még olyan messze volt a háború, mint a másik ember sorsa. A szomszéd szobában ül egy ember és rákja van: s ő tud e rákról, s nem érez semmit. Részvétet, igen. A szomszéd országban dúlt még tegnap a háború, s ő reggel elolvasta a lapokat és bólogtatt. A csapatok valahol előrementek. Párizs elesett.*

Korrektúra: író számára az utolsó lehetőség, még alakíthatja, formálhatja műve szövegét. Újraírhat, beleírhat, törölhet.

A kézirat: befejezetlen múlt.

A könyv: befejezett jövő.

Tegnap, 1941-ben még a szomszéd országban volt a háború, Márai Sándor gondosan fogalmazott mondatokat rótt egymás mellé, írta *Sirály* című regényének következő fejezetét.

Tegnap. Amikor még a szomszéd országban volt a háború.

Márai Sándor valamikor 1942-ben javíttatja a korrektúra hasábokat, jelzi a nyomdásznak a betűhibákat, néhány szó helyét fölcseréli a mondatban, jelzőkkel finomítja, határozókkal keményíti mondatai jelentését – végső formáját most kapja meg a regény.

Ma, amikor *itt van, egészen közel, a háború.*

Márai Sándor negyvenkét éves ebben az évben. Furcsán bámul rá a papírról a „tegnap” írt szöveg: *Ötven éves lesz, mikor újra láthatja a tengert, vagy Kínát, vagy azt a teaszobát Oxfordban. Közben megtörténik és elmúlik a háború.* Ennek a mondatnak megkegyelmez.

Új bekezdés: *Most itt van, egészen közel, a háború.* Megkegyelmez ennek is. Aztán a következő öt mondatot – *Ott hever az asztalon, írott szavak alakjában...* – Márai Sándor egy határozott mozdulattal kihúzza, törli. Nem akarja látni, nem akarja elképzelni bombazáporban pusztuló szülővárosát, Kassát.

Egy tollvonás: Kassa bombázása, a felfoghatatlan, az iszonyatában elfogadhatatlan háborús pillanat örökre eltűnt – a regényből.

Béke és irodalom. Háború és élet.

Befejezetlen múlt? Befejezett jövő?

tiltakozás a szívében. Semmiféle érzécs. Ha nem ölik meg, ha nem követ el durva hibát, ha sportol és tárgyilagos, jó könyveket olvas, ha nem dobja oda magát egyfajta eszelős félclemnek és szenvedélynek, a múltó ifjúság fölött érzett dagályos és mohó kétségbeesésnek, van még tíz elég jó éve. Nem túljó, de elég jó. Figyelmessnek és udvariasnak maradni, önmagunkkal szemben is. Ötven éves lesz, mikor újra láthatja a tengert, vagy Kínát, vagy azt a teaszobát Oxfordban. Közben megtörténik és elmúlik a háború.

Most itt van, egészen közel, a háború. ~~On hever az asztalon, írott szavak alakjában.~~ Mintha belépett volna egy fantom a szobába. Tegnap még messze volt, egy országgal arrébb. De ma hajnalban bombák hullottak egy városra, melyet ismer; egyszer, telen, töltött ott néhány napot. Nagy templom áll a város közepén, tiszta, egyszerű gótika árasztja a régi kövekből keresztelen nyugalmát és ~~stílusos jelbeszédét.~~ Tegnap még olyan messze volt a háború, mint a másik ember sorsa. A szomszéd szobában ül egy ember és rákja van: s ő tud e rákról, s nem érez semmit. Részvétet, igen. A szomszéd országban dúlt még tegnap a háború, s ő reggel elolvasta a lapokat és bólogatott. A csapatok valahol előre mentek. Párizs elesett. Utoljára éjjel látta Párizst, négy év előtt, a taxi ablakán át, amint a pályaudvarra hajtott. A Louvre udvarán hajtottak át, a Tuileriák kertjének virágágyai előtt gurult a kocs: nyár volt, a sugárúton, a diadalív körül fények csillogtak. Akkor még fiatal volt, zavarosan és reménykedően fiatal.

De mit akarok én még ettől az élettől? — kérdi most.

Csöngtet. A kisasszony belép és átveszi kezéből a kézírást.

— Délutánra kérem — mondja hűvösen.

S parancsoló hangon:

— Szigorúan bizalmas. Kértem, adja át nekem, nekem, személyesen.

Mikor egyedül marad, behúnyja szemét, visszaül az íróasztal elé, két tenyerével elfedi arcát. Sokáig ül így. Most elkezdődött, gondolja. Mi kezdődött el? ... Ami tegnap még hír volt és révület, itt van ma a szobában, az ablak előtt; a folyóra is tartozik, s a házakra, lenn a mélyben. Most legépebb a kisasszony a szöveget, s ő délután átadja a miniszternek. S nincs emberi erő többé, mely ~~meg~~ tudná másítani azt, ami egyszer elkezdődött, mert nem lehetett másként cselekedni, mert okok, érvek, vélemények, tények kényszerítették az embereket hogy alkadják. Sabáta ül for

DOSZTOJEVSZKIJ: A SZELÍD TEREMTÉS –
AZ EMLÉKEZÉS SZÍNHÁZA

*„Most azonban mindenre emlékezni
akarok, minden kis részletet, minden
apróságot emlékezetembe akarok
idézni.*

.....
*Emberek, szeressétek egymást!” –
ki is mondta ezt? Kinek a tanítása ez?...”*
Dosztojevszkij: Szelíd teremtés.

A *Szelíd teremtés*re, mint drámai alkotásra első ízben Jan Nowicki lengyel színész hívta fel a figyelmemet. Kiderült, hogy őt már több éve komolyan foglalkoztatta a gondolat, hogy Dosztojevszkij novellája alapján a krakkói Teatr Stary színpadán előadást rendezzen. Aki emlékszik Nowicki két alakítására Dosztojevszkij előadásaiban – Sztavrogin szerepében az *Ördögökben* és Ragozsinében a *Nasztaszja Filippovnában* (mindkettő Andrzej Wajda rendezésében) –, amelyek megérdemelten vonultak be az európai színház-történetbe¹, az nem csodálkozhat e színésznek az elbeszéléshez való érzékeny megközelítésén, sem a már megvalósult színpadi és filmadaptációkhoz képest új interpretációs lehetőségeknek általa történő felfedezésén. Jan Nowicki egy olyan színpadi konstrukciót képzelt el, amelyben a néző valószínűleg „a kulcslyukon keresztül leselkedő” szituációjába helyezné el, aki ezáltal szinte fizikailag is képtelen lenne „behatolni” a hős gondolataiba, hiszen minden véletlenül meghallott vagy meglátott momentum a történetnek, az elbeszélésnek csak egyes motívumait fedné fel. Ezt az elgondolást nyilvánvalóan könnyebb megvalósítani a film eszközeivel, mint a doboz-színpadon, ahol a nézőre eleve rá van osztva a leselkedő szerep. Jan Nowicki azonban közel került ahhoz, ami e rendhagyó mű teatralitásának a szerkezeti esszenciáját képezi.

„Monodráma”, „tragikus monológ” – ezek a leggyakoribb meghatározásai e prózai műnek a drámai műfaj kategóriáján belül². A novellának a Nowicki-féle interpretáció szemszögéből való többszöri elolvasása után,

egyre világosabbá vált számomra, hogy az rendkívül közel áll Giulio Camillo „emlékezés színházának” eszméjéhez, melyet részletesen elemez Frances A. Yates *Az emlékezés művészete* című könyvében. Itt csak egy rövid leírást idézek e „színház” belső konstrukciójáról és a céljáról, melyet maga elé tűzött ennek az egyedülálló építménynek a feltalálója. Minderről a következőképpen ír Erasmus Viglius: „Ennek a faépítménynek a belsejében sok képi ábrázolás van, és nem túl nagy fiókok. Minden külön szintekre és részlegekre van felosztva. Minden alaknak és dísznek saját kijelölt helye van... Színházát Camillo különböző elnevezésekkel illette: egyszer azt mondta, hogy az ő találmánya építi és szerkeszti át az ember szellemét és lelkét, máskor pedig, hogy megteremt bennünk egy ablakot. Camillo meg van győződve arról, hogy minden, ami emberi ésszel felfogható, de nem ölt testet a szemünk előtt, összeállítható a koncentrált gondolkodás folytán, és ezután megjeleníthető bizonyos tárgyi szimbólumokban oly módon, hogy a néző lehetőséget kap arra, hogy mindazt meglássa, ami egyébként el van rejtve az emberi gondolat mélyén. Éppen ebből az érzéki megjelenítésből kifolyólag nevezi találmányát Színháznak...

A Színház hét szinten, hét lépcsőfokon emelkedik, amelyek hét folyosóval el vannak választva egymástól, ami a hét bolygónak felel meg. Aki ide belép olyan nézővé válik, aki előtt mint „in spettacolo” kitárul a világ hét térsége. Hasonlóan ahhoz, ahogy az ókori színházban az arisztokrácia az alsó padokat foglalhatta el, a Színházban a legmagasztosabb és a legfontosabb dolgok az alsó szinten helyezkednek el... A színház szokványos funkciói fel vannak rúgva ebben a Színházban. Nem arra van predesztinálva, hogy szemléljük a színpadon történeteket. Az egyetlen „néző” a Színházban a színpadon áll és a tekintete az auditórium hét szintjére és hét folyosójára irányul, melynek mindegyikében hét kapu található. Camillo semmit nem mond a színpadról, és a tervrajzon sincs semmi megjelölve. A hagyományos Vitruvius-féle színházban a háttérben, „frons scenae”-n öt kifestett ajtó volt, amelyeken keresztül be- és kiléptek a színészek. Camillonál az ajtók nem a frons scenae-n helyezkednek el, hanem a nézőtér folyosóin, ezért a nézőknek szánt helyek hiányoznak. A Vitruvius-féle színház átalakítása a mnemonikus feladatok jegyében történt: a képekkel díszített ajtók itt az emlékezés helyei”³.

De térjünk vissza Dosztojevszkij szövegéhez. A „szerzői” előszó pontosítja, hogy ez „nem elbeszélés és nem is napló”, ez „visszaemlékezések sora”, melyeket a hős igyekszik valamiféle logika szerint rendezni, és ezek az emlékek („iszonyatos emlék”, ahogyan ő maga mondja a végén) elvezetik őt az *igazsághoz, mely felemeli a szellemét és a szívét*. „Emlékszem” és

„értem” a két kulcsszó, alapfogalmak, melyek végig vonulnak az elbeszélésben. („Még most sem értem , mostanáig semmit sem értek”), „és azzal fejeződött volna be, hogy ő mindent megértett volna”. Az elbeszélés időtartama teljes mértékben megfelel a hagyományos drámai előadás reális színpadi idejének. Az idő, hely és a cselekmény egységét maga a reális szituáció diktálja. („Hol önmagával beszél, hol a láthatatlan hallgatóhoz fordul mintegy bíróhoz. Ez így szokott lenni a valóságban is”).

Az elbeszélés lényegében nem monológ, hanem két ember között létre nem jött dialógus. Együttes hallgatás, egymás előtt való elhallgatás – ez jellemzi az ők „egymás melletti együttlétüket”: „Ő nagyszemét tágra nyitotta, figyelt, nézett és hallgat”, „[én] szinte hallgatva beszéltem. ebben nagy mester vagyok, hisz egész életemben legtöbbszörre hallgattam, egész tragédiákat éltem át szótlannal”. Ez a főhős utolsó önjellemzése általában alapul szolgált arra, hogy az elbeszélést önvallomásként határozzák meg az értelmezői.

„És én mindig hallgattam, mikor vele voltam, kezdettől fogva, egészen tegnapig. Miért hallgattam?”

„Ő eleinte vitatkozott velem, de még milyen hevesen, hanem aztán lassanként egyre szótlanabb lett, végül egészen elhallgatott.”

„Odamenet is hallgattunk, visszajövet is hallgattunk. Miért, miért is tökéltük el magunkat mindjárt kezdetben, hogy hallgatni fogunk? Hiszen eleinte nem volt közöttünk nézeteltérés, mégis már akkor hallgattunk. Akkoriban emlékszem, ő titokban néha rám pillantott, én ezt észrevettem, és még állhatatosabban hallgattam. Igaz, hogy a hallgatásban én voltam kettőnk közül a következetesebb.”

„Helyesebben, nem is vesztünk össze, csak még mélyebben hallgattunk.”

„Alig észrevehető mosolya egyre gúnyosabbá vált, én pedig egyre konokabban hallgattam, mindig hallgattam.”

„Mikor teljesen felgyógyult, csöndesen bejött a szobámba, és szótlannal leült a külön asztalhoz, amelyet szintén ekkoriban vásároltam neki... Igen, annyi bizonyos, hogy mindig hallgattunk, illetve később beszélgettünk néha, de csupán mindennapi dolgokról. Én persze szándékosan szűkszavú voltam, de nagyon jól láttam, hogy ő is mintha örülne, hogy nem kell fölöslegesen beszélnie.”

„Séta közben most már nem hallgattunk olyan következetesen, mint azelőtt. Igyekeztem azt a látszatot kelteni, mintha nem hallgatnánk, hanem békésen beszélgetnénk, de, mint már említettem, mondandónkat mindketten a legszükségesebbre korlátoztuk.”

„Már egy hónappal azelőtt észrevettem, hogy feleségem valahogy olyan különösen eltűnődő: nemcsak hallgatag, hanem elgondolkozó, töprengő.”

„Ő csak hallgatott, és látszott rajta, hogy fél.”

„De azért lehetetlenség volt mindig csak hallgatni, soha egy szót se szólani!”

„Csak ítéljenek el a bíraitok, csak állítsatok törvény elé, csak tárgyalják az ügyemet a nyilvánosság előtt, én ott is ki fogom jelenteni, hogy nem ismerek be semmit. A bíró majd rám förmed: Hallgasson, főhadnagy!”

„Minden meghalt és mindenütt halottak. Csak az emberek... de körülöttük néma csend – ez hát a föld!”

Valójában az elbeszélés olyan hangok partitúrája, amelyek nem állnak össze polifóniába: amikor az egyik hang felcsendül, a másik elhallgat. A szelíd teremtés énekel, amikor a férje nincs otthon; a férj belülről hallja a felesége „megtört” hangját, amikor már egyedül maradt és szinte segítségül hívja felesége szavait, hangját: „Még csak néhány szó, még csak két nap – nem több –, és ő mindent megértett volna.” Hasonlóképpen az igazi „találkozásuk” is akkor történik, amikor a férj az ajtó mögé elbújva tanúja lehetett a felesége és a volt tisztársának randevújelenetének: „Újból ismétlem – s ez csak becsületesre válik –, hogy az egész jelenetet szinte csodálkozás nélkül hallgattam végig. Mintha valami ismerőssel találkoztam volna. Mintha azért mentem volna oda, hogy ezzel az ismerőssel találkozzam”.

A **kimondott szó** itt a megmentő és megváltó erővel bíró szó. A Dosztojevszkij elbeszélés színpadra állításának nehézsége éppen abban rejlik, hogy általában a hős monológ önvallomását a színész, ahogy ez egyébként is jellemző a „narratív” típusú színházra elsősorban pszichológiai szinten adja elő.

Az író azonban az elbeszélés szövegében a szót „demiurgoszi” szintre emeli, ahol a hős a saját „emlékezés színházában” megjeleníti és ritualizálja a szavakat-képeket. Anatolij Vasziljev volt az a rendező, aki gyakorlatában – elsősorban Homérosz és Puskin költői szövegein keresztül – a színészei számára más megközelítési módot teremtett a prózai szövegek interpretációjához, többek között a Dosztojevszkij szövegekhez is, amelyek maximálisan alkalmasak a ritualizációra.

Vasziljev szerint, a cselekvés a színpadon egyszerre három szinten megy végbe: pszichikai, fizikai és verbális szinten. Amikor ő áttért a verbális szinten történő cselekvésre, a színésszel való munkájában teljesen a szóra támaszkodott. Véleménye szerint „a kimondott és elénekelt szó – egy és ugyanaz, egy megszorítással, hogy ezek nem szavak, hanem a *szó* – abban az értelemben, ahogyan ezt az Evangélium is használja, ti. hogy ez a kimondott vagy elénekelt szó a beteljesülés értékével van felruházva. Ez nagyon lényeges mozzanat volt a Dosztojevszkij szöveg „rituálizációjában”, a megszokott naturalista-pszichologizáló értelmezéstől eltérően.

A kemény intonációnak és a játék inverziós módszerének köszönhetően Anatolij Vasziljev elérte a színészeinél azt az állapotot, melyet ő a színész

„áttetszőségének” nevez és amely különösen nélkülözhetetlen Dosztojevszkij monológ szövegeinek értelmezésekor. Miképpen érhető el ez az „áttetszőség”?

„Amikor a színész kemény intonálást használ, a szavai mintha földbe hullának, és ő szinte áttöri ezt a csatornát a földben, és áttetszővé teszi azt. Amikor a színész az inverzió szabályai szerint cselekszik – amit Sztanyiszlavszkij »perspektívának« nevez – és ha ez a perspektíva érintkezik az Istennel, az »istenivel«, akkor az inverzió felfelé nyitja a csatornát, az isteni felé. Ily módon a színész nyitottá válik letről felfelé”.⁵

Ez az „áttetszőség” lehetővé teszi a színész számára, hogy maximális pontossággal és teljességgel közvetítse a Dosztojevszkij szövegre jellemző demiurgoszi erejét a szónak. (hasonlítsuk össze az Artaud manifesztumával).

A cselekmény helye a *Szelíd teremtés*ben. Nevezhetnénk azt „emlékezés-szobának”, öt kiemelt ponttal – négy a sarkokban és egy középen. Emlékezzünk rá, hogy a tragédia a hős életében egy színházban kezdődik, ahol is nem védte meg megsértett bajtársának becsületét. Vallomása szerint ez „zsarnoki igazságtalanság” volt vele szemben, bár tudatában volt annak, hogy ez az eset a környezete vele szemben érzett ellenszenvének volt a következménye. („Ó, engem sose szerettek, még az iskolában sem. Engem soha, sehol, senki sem szeretett”). Kikerülve az ezred kötelékéből a saját sorsa rendezőjévé válik, amelybe be volt írva a *Szelíd teremtés* élete és szerepe is, azonban ennek kimenetelét nem láthatta előre. A szerep, melyet magára vállalt, valamint annak tudatosítása és a vele szemben érzett distancia állandóan jelen vannak a hős emlékeiben: „Kénytelen vagyok beszélni pro és kontra, és így is beszélek. Én azután is élvezettel emlékeztem vissza, bár ez nyilvánvaló butaság, én egyenesen kijelentettem akkor, minden zavartság nélkül, hogy először is nem vagyok nagyon tehetős...” Vagy máshol: „Hiszen én magam is éreztem, hogy ez csak afféle játék lenne”. Érdekes összevetni azokat a jellemvonásokat és a külsőre vonatkozó leírásokat, melyekkel a főhős saját magát és a *Szelíd teremtést* jellemzi. („Elbűvölt az az érzés, hogy nem vagyunk egyenlők”, „de azért ő hamarosan rájött, hogy nagyon különböző a természetünk, s hogy én – rejtély vagyok”).

„Ki voltam én”

„hisz te sudár növésű, arányos termetű,
jó modorú férfi vagy, és... dicsekvés nélkül
állítható: nem is csúnya”
„mindig úriasan viselkedem: kevés szó,
udvariasság és szigorúság”
„modorom száraz és tartózkodó”
„én őszinte ember vagyok”

„Ki volt ő”

„Vékonyka, középtermetű,
szőke, fiatal teremtés volt, és
velem mindig félszegen
viselkedett, mintha zavarba
hoztam volna, ”keskenyvállú”
„a fiatal leányban milyen bájos
volt ez az őszinteség”

„jól nevelt és jó modorú ember vagyok”
„én egész életemben egyebet se tettem, mint
hogy ilyen hőstetteket vittem véghez, és
viseltem a következményeiket”

„én része vagyok oly erőnek, „mely örökké
rosszra tör, s örökre jót mivel...” (Goethe, Faust)
„állítólag a legnemesebb ember vagyok,
de ezt magam sem hiszem el”

„nem vagyok különösen tehetséges, különösen
okos, sőt talán különösen jó sem, hanem elég
közönséges egoista... és lehetséges, hogy más
tekintetben is igen-igen sok kellemetlen
tulajdonságom van. Mindezt valami különös
büszkeséggel jelentettem ki.”

„én csakugyan „bosszút álltam a társadalmon”
„én... nyugalmazott főhadnagy egy hírneves
ezrednek, nemes származású, minden tekintetben
független stb., stb.”

„halálra gyötörtem őt”
„nekem a teljes, igazi boldogság kellett”

„a legnemesebb lelkű ember vagyok”. Ez
így nevetségesnek hangzik, pedig igaz”
„mindig becsületesen jártam el, soha
senkitől nem követeltem a megengedettnél
többet”

„Bátrabban, ember, bátrabban, büszkén!
Nem te vagy a bűnös!”

„én nem gyávaságból tértem ki a párbaj elől,
hanem azért, mert nem voltam hajlandó

„kedves fiatal teremtés”
„a fiatal lány jó és szelíd”
„milyen hős lelkű ez a leányka:
a végső pusztulás fenyegeti, s ő
mégis lelkesedni tud Goethe
fenséges szavain”

„nemes és tiszta”, „nem tudott
becstelen lenni” „büntelen,
tiszta lelkű teremtés”
„makulátlanul tiszta erkölcsű”

„Ő nagyon büszke”
„a leány borzasztóan fél, retteg”
„A leányka apja hivatalnok volt,
persze csak írnok, és szerzett
nemességgel rendelkezett”

„mindennapi kegyetlen munkája
mellett... valami magasabb,
nemesebb felé törekedett!”

„Igazi szerelem helyett nem akart
fél-szerelmet vagy negyed-
szerelmet nyújtani”

„egyenes lelkű és igazságszerető
volt ugyan, de minden élet-
tapasztalat híján, talmi meggyő-
ződéseket hevítették, és az „arany-
szívűek” vakságával élt”

„ez az elbűvölő fiatal nő, ez a
földre szállt angyal, ez a szelíd
teremtés – zsarnok volt, lelkem
elviselhetetlen zsarnoka és kínzója”
„ő a bűnös, igen, csakis ő!”

„Ez a fiatal nő egyszeriben
indulatos, ellenségeskedő, harcias

engedelmeskedni a tisztek zsarnoki követelésének” lett... önnön vesztére tört.
Tudatosan hívta ki maga ellen a sorsot. A természetében gyökerező szelídség azonban mérsékelte.”

„Az ő szemében már nem lehettem aljas ember,
legfeljebb talán különc”

„én ábrándozó vagyok”

„nekem szigorú erkölcsi elveim vannak”

„olykor határozatlan kedvemet leltem meg-
aláztatásának gondolatában. Tetszett, hogy
ilyen egyenlőtlen a helyzetünk”

„agyamban váratlanul liktetni kezdett egy
elhaltak hitt erecske, és felélesztette, meg-
világította eltompult lelkemet és sátáni
gőgömet”

„Volt egyáltalán tudomásom arról, hogy lelkem
van, s hogy mi mégy végbe a lelkemben?”

„lelkemben mennyország lakozott”

„okvetlenül gyónnom kellett. Bevallottam

az, hogy zálogosságra adtam magam, pusztán
szellemem csüggedésének, akaraterőm

hanyatlásának következménye, valamint az
önkínzás és kérkedés egyéni módja volt...

bizonytalanságomból, jellememből, gyanokodó
féltem, hanem attól, hogy természetemből

következett... nem a párbajtól nevetségessé válhatok...”

„szigorú csodálkozással nézett”

„furcsán, sőt vadul nézett rám
láthatóan iparkodott megérteni,
minél előbb megérteni valamit, és
gyámolatlanul elmosolyodott.

„Rettentően szégyellte magát”

„Egyre jobban félt, egyre jobban”

„Megijedt a szerelmemtől”

„gyermeki egyszerűsége ellenére
milyen éles eszű, milyen ragyogóan
szellemes”

Ez az egybevetés egyáltalán nem egymásnak ellentmondó jellemek mechanikus egybevetése. Maga a főhős alapvető hasonlóságot emeli ki a jellemükben: „Túlságosan becsületesek voltunk, erről van szó!” – „Én nemes lelki vagyok, ő is az volt – íme, nem hiányzott az alapfeltétel sem! Még csak néhány szó, még csak két nap – nem több –, és ő mindent megértett volna”. Azért soroltam fel ilyen részletesen azokat a jellemvonásokat, hogy bebizonyítsam, mennyire indokolatlanok azok az elterjedt irodalmi és színpadi interpretációk, melyek a főhős és a szelíd teremtés viszonyát egysíkúan a „kínzó” és az „áldozat” kategóriáin belül próbálják megoldani. (Így volt ez az egyik legsikeresebbnek számított előadásban is, Lev Dogyin pétervári rendezésében). Nemcsak azért, mert a szituációk állandóan változnak, és a hősök felváltva veszik fel a „kínzó” és az „áldozat” szerepeket, hanem azért is, mert ez két a meghatározás nem

meríti ki a szerelem, gyűlölet, büszkeség, lázadás, megbocsátás, és más érzelmek, valamint a felismerhetetlen „én” bonyolultságát a felvállalt szerepek eljátszásában. Nem pusztán véletlen egybeesés azoknak a színdaraboknak a címei sem, melyeket a házaspár együtt látott a színházban – *Hajsz a boldogság után; Éneklő madarak* –, sem pedig a szelíd teremtés lázadása, amikor később lemond a színház látogatásáról. A főhős pedig állandóan visszatér a színház ihlette metaforákhoz, képekhez: „*Én csak ámuldoztam: vajon ez a naiv, ez a szűkszávú, ez a szelíd teremtés honnan tudja mindezt? A legszellemesebb nagyvilági vígjátékíró sem lett volna képes megírni ilyen nagyszerű jelenetet, amelyben ilyen éles gúny, ilyen kacagó ártatlanság s az erényesnek a bűnös iránt érzett nemes felháborodása, szent megvetése ilyen meggyőzően jutott volna kifejezésre.*”

A novella alapján összeállított hagyományos forgatókönyv, amely magába foglalná az elbeszélés folyamán előforduló összes személyt, helyszínt és a főszereplők mozgásterét a következőképpen alakulna.

Szereplők:

<i>Férfi</i> , narrátor	– nyugdíjazott főhadnagy, zálogos, 41 éves
<i>Felesége</i>	– nevelőnő, 16 éves
<i>Lukerja</i>	– szolgáló
<i>Nagynéni 1.</i>	– özvegy, hatgyerekes anya
<i>Nagynéni 2.</i>	– hajadon
<i>Huszártiszt A.</i>	– a főhős sértője az ezredben
<i>Jefimovics</i>	– katonatiszt az ezredből
<i>Boltos</i>	– a lány 50 éves kiszemelt férje
<i>Katonatisztözvegy</i>	– zálogosnő
<i>Dobronravov</i>	– zálogos
<i>Mozer</i>	– zálogos
<i>Julia Szemjonovna</i>	– özvegy, ezredesné, a nagynénik ismerőse
<i>Schröder doktor úr</i>	
<i>Ápolónő</i>	
<i>A ház lakói, járókelők</i>	

Ebben a kiszélesített kontextusban a *helyszín* – „ház-zsák”, ahol a szobák tere be van töltve lakói számára idegen tárgyakkal, zálogokkal, és még azon belül a főhős külön kerít el egy szűkös, zárt teret, amely elidegeníti őket egymástól. („*Lakásunk két szobából állt: az egyik tágas helyiség, elkülönített részében az üzlet, a másik, szintén tágas szoba lett a közös lakó- és hálószobánk. Bútorzatom nagyon szegényes volt, annál még a nagynénik bútorai is tetszetősebb látványt nyújtottak. Ikonszekerényem az örökméccsel az első szobában, tehát az üzlettel egyazon helyiségben állt, a másikban volt a szekrényem, benne néhány könyv meg egy kis láda – a kulcsokat mindig magamnál tartottam –, továbbá ő az ágy, az asztalok és székek.*”

„Reggeli után bezártam az üzletet, kimentem a piacra, és egy vaságyat meg egy spanyolfalat vásároltam. Mikor hazáértem, az ágyat az első szobában állíttattam fel, mellé pedig, mintegy kerítéskeppen, a spanyolfalat”). És majd az elbeszélés végén: „Hogy fogom kibírni megint az üres házban, a puszta szobákban... megint egyedül... csak a zálogtárgyakkal...”, melyek idegen, a hős számára közömbös sorsoknak a szimbólumai. A megemlített rekvizitumok között a legfontosabb – a felesége „cipőcskéi”, melyek „az ágya előtt állanak, mintha várnák őt...” A halált és az egész elbeszélésben a szelíd teremtésre jellemző mozdulatlanságot jelképezik, hiszen ő csak az elején jelenik meg mozgásban: eljön és távozik a zálogtárgyaival. A későbbiekben főleg fekszik, ül, áll szótlánul, ahogy az élete utolsó pillanataiban is „olyan mozdulatot tett, mintha felém akarna fordulni, de nem fordult meg, hanem a szentképet keblére szorítva levetette magát az ablakból!” mint ez megtudjuk Lukerja szavaiból.

A két ember történetének legfontosabb mozzanatai az ajtók és a ház kapuja előtt játszódnak le. Ők, akik „teljes szerelemre” vágytak („Ó, én mindig büszke voltam, egész életemben így gondolkoztam: vagy mindent, vagy semmit! És éppen azért, mert nem elégedtem meg félboldogsággal, hanem az egészet akartam, éppen azért voltam kénytelen úgy viselkedni akkor”) – a kapu előtt hoznak egész életüket meghatározó döntéseket, mintha ez is azt akarná jelezni, hogy nekik nem adatik meg az átlépés a boldogság küszöbén, vagyis a „teljes boldogság” elérhetetlenségét. („A leány természetesen mindjárt ott, a kapuban, igent mondott. De... de hozzá kell tennem, sokáig gondolkodott, mielőtt ott, a kapuban, kimondta az igent”), és a történet végén, amikor a halálával mintegy nemleges választ ad a hősnek. („Én csak arra emlékszem, hogy mikor beléptem a kapunkon, még meleg volt a teste”... ő ott fekiüdt, mellén a szentképpel”).

A főhős monológja ebben az olvasatban Orpheusz énekévé válik, aki vissza akarja hódítani Euredikét, azonban Dosztojevskij mítoszában a visszatérés még egy rövid pillanatra is lehetetlen. „Minden meghalt és mindenütt csak halottak vannak. Mindenütt csak emberek vannak... körülöttük néma csend – ez hát a föld.”

JEGYZETEK

1. Andrzej Wajda: *Dosztojevskij színpadi értelmezéséről* (Színház, 1986)
2. Dragan Nedelkovich: *Nad Krotkom Dostojevskog* (Povela, 1981/4. szám, 29-38. oldal)
Nyikolaj Bergyaev: *Miroszozercanyije Dosztojevskogo* (Paris, 1968)
Lewis Bagby: *Vvegyenyije v Krotkujju: piszatelj/ csitatyejl/ objekt*, In: *Dostoevsky Studies*, 1988, vol. 9.
Lucjan Suchanek: „*Molcsa govorja, Poveszty F. M. Dosztojevskogo »Krotkaja«*”, Uo., 125–143. oldal
3. Frances A. Yates: *The Art of Memory* (London 1966)
4. F. M. Dosztojevskij: *Szelíd teremtés* (Kisregények, Budapest, Európa 1975. Devecseriné Guthi Erzsébet fordítása)
5. Anatolij Vasziljev: Előadás San-Paolo-i szimpóziumon (1996. október)

Bojtor Károly: Gondolkodó

Bojtor Károly: Anyaság

Csongrády Béla

„...NÓGRÁD MEGYE LEGFONTOSABB
ÉRTÉKHORDOZÓJA”

Új Madách-kötetek a Palócföld Könyvek sorozatban

Akár szimbólumként is felfogható, hogy a 2002-ben újraindult Palócföld Könyvek sorozat egyik kötete – a Párizsi vallomások – Nyéki Lajos nevéhez kötődik. Ugyanis a balassagyarmati születésű, 1956 óta Franciaországban élő tanár, irodalomtörténész, költő a Palócföld első – lassan egy fél évszázada, 1954 decemberében megjelent – számában Madách Imre címmel értekezett, ismertetvén, népszerűsítvén a nógrádi gyökerű Tragédia-költő életművet. Pedig akkoriban még nem volt „divatban” Madách szellemi örökségének ápolása, s még híre-hamva sem volt az 1964-ben indult kultikus hagyományápolásnak. Az elmúlt évtizedekben viszont – éppen a Palócföld révén is – felvirágozott ez a kultusz, s most a Palócföld Könyvek új folyamában eddig napvilágot látott öt kötetből három – Az ember tragédiája és az európai emberiségköltemény, valamint Kozma Dezső Madáchja – direkt módon, Praznovszky Mihály Időről időre című opusa pedig az idegyűjtött tanulmányok egész sorával – foglalkozik Madáchcsal. (Ez már csak azért is feltűnő, mert a korábban, – 1980 és 1998 között megjelent tizennyolcból – mindössze egy, Praznovszky Mihály Madách és Nógrád a reformkorban című 1984-es kötete szenteltetett e témakörnek.)

Az új folyam – mint Praznovszky Mihály, a Palócföld főszerkesztője megindokolta – azért indult Madáchcsal, mert „...Nógrád megye legfontosabb értékhordozója. A szülőföldi kisajátítás minden sutasága nélkül, de az »itt született« szellemi elkötelezettségével a madáchi életmű ma az igazi mérték az e tájon élőknek. Olyan kultusza alakult ki a költőnek, amely már régen túlnőtt a koszorúzások, emléktábla-avatások könnyen elfelejthető szintjén. Madách életművének kutatása, elemzése, értelmezése, az új olvasói nemzedékekkel való szembesítése mindig új és új eredményeket hoz a Madách filológiában. Túlzás nélkül állíthatjuk, a Madách kutatás ma elképzelhetetlen Nógrád megye segítőkész, olykor kezdeményező szerepvállalása nélkül.” Az ember tragédiája és az európai emberiség-költemény című tanulmánykötet egy „rég” adósságot kívánt törleszteni. 1998 őszén – a költő születésének 175., fő műve színházi premierjének 115. évfordulója tiszteletére, a Magyar Millennium

Irodalmi Emlékbizottság kezdeményezésére, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete segítségével – Salgótarjában e címmel tartottak konferenciát. A tanácskozáson elhangzott előadások közül e kötet Kerényi Ferenc, Béccsy Tamás, Fried István, Kovács István és Éva-Gerevich-Kopteff gondolatait adja közre. (A konferencián Horváth István, akkori megyei múzeumigazgató mondott megnyitót, Jankovics József, a Nemzetközi Magyar Filológia Társaság főtitkára, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese elnökölt és tartott bevezetőt. Az elhangzott előadások közül a kötetből hiányzik Dávidházi Péter „Szabadnak lenni minden ortodox védelemtől” amelyben a *Tragédia* és Milton *Az elveszett paradicsom* című műve közti párhuzamokat mutatta be és Ferenczi László *Hermes, Achasvérus és legendák* című tanulmánya, amely a francia talajon született, az élet értelmét kereső enciklopedikus igényű műveket, Voltaire, Victor Hugo némely munkáját vetette össze a *Tragédiával*, valamint Hubay Miklós zárszava. A múzeumban hangszalag őrzi valamennyi szöveget. Kerényi Ferenc *Útban a világirodalomba* címmel a drámai költemény hazai műfajtörténetének vázlatát készítette el, Béccsy Tamás *...sokszerű szó és egy értelem* címen szintén műfaji kérdésekkel foglalkozott, Fried István *Ki egy szavával hívta létre mindent* című tanulmányában a *Tragédia* kelet-közép-európai kontextusát vizsgálta, Kovács István *A céltudatosságról, a céltalanságról és a kötődésről* címmel fejtette ki nézeteit a lengyel Adam Mickiewicz *Az ősök* című műve és a *Tragédia* összehasonlításával, Éva-Gerevich Kopteff pedig *A finn örök küzdelem* című írásában vetette össze Madách és Johannes Linnankoski drámájának motívumát. A tanácskozás eme törzsanyaga a kötetben kiegészült a bevezetőben emlegetett Nyéki Lajos és a szintén a francia fővárosban élő, salgótarjáni születésű Nagy Pál – a megye díszpolgára, a *Palócföld* főmunkatársa – egy-egy tanulmányával. Nyéki egy franciáknak szánt – *A Tragédia Párizsból nézve* című, 1997-ben kelt – írása átdolgozott változatával szerepel itt, Nagy Pál dolgozata viszont az 1999-es csesztvei Madách-napon elmondott előadásának anyaga, amely Fáj Attila (aki James Joyce-ra) és Vas István (aki Szentkuthy Miklósra utal) Madách-tanulmányaira irányítja a figyelmet. Nagy Pál gondolatai *Az ember tragédiája – modern világirodalmi művek forrása* címmel a *Palócföld* 1999/3-as évfolyamában már egyszer olvashatóak voltak. A kötet érdeme, hogy minden írása a szerkesztő reményei szerint „újabb megközelítési lehetőségek folytonosságát ígéri a Madách filológia számára.”

Praznovszky Mihály *Időről időre* című könyvében az elmúlt évtizedben papírra vetett írásaiból, közszereplései során elhangzott beszédeiből válogatott,

igényesen „megrostálva” azokat, amelyek között – a nagy kedvenc, Mikszáth Kálmán mellett – jó néhánynak szintúgy Madách adott témát. A *Fráter Erzsébetért* elmondott „védőbeszéd” a költő feleségéről elnevezett balassagyarmati leánykollégiumban volt először hallható. Ugyancsak Balassagyarmathoz kötődik *A látható Madách* című szöveg, amely a városi könyvtárban a Madáchról született képzőművészeti alkotásokból rendezett kiállítás kalauza volt. Mindkét gondolatmenet megjelent a *Balassagyarmati Honismereti Híradó* 1993/1–2-es számában. *A tizenhatodik szín* című, emlékezetes beszéd (lásd lentebb) – amely szintén kiállításmegnyitó volt 1998 januárjában Salgótarján, a Nógrádi Történeti Múzeumban – viszont a *Palócföldben* (1998/2.) látott először napvilágot. E kötetben debütált azonban a nagy nyilvánosság előtt a *Madách vendégei* című ünnepi megemlékezés, amely az 1999-es őszi hagyományos csesztvei rendezvényen hangzott el először. Bár e kötetben sokan mások is megidéztek a magyar irodalom és képzőművészet nógrádi és azon túli jeles alakjai közül, a szerző ajánlása aligha véletlenül – nyilván a fentiek alapján is – a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium 1965-ben érettségizett negyedik E osztályos volt diáktársainak szól. Másoknak is érdemes azonban okulniuk az alábbi sorokból: „*A praktícizmus kizárólagossága, az információ mindenhatósága, az értékek egyoldalúsága, a vagyoni isteniülése – ez a mi 16. színiünk. Ezt nem Madách írta, mi csak tovább játsszuk a jelenetet, ahol ő abbahagyta az írást a londoni után, a falanszter után. Pedig azt hittük, a technika fejlődése, a szabad információáramlás révén a társadalom és mi is megváltoztunk. Csak úgy, önmagunktól. Hogy »nő az emberek felelősségtudata, s nő a társadalmi szolidaritás.« Persze, mindennek a fordítottja lett az igaz.»*”

A nógrádi fogantatású Madách-irodalom legújabb alkotása Kozma Dezső nevéhez fűződik. Az idén januárban tartott megyei Madách-ünnepségsorozat keretében, annak egyik programpontjaként mutatott be Balassagyarmaton, a városi könyvtárban a lehető legegyszerűbb, mégis rendkívül kifejező címmel, a *Tragédia*-költő vezetéknevével a borítóján. Az 1935-ben született Kozma Dezső a sepsiszentgyörgyi kollégiumban tanított mielőtt meghívták a kolozsvári egyetemre, amelynek a közeli években négy esztendőn át dékánhelyettese is volt. Doktori disszertációját jó három évtizeddel ezelőtt *Irodalom a kolozsvári századvégen* címmel védte meg, s azóta is a XIX. században született, illetve fellépett magyar prózaírók pályaképének kutatása, elemzése, bemutatása képezi tudományos tevékenysége fő vonulatait. Eleddig tizenkilenc kötete jelent meg, köztük egyetemi jegyzetek illetve tankönyvek is találhatók. Mint tanár, mint irodalomtörténész természetesen ismerte Madách Imre életművét is, de tüzetesebben a kilencvenes években

kezdett el vele foglalkozni. Ehhez lendületet adott számára az 1994-ben Nógrád megyében megalakult Madách Irodalmi Társaság, amelynek évenkénti ülészakaira, szimpóziumaira rendszeres meghívást kapott.

A kötet lényegében három, de inkább két és fél fejezetre tagolódik. Az első ugyanis egyetlen írást tartalmaz, amely *A lélek él – e kínos szent örökség* címmel hangzott el a szerző Madách-díjának átvételekor 2000 januárjában. Ebben Kozma Dezső azt fejt ki, hogy Madách fő műve, *Az ember tragédiája* kivételes szellemi teljesítmény, mert „...az egyéni és közösségi lét kínzó és mindig időszzerű kérdéseire választ kereső költői töprengés. [...] A nagyságnak, a magasztonnak, az emberinek és az isteninek olyan ígérete ez, amelynek éppúgy része a ködképeket oszlató realitás, mint a soha meg nem szűnő vágyakra ösztönző képzelet. »Karod erős – szived emelkedett« – mélyíti meggyőződéssé Madách az ehhez vezető út feltételeit”.

Egyértelműen önálló fejezetet képeznek viszont azok az írások, amelyek a *Madách Erdélyben* összefoglaló cím alá kerültek. Ezek sorában az első tanulmány általában foglalkozik Madách-értelmezésével, a *Tragédia* erdélyi utóéletével. Külön dolgozatot szánt Kozma Dezső a *Hit és tudás egymásra találásának lehetősége* címmel két elfelejtett elemzésnek. A Páskándi Géza által 1973-ban, még Erdélyben, *A Hét* hasábjain megjelentetett esszé „a magyar szellemi örökségből szívesen és gyakran ihletődő XX. századi történelmi drámaíró szemszögéből” gondolja végig a Tragédiához való viszonyát, a felsőbb hatalom és az ember egyénre gyakorolt hatását. A másik írás, Nagy László kolozsvári református teológiai tanár eszmefuttatása „szintén a teremtéstörténet felől közelíti meg Madách emberiségkölteményét.” Ugyancsak az elfeledett értelmezések közé sorolja Kozma Dezső Morvay Győző XIX. század végi Madách-magyarázatait és külön ír róluk, csakúgy mint Ravasz Lászlónak, a XX. század elejéről származó vallásbölcseleti értelmezéseiről. A fejezetet záró két tanulmány egyike az erdélyi magyar tankönyvekben megjelent Madách-képet mutatja be, a másik viszonylag terjedelmes elemzését nyújtja annak a témakörnek, hogy milyen pályát futott be Madách az erdélyi színpadokon. A könyv harmadik fejezete a *Más megközelítésben* címet viseli. Ide négy írás került. Az egyikben, *A Biblia, mint élményforrás* címűben Kozma Dezső Madách vallásos létértelmezését járja körül, a másikban a hatalom és szabadság lehetőségeit vizsgálja, a harmadikban a többféleképpen megítélt Fráter Erzsébetről értekezik, a negyedikben pedig Andor Csabának – a Madách Irodalmi Társaság elnökének – új adatokat is bőven tartalmazó Madách-életrajzát recenzálja. Az előbbi három a Madách Irodalmi Társaság által kiadott Madách Könyvtár sorozat egy-egy kiadványában látott napvilágot eredetileg, az utóbbi a *Szabadság* című kolozsvári lapban jelent meg.

Elolvasva, újraolvasva Kozma Dezső Madáchról szóló írásait, kijelenthetjük: helyes volt egy helyre gyűjtve megörökíteni azokat, hiszen sajátos, eredeti szempontokkal, úgymond határainkon túli látásmóddal gazdagítják az egyébként sem szegényes Madách-irodalmat, mint ahogyan ezt teszik az új Palócföld Könyvek Madách-kötetei is.

Bojtor Károly: Műemlék kápolna

Elekes Éva

HÁROM TELEPÜLÉS – HÁROM KÖNYV

VANYARC AZ EZREDFORDULÓN

2002-ben, karácsonyfánk alatt egy város- és két falutörténeti kiadványt is találtam, az ajándékok között – nagy-nagy örömmre.

Az egyik a *Vanyarc az ezredfordulón 2000–2001.* című volt. Azóta is gyakran „felütöm”, bár „becsukva” is nagyon tetszik. Borítóján a vanyarci Emlékpark esti díszkivilágításban látható. Kétségtelen, hogy ez a fotó mindig kedvet csinál a tovább lapozgatásra. A finom fogású lapokról nem is beszélve, melyek a fotókon kívül szépen tördelt, könnyen áttekinthető, olvasható szöveges információt is „hordoznak”.

A közel másfélezer színes fotó, köztük az archív, fekete-fehérek, érzéketesen jelenítik meg a Nógrád megyei szlovák nemzetiségű kis falut, Vanyarcot (Veňarec).

Mint egy pompás fotóalbumot, úgy nézegetjük, pedig ez a képeskönyv komoly falutörténet, forrásértékű tanulmánykötet is egyben.

Nem véletlen, hogy a kiadvány „megálmodója” és szerkesztője Nedeliczki Teréz éppen a vanyarci volt Dessewffy-kúriában működő 15 ezer kötetes könyvtár vezetője. Az sem véletlen, hogy mint tőzsgyökeres vanyarci, a legavatottabb szem látószögéből két és fél éven keresztül fotózta lakóhelyét. Fáradhatatlanul járta minden évszakban a falu régi és új utcáit, hídjait, intézményeit, templomait, temetőit az otthon és határban dolgozó embereket, mindenhol keresve a fotótémákat.

Az önkormányzat, a helyi vállalkozók és sokan a lakosok közül is szívesen mecénálták a képeskönyv megjelentetését. Alkotótársak pedig a fotózásban is akadtak, akik művészi fotókkal gazdagították a képeskönyvet. A Széchenyi-terv hathatós támogatásával így valósulhatott meg Teréz álma.

Érdemes volt megpróbálni fotókkal is átfogó képet adni egy település jelenéről, a vanyarci emberek életéről, hétköznapijairól és ünnepeiről. A szerkesztő érdekes párhuzamokba és kapcsolatokba csoportosította a fényképeket. Szinte azok „írták meg” a vanyarci „képes krónikát”. Néhány fejezetcím: *Felekezetek; Életképek; Portrék; Generációk; Hagyományápolás; Vanyarci*

cigánycsaládok; A volt Desseffy- és a Veres-kúria története képekben; Sport; Falusi turizmus; Viselettörténeti babamúzeum.

Vanyarc az ezredfordulón című képeskönyv bizton erősíti a helyiek önismertét, közösségi összefogását, a távolba szakadtak ragaszkodását a lakóhely, a szülőfalu: Vanyarc iránt.

A nem vanyarci olvasóban pedig, akárcsak bennem is, őszinte rokonszenvet ébreszt a könyv, az ott élő emberek iránt, és kedvet a kiránduláshoz a csendes, jó levegőjű kis faluba, a festői vanyarci tájra.

ZÓLYOMI JÓZSEF: CSITÁR

Már a címe is, *Csitár*, kedvesen ráhangolt ennek a könyvnek a kiválasztására, a balassagyarmati Helytörténeti Gyűjtemény és Kutatóhely Könyvtárából.

Tudtam, hogy ez a Csitár nem az a Csitár, ahol Bartók Béla összegyűjtötte a népszerű *Csitári hegyek alatt...* című népdalt (az a Nyitra mentén található, Szlovákiában).

A könyv szerzője, Dr. Zólyomi József néprajzkutató, a balassagyarmati Palóc Múzeum nyugdíjas igazgatója, lelkes falutörténetíró, de talán nála is lelkesebbek voltak a csitári képviselőtestület tagjai, Huszár Ferenc polgármesterrel az élen – akiknek köszönhető ennek a kiadványnak megjelenése.

Sajnos még nem voltam Csitárban, csak Nógrádgárdonyban jártam, mint népművelő, ahol több alkalommal megrendeztük a Nógrád Megyei Fafaragó Tábort.

Hogy Nógrádgárdony története mennyire összeforrt századokkal ezelőtt Csitáréval, azt csak most tudtam meg ebből a könyvből.

Csitár nevének első írásos említése I. Károlytól 1327-ben kapott levélen található. Ezt és más tanúságtevő írásos emléket – pl. Csitár község pecsétjét 1788-ból és egyéb dokumentumokat – Nagy Márta, balassagyarmati festőművész gondos rajzain mutatja be a szerző. Az 1920-as években faragott lakóház oromfalának aprólékos rajza nagyon szép illusztráció. A korabeli fotók a XIX. század zsupfedeles pajtáiról, lakóházak berendezéseiről, a XX. századi csitári népviseletbe öltözött leányról és családokról mind-mind „beszédes” dokumentumai Csitár Nógrádgárdony történelemének.

Kezdetben volt Nagycsitár és Kiscsitár. A XVI. század közepétől számos információt sikerült összegyűjtenie a könyv írójának. Az 1559-es évi összeírásban még Gárdony faluként szerepelt.

Nagycsitár, Kiscsitár az évszázadok folyamán többször elpusztult, kihalt, majd újra benépesült. Sorsát befolyásolta, hogy kik voltak birtokosai. Csitár

a XVIII. században még Szécsényhez tartozott; Gárdonypusztával együtt azonosak voltak a birtokosaik is. A szerző ún. leszármazási táblákon ábrázolja a tulajdonviszonyokat, illetve azok változásait a tulajdonjog szerint. A XIX. század közepéig Szécsényben és Gácson lakó Forgách család volt Csitár egyik földbirtokosa.

Érdekesek az uradalmi összeírások, pl. a falu szántóföldjéről, szőlőkről készült felmérések: „*Ezeknek egy része ugyan lapos és alkalmas a termesztésre, a más része azonban hegyes tájakon fekszik, s ezenfelül tekintetbe vévén azt, hogy a földnek minéműsége nem a legjobb lévén, az a 2-i Classisba helyeztetik.*”

Gazdálkodásról, állatállományról nem találunk leírást a Forgáchok korából. A XVIII. század második felében zálogbirtokosok lettek a Szentiványiak. Őket 1868-ban Balassa János követte abban a törekvésükben, hogy majorsági gazdálkodást folytattak Gárdonypusztán. 1894-ben házasság révén gróf Mailath István Géza lett Gárdonypusztá új birtokosa, aki az uradalmat új cselédházakkal bővítette, modernizálta a gazdaságot, generátorral fejlesztett árammal látta el a pusztán lévő épületeket. Az „örökölt” kastélyt lebontatta, hogy egy emeletes neoreneszánsz stílusú kastélyt építtessen a családjának Hubert József építésszel. A kastélyba ma is lehet gyönyörködni (igaz, csak kívülről, mert egészségügyi intézményként működik), a szanatórium parkja nagy és nagyon szép. Ezt igazolja az a tény, hogy természetvédelmi területté nyilvánították egzotikus fáit, bokrait, díszcserjeit, különleges madarai miatt.

Az iskolatörténetben is alapos áttekintést kapunk a két település művelődésfejlődéséről a XVIII. század második felétől, pontosan 1772-től. Az iskolák épületéről, a tanulólétszám növekedéséről, az iskolamesterrel, kántorral, az egytantermes iskolától a nyolcosztályos iskola bevezetéséig. Nógrádgárdonyban 1972-ben megszűnt az iskola működése.

A szerző külön fejezetben foglalkozik a csitári római katolikus templom történetével, amely sokszor pusztult el a faluval együtt, de mindig újjáépült és mindig szebb lett, mert széppé „*renováltatott az áldozatos hívek anyagi és kétkézi segítségével*”. De még a nógrádgárdonyiak ajándékáról is ír a Historia Domus: a főoltárt, a mellékoltárt, a lurdesi szobrot, szószéket egészen újonnan állította gróf Mailath Géza és nagylelkű neje, Zichy Marietta gárdonyi földbirtokosok 1370 forint költséggel. (Újdonságként hatott, hogy a gárdonyi kastélyban nyilvános kápolna is volt, faállványon lévő 35 cm átmérőjű kis haranggal; amikor a Fafaragó Tábor idején ott jártam, nem láttam nyomát és nem is hallottam róla.)

A csitári templom szépen karbantartott épületével, gazdag berendezésével és a könyvben leírt ismertetővel, hitelesen képviseli a helyiek vallásosságát, áldozatvállalását.

A könyvborítón látható színes fénykép és a többi templomfotó Balgáné Suba Katalin, fényképészt, az egész könyv tipográfiaiilag pedig a gyarmati HIR-ÁSZ Kft.-t dicséri.

A szerző lelkes családkutató, ehhez a munkájához is fáradhatatlanul bújta a születési-, házassági-, halotti anyakönyveket, adókönyveket, korabeli összeírásokat, azért, mert tudja, hogy „több olyan családfőt találhatunk, akiknek leszármazottai máig is élnek”: Antal család, Ádám család, Bárány család, Bernáth család, Bozány család, Csábi család, Csikány család, Czele család, Czigura család, Fülöp család, Gál család, Gurman család, Gyalog család, Herczeg család, Holman család, Komjáthy család, Pénzes család, Sebők család, Sipos család, Szakács család, Szemográdi család, Tóth család.

Zólyomi József családtörténetei leírhatatlanul izgalmas és becses olvasmányai lehetnek a leszármazottaknak... Csak 1971 óta élek Nógrád megyében, Balassagyarmaton, de még nekem, az idegennek is jóleső érzést okozott a könyvben olvasható családnevek egyikéről-másikáról kedves ismerősökre asszociálni...

Csitár polgármesterével, Huszár Ferencel mondom én is: *„A község jelenlegi lakóinak, az itt született, de már máshol élőknek ajánlom ezt a könyvet, abban a reményben, hogy a múlt megismerése erősíteni fogja a szülőföld iránti szeretetet és tiszteletet.”*

SZENOGRÁDI FERENC: SZÉCSÉNY

A szerzőt nem ismerem személyesen, de Szécsényről szóló tudósításaival a megyei újságban már többször találkoztam, és olvastam írásait a *Palócföldben* is. Érthető kíváncsisággal lapoztam fel a könyvét...

Már az első oldalon kellemes meglepetéssel szolgált. Várostörténetét verssel indította. (Gondoltam, hogy Kleo és Kalliope múzsák együttes jelenléte csak javára válhat a könyvek.)

Vihar Béla (1908–1958), szécsényi költő *Vázlatok a szülőföldről* című verse rövid, rímes, frappáns összefoglalója a város történelmének:

„Szécsény, szülőföld... Nézem partodat... / Köröskörül sugárzó változat. / Hol most a traktor füstíve lebeg, / talán egykor ott dült az ütközet, / bronzszínű hegy mentén a csata – / egy kurjantásra mordájok zaja –, / és ott ereszkedett le valaha / Balassi Bálint daliás hada.”

Szenográdi Ferenc a történetírás prózai műfajában, 210 oldalon teszi ugyanazt, mint a költő. Az Ipoly völgyében a XXI. századig bezáróan a honfoglaló magyar törzsek letelepedésétől igyekszik átfogó képet adni

Szécsény múltjáról és jelenéről. Írói módszeréről azt írja az *Előszó*ban: „*Nem monográfia, nem szociográfia, mégcsak nem is útikönyv írására vállalkoztam. Azt mondhatom, a három terület egy kicsit szabadon, saját módon megírt vallomás.*”

A krónikás korrektségével, lelkiismeretességével és a lokálpatrióta érzelmeivel megírni a levéltári kutatásait, amit megélt, amit látott-hallott, amit lejegyzett (lelkes adatközlők vették körül), bizony nem lehetett könnyű feladat, főleg nem egyetlen kis kötetben.

Kisalakú a könyv, dehát a horpácsi Mikszáth Könyvkiadó könyveinek éppen ez a „sajátja”, ismérve, hogy kis helyen is elfér, könnyen kezelhető, olvasható.

A könyv szerkezete jól tagolt, könnyen megtaláltam benne, ami engem leginkább érdekelt. Jó hasznát vettem a *Város krónikája* címszó alatt felvázolt évszámok, helyszínek, események kronológiájának. Néhányat kiragadva idézek belőle: 1222: *a település első írásos emléke; 1332: Szécsényi Tamás kérésére XXII. János pápa engedélyt ad a kolostor megalapítására; 1627–1628: Szécsényben tartották a magyar-török béketárgyalásokat; 1705: II. Rákóczi Ferenc Szécsényben hívta össze az országgyűlést, itt választottak vezérlő fejedelmet; 1794: a várost tűzvész pusztította; 1846: Pulszky megvásárolta a csőd szélén álló Forgách Páltól a szécsényi birtokot; 1909: Szécsényi Hírlap címmel újságot alapítottak, 1916-ig jelent meg; 1975: megnyílt a múzeum; 1992: automata telefonközpontot kapott a város stb.*

Ezek az „egysoros” tájékoztatók, valamint a gazdag képanyag, a színes fotók (Szenográdi Tamás szép munkái) szemléltetően segítettek eligazodni a helytörténeti irodalomban. Akárcsak a könyv elején található *Földrajzi koordináták*: „*Szécsény, Nógrád megye északi részén, a szlovák határnál, a 22. főút mentén fekszik. Éghajlata nedves, kontinentális. Területe 46 km², lakóinak száma 6 369 (2000). Ebből Benczúrfalván 205, Pöstyénpusztán 216 ember él.*”

A *Szécsény története* című fejezetet olvasgatva – mint újságíró, kissé meglepett, hogy a rangos helytörténeti kutatások ellenére sem sikerült a város nevének eredetforrását megjelölni. 1229-ben kelt adománylevelben szerepelt először Zichan–Szécsény neve, míg a körülötte lévő települések: Salgo(tarjan), Nógrád (megyer), Balassa(gyarmat), Nagy(kürtös) esetében pontosan tudható, hogy a honfoglaló magyarok a névadók. Számomra nagyon megható volt az a fejezet, amiben a következő olvasható: „*A XIII. század kiemelkedő alakja, Szécsényi Tamás, erdélyi vajda, Nógrád megye főispánja, aki Károly Róbert király híveként egyedül Nógrádban 21 falut, 4 várat kapott, élete végéig országbíró, ősi és központi birtokának Szécsényt tekintette, sokat tett a város felvirágoztatásáért és még a nevét is a településről vette.*”

Hasonló jó urainak bizonyultak Guthy Országh Mihály és Losonczy Albert főúri családok, több mint egy évszázadon keresztül.

A XVIII. században: A szabadságharc bukása, a megtorlások után, ha nehezen is, de újra megerősödött a Forgách család, birtokát visszavásárolta, építkezésekbe (kastély, templombővítés), az uradalom korszerűsítésébe kezdtek, sokat tettek Szécsényért.

A XIX. században: A lakosság számának rohamos növekedése és a település kedvező miatt kereskedők, iparosok telepedtek le Szécsényben. A könyv beszédes számadatokkal is szolgál: 1828-ban 420 adóköteles családfő közül 65 iparos, 53 kalmár (kereskedő), ezt a foglalkozást főként zsidók űzték. Ebben az évben 79 zsidó családot tartottak számon a városban. Megjelent a magasabb iskolai végzettségű, nemesi, polgári, értelmiségi réteg is. Évente 6 országos vásárt tarthatott a város, a nép viszonylag szabadabb lett, gyarapodni tudott, de a gazdasági életben a mezőgazdaság volt a meghatározó.

Az önkényuralom éveiben nagyon lelassult Szécsény fejlődése, sőt, elvesztette városi rangját is. Ezért jelentett bizonyos „fényt”, ahogy a könyvben olvastam: „*Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek, természettudós Szécsény szülötte 1875-ben árvaházat, kórházat, elemi leányiskolát alapított, és a gyermekek nevelésével, tanításával irgalmas rendi nővéreket bízott meg, akiknek rendházat építtetett.*”

A XX. században a kapitalizmus fejlődésével átrendeződtek ugyan a társadalmi viszonyok, a gazdasági erők, de Szécsénynek mezővárosi jellege megmaradt.

A közigazgatásban más volt a helyzet. 1905-ben fél év alatt megépült az eklektikus stílusú, ma is működő Városháza. Központtá tudott válni mint járási székhely. A kisipar és a kereskedelem virágzásnak indult, jól példázza ezt, hogy a századfordulón 207 kisiparos dolgozott Szécsényben.

Az I. világháború idején megtorpant a haladás, Trianon után pedig szinte megbénult az élet. Észak felé az Ipoly lett a határ. Sokan elvándoroltak, a környező városokban kerestek megélhetést maguknak.

A két világháború között nehezen talált magára a város, de lassan erősödni kezdett az ipar és a kereskedelem által. Ugyancsak színes palettán mutatta be ezt a szerző. Volt a városban: csizmadia, szabó, cipész, varrónő, kőműves, ács, kovács, asztalos, bognár, lakatos, órás, üveges, kerékgyártó, kárpitos, kocsifényező, bádogos, szíjgyártó, pék, hentes, kocsmáros, fényképész, szobafestő, cukrász, kalapos, könyvkötő, műszerész, géplakatos, mézeskalácsos, kéményseprő, kötélgyártó, kosárfonó, tetőfedő, kályhás, parkettázó, bérkocsis.

Virágzott a kereskedelem is. rőfös, rövidáru, papír-írószer, dohány, pipe-recikkek, építő-, tüzelőanyagok, divatárak, fűszer-csemegeárak, háztartási cikkek, Hangyaszövetkezet, sajtgyár és szeszfőzde, az 1920-as évektől

nyomda, Volent-féle malom, szikvíz-üzem stb. 1930-ban közvilágítást kapott Szécsény. Sorra épültek az iskolák: állami polgári fiú- és leányiskolák, felekezeti iskolák. Volt magánmozi, népszínház, a ferences kolostor könyvtára híres volt. Pintér Sándor tudós-ügyvéd hagyatékából közkönyvtár létesült.

A XX. század első felében felerősödött a Rákóczi-kultusz. 1937-ben Rákóczi emlékművet avattak, de készült Szent István emlékmű is.

Ezekben az években nagyon élénk volt a város társadalmi, vallási és sportélete. (Máriaegylet, Katolikus Legényegylet, Szécsény és vidéke Méhészkör, Faluszövetség, Szécsényi Fiókszövetsége, Tűzoltó Egyesület, Evangélikus Nőegylet, Cserkészcsapat, Kaszinó és Gazdakör Egylet, Korszolya Egylet, Polgári Lövészegylet, Izraelita Betegsegélyző Egylet. 1941-ben megalakult a Levente Egylet, Légoltalmi Liga, Ipartestület már 1911 óta működött, székházukat 1927-ben avatták.)

A II. világháború tragikus szécsényi eseményeiről *Az Értelmetlen halál, a város ostroma* ugyancsak beszédes című fejezetek szólnak szomorú szolidaritással. A II. világháború áldozatainak emlékműve a temetőben áll, egy lelkes szécsényi helytörténész kutatta fáradhatatlanul és gyűjtötte össze az orosz harcmezőkön elesett személyek neveit, így olvasható 152 szécsényinek, a háború után felrobbant aknák, lőszeres 17 áldozatának a neve az emlékművön. A zsidó temetőben is állítottak emlékoszlopot 301 személy nevével, akiket 1944-ben deportáltak és többé nem tértek vissza.

Élet a háború után. 1944. XII. 28-án fejeződött be Szécsény három hetes ostroma. Ettől kezdve az események sodrában: újjáépítésről, új rend megteremtéséről, állami, politikai, társadalmi szervezetekről, Szécsény dolgos hétköznapijairól, ünnepeiről íródott a gazdag krónika. Csak „mazzolahéjban” nevezek meg néhány jelentősebb történelmi határhelyet: 1945-ben megalakult az MKP helyi szervezete, a Nemzeti Bizottság; 1948: az iskolák államosítása; 1950: a ferencesek elhurcolása; 1950: a Községi Tanács megalakulása; 1951: a Palóc Háziipari Szövetkezet megalakulása; 1956: a forradalom szécsényi eseményei; 1963: a gimnázium megalakulása (1998-ban: számítástechnikai szakközépiskola; 2001-től ügyviteli szakképzéssel bővült a profilja); 1975-ben megnyílt a Múzeum; 1979: A Skála Áruház átadása; 1979: megszűnt a Szécsényi Járás; 1986: Szécsény visszakapta városi rangját; 1990-ben: a helyi önkormányzat megalakulása; 1991: Zeneiskolát létesített a helyi önkormányzat; 1992: automata telefonközpontot kapott a város; 1994: a Mentőállomás átadása; 1996: a mezőgazdasági szakképzőiskola felvette a Lipthay Béla nevét.

Fejlődő ipari létesítmények, bővülő kereskedelmi hálózat, egészségügyi, oktatási, művelődési intézmények gyarapodásának története is a könyv egészen a 2000. évig.

A millennium esztendejében avatták fel a város jelképének is tekinthető II. Rákóczi Ferenc szobrát és a XI. Ince pápa teret. Ez utóbbi nyilván felkeltheti az olvasóban – ahogy bennem is – az érdeklődést, miért éppen XI. Ince pápa lett a névadó. Nos, erre és sok más kérdésre is választ ad a könyv. Eddig még soha nem hallott dolgokról találtam benne én is hasznos információkat.

Oktatás, Művelődés, Szórakozás vagy Séta a városban, vagy A civil szervezetek és egyéb közösségek, vagy az Arcképcsarnok, Szécsény és környéke címeket viselő fejezetek végig nagyon érdekesek és érdeemesek a figyelmünkre. Olvasása közben jóleső érzés volt személyes „ismerősöket”, már látott-hallott eseményeket felfedezni. A Nógrád megyei őszi tárlat volt ilyen. A helyi művészek nevei között olvasni Fodor Imrénéét, akinek népi ihletésű kerámiáiból otthonomban is féltő szeretettel őrzök egyet, akárcsak a Szécsényi Múzeum Baráti Körének remek irodalmi kiadványaiból néhányat. (Nógrádi Képcsarnok, Komjáthy Jenő válogatott versei)

Az *Arcképcsarnok*ban bemutatott, és méltatott, kiemelkedő képességű személyek, akik nemcsak sokat, de mindent megtettek szeretett városukért, Szécsényért: *Dr. Haynald Lajos (1816–1891), Szontágh Pál (1820–1904), Pintér Sándor (1841–1915), Ferenczy Teréz (1828–1853), Komjáthy Jenő (1858–1895), Benczur Gyula (1844–1920), báró Lipthay Béla (1892–1974), Id. Szabó István (1903–1992), Vihar Béla (1908–1978), Králik Andor (1908–1981), Antal Károly (1921–1989).*

A *Szécsény és környékében* a kisebb településekről, történelmi és közigazgatási adatok mellett olvashattam romantikus történeteket is. *Ludányhalászi*ban a Ráday család egykori birtokain található a hagyomány szerint Szent István király kedvenc halastava. A Ráday kastélyban Kazinczy Ferenc és Petőfi Sándor is megfordult. Ma szociális otthon működik benne. *Nógrádszakál* a múlt században volt a megye postaközpontja. Itt fogadták a Pestről Losoncra haladó postakocsit. A községben két klasszicista kúria látható ma is. Természetvédelmi terület a parkja, Ráróspuszta–Litke barokk templomát 1776-ban építették. Még látható előtte az a hét tölgyfa, amiket 1896-ban a millennium alkalmából ültettek. *Ipolytarnóc* világhírességét Európában az egyedülálló őslénytani rezervátumának köszönheti. (Megkövesedett fenyőtörzs maradványok, ősflóra-növények lenyomatai, csigák, kagylók, cápafogak, ősszállatok kövült lábnyomatai láthatóak a területen.) *Hollókő* 1987 óta szerepel a vi-

lágörökség listán. Népi építészet, népviselet, ízes tájszólás jellemzője az egykori palóctelepülésnek. Ugyanott látható Nógrád megye egyetlen helyreállított vára (Kacsics nemzetség építette a 13. században). *Endrefalva* – régészeti leletek kerültek itt elő. A Hunyadiak korában is Szécsényhez tartozott. *Rimóc* régi település, István kori pénzeket találtak itt a feltárt sírokban. Továbbá híres a népviseletéről. *Varsány* templomában Feszty Masának Szent Rita képe található.

Mindmegannyi ajánló kiránduláshoz irodalmi, néprajzi túrához.

Szenográdi Ferenc várostörténetét nem magyarázni, nem értékelni, csak ismertetni akartam, a teljesség igénye nélkül, és olvasásra ajánlani. A múlt ismerete, a lakóhely szeretete, az önismeret növekedését, a közösség összefogását erősítheti.

Ez a könyv nekem, az idegen olvasónak igaz örömet, kellemes tanulást (is) jelentett, a helytörténetírásnak pedig – úgy gondolom – komoly gazdagodást, Nógrád megyében.

Bojtor Károly: Halászfej vázlat

Sulyok Bernadett

EGY ELHIVATOTT PEDAGÓGUS VALLOMÁSAI

Valentini Zsuzsa négy könyvéről

Amacziné Bíró Zsuzsanna (szépírói nevén Valentini Zsuzsa) évtizedek óta gyakorló pedagógus, szakfelügyelő és vezető magyartanár az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziumában. Négy önéletrajzi ihletésű, saját élményeiből, tapasztalataiból táplálkozó könyve jelent meg, amelyek mind „életszagúak” és humorral, iróniával fűszerezettek. Írásainak közös jellemzőjük, hogy olvasottságát, műveltségi apparátusát mozgósítva, a két- és többértelműségeket kiaknázva választ címeiket – nemcsak köteteinek, hanem azok egyes fejezeteinek is.

A *Fog-ságom naplója*, „hézagpótló mű”-nek nevezett története címével Kazinczy Ferenc ismert prózájára, börtönéveiről szóló elbeszélésére játszik rá (1998-ban jelent meg a Múzsák Kiadó gondozásában). A bevezetőben mint grafomán, íráskényszerben „szenvedő” egyén mutatkozik be, aki tekintélyes betűtömeget halmozott fel: „írtam naplót magamról (15 kötet), gyermekeimről (4 kötet), a nyaralónkról (2 kötet). Alkottam novellát (11), tankönyvet (2), elemző tanulmányokat (sok), újságcikkeket (nem tudom).” Ezúttal egy általános emberi probléma – a fogak romlása és ennek következménye, szükségszerű pótlásuk – személyes vonatkozásait tárja fel. Egy új fogpótlási eljárás során beavatódunk a tanárnő mindennapjaiba, megtudhatjuk, hogyan befolyásolják a fogorvosi kezelések családi, munkahelyi és baráti kapcsolatait. Humorosan adja elő táplálkozási szokásainak megváltoztatását, egy bedagadt arccal végigtanított nap eseményeit. A *Visszája* című rövidebb részben a fogorvos szemszögéből vizsgálja meg mindazt, amit eddig páciensként élt át. A laza epizódfüzérben a szereplők felvillantása esetleges, a történések néhol érdektelenek, mintha belterjes közönség számára született volna a könyv. Az írás öröme, a humor és irónia iránti fogékonyság érződik rajta, ám néhol felbukkan a megalkotás öncélúsága.

Következő, *Gyerek-kór* című kötete (ismét szójátékkal él) 1999-ben látott napvilágot, ebben saját geneziséit, családjának előtörténetét vázolja fel, szülei és azok testvéreinek sorsát, valamint a maga gyermekkorát 14 éves koráig. Az anyai nagyapáról szóló fejezet igazi remekelés, drámai tömörséggel foglalja

össze szoknyabolond természetét, hogyan csalja meg éveken keresztül feleségét ügyvédi irodájában dolgozó titkárnőjével. Az első mondat egzisztenciális határhelyzetben ábrázolja: „Nagypapa a magánzárkában elmélkedik.” Rákosi börtönében vet számot addigi életével. Felesége halála után – aki negyvenegy évesen rákban hunyt el – elhagyta hét gyermekét, s addigi szeretőjét vette feleségül, néhai nejének anyja s a legnagyobb leány nevelte fel az árvákat, ő pedig „távpapaként” jelent meg néha-néha. Az apai ágon viszont a férj halálozott el korán, s a mama nevelte egyedül hét gyermekét szerény özvegyi nyugdíjából. A két hasonló sorsú, apátlan fiatal szükségszerűen talált egymásra a szerelemben. Édesanyját mint erős, a rendhez és fegyelemhez ragaszkodó, zárkózott nőt mutatja be, aki nem hajlandó szülei-ről, gyermekkoráról mesélni. A hat lánytestvér az egyik nagynénitől értesül a régi családi eseményekről. Búskomor, melankóliára hajlamos, csak ritkán nevet, szabad perceit olvasással tölti, irodalomszeretetét átplántálja gyermekeibe, így az önvallomást író Zsuzsába is. Végző summázata róla: „Anyuka végtelenül, reménytelenül boldogtalan.”

A nagynénik és nagybácsik egy-két határozott jellemvonással rajzolód-
nak elénk, szándékosan eltúlzott és felnagyított tulajdonságokkal. Testvérei-
ről szintén egy-két jellegzetességet tudunk meg, néhány emlékfoszlány
alapján alkot képet róluk. Végül saját életútját, az ötödik csemete gyermek-
éveit mutatja be egy-egy jelentős epizód, momentum felidézésével. Szociális
helyzetük érzékeltetésére találó jelenet a születésnap ajándék vásárlása:
apuka elviszi a játékboltba, hogy válasszon magának ajándékot. Tudván,
hogy szegények, s csak nagyon szűk rétegből válogathat, egy mindössze 8–
10 cm hosszú néger pólyás babát választ, amit otthon büszkén mutogat a
családtagoknak. Dicsekvésével egyúttal világossá teszi, hogy egyik testvére
sem nyúlhat hozzá. A karácsony estéket is feleleveníti, ismét bebizonyoso-
dik, hogy szerény körülmények között is lehet meghitt, szeretetteljes lég-
körben ünnepelni. Érzékletesen jeleníti meg az első halottal való szembe-
sülését, egyik nagynénjének a temetését. Humorosan beszéli el első felfede-
zéseit a nemek közti különbségek terén. Vallásos hitének megrendülését
ahhoz az információhoz köti, amikor egyik barátnőjétől megtudja, Szűz
Mária még lány volt, amikor Jézuska megfogant. Édesanyja hiába magya-
rázza neki, hogy ő Isten kegyelméből lett anya, a Szentlélektől, végérvénye-
sen összeomlott benne a kereszténységbe vetett bizalom.

Az 1956-os eseményekből annyira emlékszik, hogy a vidéki városban
végelelátatlan sorban dübörögtek a tankok Budapest felé, a szovjet em-
lékművet pedig lerombolták a téren, és iskolába sem kellett járniuk néhány
napig. Ő kezdettől fogva szeretett iskolába járni, s már tízéves korában

tudatosult benne, hogy tanár szeretne lenni, nagyobb testvéreit is ő korrepetálta magyarból. Egy villamosút során érlelődik meg elhatározása, hogy a maga útját fogja járni, nem óhajt egygyé silányulni a sok közül. A memoár nyolcadikból való ballagásával zárul, ekkor kezdi el írni első naplóját – olyan gesztusként, mellyel a gyermekkortól búcsúzik.

A visszaemlékezésben igyekszik tárgyilagos képet adni családjáról, habár az irónia és a túlzás eszközeit alkalmazza, a tragikus fordulatokról olykor lakonikus tömörséggel szól. Mégis, a família tablóképéből optimista derű árad, amellyel képes a nehéz élethelyzeteken, a bántásokon felülemelkedni. Néhány nyomdahibától eltekintve – pl. *A hűségtől elpilledt legyek* (88. oldal) – ízléses kivitelezésű, és találó rajzokkal illusztrált kötet.

A *Rákfogyatkozás* című művében a korunk népbetegségének is nevezett kórral, a rosszindulatú daganatokkal foglalkozik. A *Betegség és remény* alcímet viselő könyv szinte minden fejezetének címe egy-egy irodalmi műből vett idézet. A *Talán eltűnök hirtelen...* saját találkozását írja le a tüdődaganattal. Őszintén feltárja félelmeit, rettegését a tüdőszűrésen felfedezett folttól a daganat kioperálásáig, a szövettani vizsgálatig, amelyből kiderült, jóindulatú daganat volt.

A tapasztalat, az, hogy testközelbe került ezzel a veszélyes betegséggel, arra indította, hogy elbeszélgesse orvosokkal és betegekkel, akiknek a rákkal való küzdelem a hivatásuk, illetve szembekerültek ezzel a betegséggel, éppen vele harcol szervezetük; egyúttal megírja saját véleményét, megosztja kétségeit, fájdalmait és reményeit. Az első, bevezető részt leszámítva – ami önvallomás egy betegség megéléséről – a könyv műfaja riportregény.

Egyet kell értenünk a szerző megállapításával: „Akármilyen szörnyű ezt kimondani, a rák maga is az élet része, s mint ilyet le lehet győzni.” Így próbálja mintegy megszelídíteni, embertelenségét tompítani. Részt vesz egy rákos tumor eltávolításán, ekkor közletről szemügyre veheti a rákos sejteket.

A *Dr. Szent György* című fejezetben Magyarország egyik legjobb mellkassebészével készít interjút, aki az ő operációját is végezte. Bár a doktor beszélgetésük napjáig 2 943 műtétet hajtott végre, a halált mégsem tudta megszokni. Praxisában leggyakrabban a rákkal találkozott, mivel a magyar tüdőbetegek kétharmad része ettől szenved. Orvosként nagyon nehéz azzal szembenéznie, hogy sokszor nem tud teljesen gyógyítani, beavatkozásával csak meghosszabbítja páciense életét. A kérdező elementáris kíváncsisággal faggat más, e területen dolgozó orvosokat is: az aneszteziológust, a patológust, a műtősnőt, a nővért. Próbálja megfejteni motivációikat, mi miatt választották ezt a pályát, bepillantani műhelytitkaikba, tájékozódni meghatározó élményeikről.

Nehezebb a dolga, amikor a kórházi páciensekkel készít beszélgetéseket. Felvetődik benne a kétely, hogy van-e joga belépni egy másik ember életébe, bajáról, diagnózisáról érdeklődni, titkai után kutatni. Megrendítő feltárlásoknak lehetünk tanúi, megtudhatjuk, az eltérő lelki alkatú, személyiségű emberek hogyan dolgozzák fel annak tudatát, hogy rákban szenvednek, hogy újra és újra visszakerülnek a kórházba, s hogy nem tudják, mennyi idejük van még hátra. Akad, aki teljesen megkeményedik a kór hatására, míg van, aki elgyámoltalanodik, s találunk olyat is, aki tudatosan az élet szépségeire, a pillanatok, élmények méltó feldolgozására figyel. Egy dunántúli város költője küzd, vagy inkább él együtt leghosszabb ideje a rákkal, immár tizennyolc esztendeje. Ő csak a műtét után tudta meg, hogy a jobb tüdejéből rosszindulatú daganatot távolítottak el némi nyirokmirigy-áttétekkel együtt. Ám ettől nem omlott össze, továbbra is gyakorolta a futást, rendszeresen járt az utókezelésekre, és jó kondíciójának köszönhetően felépült. Valentini Zsuzsa azzal a mindenkinek szóló biztatással zárja könyvét, hogy talán egyszer felfedezik a rák hatékony gyógymódját, addig pedig tartsunk ki.

Az író legjobban felépítésű, leglebilincselőbb, mindenki számára fontos kérdéseket, problémákat felvető műve véleményem szerint a magyartanárok munkájáról szóló *Nekünk már csengettek!* Az Olvasás Éve alkalmából, 2001-ben jelent meg a Holnap Kiadó gondozásában Kiss Ákos illusztrációival.

Ezen a terepen, az iskolában érzi magát igazán otthonosan Valentini Zsuzsa, ismeri annak minden zegét-zugát, terítékre kerülnek a katedra, a tanári, az órák és a szünetek, az osztálykirándulások, a bankettek, a ballagások, a munkahelyi ünnepek és konfliktusok. Személyes pályaképének ismertetésével párhuzamosan általános áttekintést nyújt a magyarországi középiskolai oktatás helyzetéről. Friss magyar–oroszl szakos tanári diplomával kezében egy budapesti szakmunkásképzőben kezdett tanítani, ahol a régebbi kollégák azt suttozták a kezdőknek, hogy innen meneküljenek. Önkritikusan és szellemesen fogalmazza meg saját hibáit: hangos előadásmódját, valamint állóképesség helyett „ülőképességét”, vagyis azt, hogy nem járkal a diákok között, hanem gyakran a tanári asztal mögött ülve magyaráz. Büszkén vállalja a magának és tanítványainak kivívott jogot, hogy rendszeresen járnak irodalmi konferenciákra tanítási idő alatt. Diákjaival együtt ezeken szorgalmasan jegyzetel, s mindig megvitatják a hallottakat.

A diákok, a tanárok és az igazgatók körében is típusokat állít fel, melyek mind a lélektan, mind a társadalomrajz szempontjából tanulságosak, főként a direktorok fajtái: az *ejtőernyős* a túl sok marhaságot elkövetett

pártfunkcionáriusok közül érkezett, a *vagány* önmaga imádatától vezérelve mindent megtesz az iskola hírnevéért, így tanárai jólétét is igyekszik megteremteni; a *megbántott* igazgató úgy érzi, hogy ő egyetemi katedrát érdemelt volna. Szóba hozza a pedagógusok régi sérelmeit, amik a szocializmus korszakában gyökereznek: egyrészt alulfizetett értelmiségi szakma, másrészt – ezzel összefüggésben – társadalmi presztízse is elveszett. Felvázolja az ideális helyzetet, amelyben a tanár nem kényszerülne magánórák adására, a délelőtti tanításon túl is az iskolában maradhatna, sokkal jobban el tudná látni nevelői feladatait. Nagyon fájlalja, hogy nemcsak a fizetés, hanem a kitüntetések minősége, valamint a szülők viszonyulása is a tanárok alsóbbrendű értelmiségiként való kezelését igazolja.

Kifejezetten humoros fejezet *A tanár és az idő* című, amelyben az iskolai, az anyai és házastársi, sőt háztartási kötelezettségeknek egyaránt megfelelni igyekvő asszony idővel való zsonglőrködését mutatja be. Szemlélete optimista, minden nehézségen felülemelkedik, mindenről határozott véleménye van, amit nem rejt véka alá. Szókimondó, kritikáját a javítás, jobbítás szándékával fogalmazza meg. Kötete a tanítási gyakorlatban is segítséget nyújt, átfogó képet ad az elmúlt évtizedek iskolai rendszeréről, nevezhető tanári kézikönyvnek, egyben görbe tükröt tart elénk, amiben hibáinkat, gyarlóságainkat szemlélhetjük.

Az utolsó fejezet, melyben a miniszteri bársonyszékbe képzeli magát, megszívlelendő lenne minden oktatáspolitikával foglalkozónak. Felteszi azokat a kérdéseket, amelyek hangzatos szólamokként a választási programokban szoktak szerepelni, ám konkrét megvalósításukra senki nem hajlandó: „Valóban elhiszitek, hogy egy ország felemelkedése az oktatáson múlik?... Valóban azt akarjátok, hogy az egyre inkább leszakadó rétegek visszakerüljenek az iskoláztatás kebelébe?” A válaszok alapján kidolgoznák a megvalósítás módszereit, a pedagógusetikai kódexet és az iskolafajtákként kötelező munkaköri leírást, majd elküldenék az ország összes pedagógiai műhelyébe. Kilenc hónap állna rendelkezésre, hogy ezeket véleményezzék. A pénzügyminisztérium természetesen biztosítaná a változtatásokhoz szükséges pénzösszeget, amiből korszerűsíténék az iskolákat, jelentősen megemelnék a fizetéseket. A tanár ugyanúgy, mint nyugaton bennmaradna délután egy darabig az iskolában, hogy együtt legyen diákjaival. A munka ellenőrzésének két pillére lenne: az egyik az igazgató, aki valóban összefogná és előrevinné a tantestület munkáját, a másik pedig az újjászervezett szakfelügyelői gárda. A tanári munka hosszú távon idegőrlő voltát azzal ellensúlyoznák, hogy hatéven-

ként félévi fizetett szabadságot adna a kollégáknak azzal a feltétellel, hogy a pihenés mellett a szakmájukkal is foglalkozzanak.

Valentini Zsuzsa könyvei egy nyílt, kitárulkozó, erőteljes egyéniség megnyilatkozásai, aki feltárja az élet tragikus eseményeit, annak komor oldalát is – ezekről tömör, drámai hatásra törekvő mondatokban számol be -, ám tettvágya, humora és optimizmusa segít felülemelkedni rajtuk. Végső soron arra biztat, hogy higgyünk a sorsunk jobbá tehetőségében.

BOJTOR KÁROLY

1933. március 15-én született Mátraverebélyben.

1963-ban fejezte be tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, Pap Gyula és Domanovszky Endre növendékeként.

1960 óta kiállító művész.

1967-ben Derkovits-ösztöndíjban részesült.

1998-ban Veszprém városa Gizella-díjban részesítette.

Tagja volt a Magyar Képzőművészek Szövetségének, a Magyar Képzőművészek Egyesületének és a Mestermű Galériának.

Művei megtalálhatók köz- és magángyűjteményekben.

1999. július 9-én halt meg.

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK:

1964	Salgótarján, József Attila Művelődési Ház	1987	Debrecen, Medgyessy Terem
	Balassagyarmat, Palóc Múzeum	1988	Veszprém, M. Sz. T. Kisgaléria
	Nagybátony, Művelődési Ház	1991	Veszprém, Vegyipari Egyetem
1965	Besztercebánya, Kultúrcentrum	1994	Veszprém, Mestermű Galéria
1975	Nyíregyháza, Benczúr Terem	1995	Veszprém, HEMO
1977	Budapest, Műcsarnok	1996	Veszprém Városi Önkormányzat, Aula
	Szombathely, Derkovits Terem	1997	Veszprém, Mestermű Galéria kiállítás az OTP Galériában
1978	Dunaújváros, Uitz Terem		Veszprém, Művészetek Háza, Várgaléria
1979	Sopron, Festő Terem	1998	Pécs, Képcsarnok
1981	Pécs, Képcsarnok kiállítóterme	1999	Budapest, Nemzeti Galéria
1982	Veszprém, Vegyipari Egyetem		Veszprém Városi Önkormányzat, A hónap műtárgya
1983	Ajka, Művelődési Központ	2000	Veszprém, Művészetek Háza, Emlékiállítás
1984	Bécs, Collegium Hungaricum	2001	Veszprém, Megyei Pedagógiai Intézet
	Baunau, Kultúrcentrum		
	Linz, Művelődési Központ		
	Balatonfűzfő, Művelődési Ház		
1984	Veszprém, Bakonyi Múzeum		
1985	Balatonalmádi, Művelődési Ház		

Bojtor Károly: LOVASOK
1997, gobelinkarton, vegyes technika, 145x124 cm

